Metodyka sporządzania dokumentacji przyrodniczej siedliskowej oraz doradztwa w zakresie realizacji wymogów Interwencji 1.-3. w ramach Planu Strategicznego 2023-2027

Marzec 2026

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

INSTYTUT TECHNOLOGICZNO-PRZYRODNICZY PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Spis treści

Informacje podstawowe 4
Część I Kwalifikacja działek i sporządzanie dokumentacji 6
Rozdział 1 Kryteria kwalifikacji gruntów do wariantów siedliskowych Interwencji 1. i 2. 8
Rozdział 2 Postępowanie w zależności od położenia działki na obszarach Natura 2000 oraz w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ 13
2.1. Wizja terenowa działki w przypadku kontynuacji wariantu siedliskowego PROW 2014-2020 poza obszarami Natura 2000 17
Rozdział 3 Dokumentacja przyrodnicza - krok po kroku 20
3.0. Zapisywanie śladów GPS 20
3.1. Wyznaczenie granic działek RSS i rolnych/przyrodniczych 20
3.2. Inwentaryzacja siedliska przyrodniczego 23
3.2.1 Fitosocjologiczna klasyfikacja roślinności 23
3.2.2. Szczegółowa inwentaryzacja siedliska kwalifikującego działkę RSS 23
3.2.2.1. Zdjęcia fitosocjologiczne 23
3.2.2.2. Spisy gatunków wskaźnikowych 25
3.2.2.3 Czynniki wpływające na stan siedliska na działce RSS 26
3.2.2.4 Gatunki niepożądane na działce RSS 27
3.2.2.5. Gatunki inwazyjne stwarzające zagrożenie dla Unii/Polski 33
Rozdział 4 Plan działalności rolnośrodowiskowej 34
4.1. Szkic fragmentu gospodarstwa rolnego 35
4.2. Wymogi użytkowania działek 36
4.2.1. Uszczegółowienie wymogów dla działek położonych na obszarach Natura 2000, dla których obowiązują plany ochrony lub plany zadań ochronnych 38
4.2.2. Zasady i zalecenia dotyczące formułowania wymogów dla poszczególnych wariantów siedliskowych 40
Rozdział 5 Korekty dokumentacji i zmiany w planie działalności rolnośrodowiskowej 59
Rozdział 6 Dokumenty sporządzane przez eksperta i przy jego udziale 61
6.1.Wytyczne i terminy przekazywania dokumentów rolnikowi lub zarządcy 61
6.2. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji papierowej 62
6.2.1. Dokumentacja przyrodnicza 62
6.2.2. Plan działalności rolnośrodowiskowej 62
6.3. Wytyczne techniczne dokumentacji przyrodniczej w wersji elektronicznej 62
Część II Inne przepisy dotyczące wariantów przyrodniczych 68
ZAŁĄCZNIKI 77

Załącznik 1. Lista gatunków niepożądanych, których zwalczanie za pomocą środków ochrony roślin z zastosowaniem odpowiedniego sprzętu ekspert może dopuścić przy uszczegóławianiu wymogów dla działek rolnych lub przyrodniczych wchodzących w skład działki RSS. 77

Załącznik 2. Listy gatunków wskaźnikowych kwalifikujących do wariantów 1.1.-1.6. oraz 2.1-2.6.78

Załącznik 3. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji 1. lub 3. zgodnie z jej wymogami mimo iż są one różne i sprzeczne z analogicznymi działaniami ochronnymi fakultatywnymi lub obligatoryjnymi określonymi w PZO/PO dla obszaru Natura 200, w którym położona jest działka. 93

Załącznik 4. Wzór zgłoszenia stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski. 95

Załącznik 5. Wytyczne dotyczące formułowania wymogów dla siedlisk wspieranych w ramach Interwencji 1 i 2 w przypadku zagrożenia ekspansją gatunków niepożądanych.....96

Załącznik 6. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji 3. w przypadku gdy ta interwencja ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO ani PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO 111

Załącznik 7. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie innego wariantu Interwencji 1. niż wskazują warstwy GDOŚ (derkacz) lub GIOŚ (wodniczka, dubelt).....112

Informacje podstawowe

Interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027) są kontynuacją Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego PROW 2014-2020 oraz Programu rolnośrodowiskowego PROW 2007-2013.

Niniejsza metodyka opisuje czynności niezbędne do skorzystania z płatności, które przysługują rolnikom i zarządcom gruntów, na których występują cenne przyrodniczo siedliska uznawane za wymagające ochrony w skali europejskiej (Tabela 1).

Ochronie siedlisk przyrodniczych dedykowane są:

- Interwencja 1. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków na obszarach Natura 2000
- Interwencja 2. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków poza obszarami Natura 2000

Dodatkowo, na obszarach Natura 2000 dostępna jest interwencja wspierająca przyjazne przyrodzie gospodarowanie na trwałych użytkach zielonych:

Interwencja 3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000

Tabela 1. Warianty siedliskowe Interwencji 1 i 2.

Siedlisko	Interwencja 1.	Interwencja 2.
Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe	wariant 1.1	wariant 2.1
Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla	wariant 1.2	wariant 2.2
Murawy	wariant 1.3	wariant 2.3
Półnaturalne łąki wilgotne	wariant 1.4	wariant 2.4
Półnaturalne łąki świeże	wariant 1.5	wariant 2.5
Torfowiska – wymogi kluczowe	wariant 1.6.1	wariant 2.6.1
Torfowiska – wymogi kluczowe i uzupełniające	wariant 1.6.2	wariant 2.6.2

Do sporządzenia dokumentów umożliwiających przyznanie rolnikowi lub zarządcy płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tzw. wariantów siedliskowych Interwencji 1. i 2. (por. Tabela 1), niezbędny jest udział uprawnionego eksperta przyrodniczego (botanika), zwanego dalej “ekspertem”. Jego rolą jest wsparcie merytoryczne dla rolnika lub zarządcy gruntów i doradcy rolnośrodowiskowego w zakresie wiedzy przyrodniczej, w tym umiejętności rozpoznawania

gatunków i zbiorowisk roślinnych, jak również oceny stanu siedliska przyrodniczego i umiejętności formułowania wymogów mających na celu utrzymanie lub poprawę stanu siedliska przyrodniczego.

Do zadań eksperta należy:

- sporządzenie dokumentacji przyrodniczej siedliskowej (jeśli jest ona wymagana), zawierającej wyniki inwentaryzacji terenowej siedlisk przyrodniczych,
- wykonanie części szczegółowej planu działalności rolnośrodowiskowej dotyczącej gruntów kwalifikowanych do Interwencji 1. i 2.

W ramach dokumentacji przyrodniczej siedliskowej wyznaczane są działki rolnośrodowiskowe siedliskowe (RSS), na których występują siedliska przyrodnicze objęte wariantami siedliskowymi Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych 1. i 2., w obrębie działek ewidencyjnych będących w posiadaniu rolnika lub zarządcy.

Siedlisko kwalifikujące działkę do danego wariantu jest dokumentowane za pomocą spisów gatunków wskaźnikowych, sporządzonych w wybranych na działce punktach oraz zdjęć fitosocjologicznych wykonanych w reprezentatywnych dla tego siedliska płatach roślinności. Ekspert identyfikuje też czynniki biotyczne i abiotyczne wpływające na stan siedlisk stwierdzonych na działce oraz wykonuje dokumentację fotograficzną. Celem wizji terenowej jest również doprecyzowanie wymogów użytkowania działki w ramach podejmowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Więcej informacji nt. wyznaczania działek RSS oraz rolnych i przyrodniczych[1] wchodzących w skład działek RSS znajduje się w rozdziale 3.1.

[1] Wyjaśnienie pojęć działki rolnej i przyrodniczej oraz różnice między nimi znajdują się w Tabeli 13.

Część I Kwalifikacja działek i sporządzanie dokumentacji

Rozpoznanie i dokumentacja roślinności na działce powinna być przeprowadzona w terminie, w którym możliwe jest dokonanie jednoznacznej diagnozy fitosocjologicznej siedliska, jego stanu oraz wykonanie spisów gatunków wskaźnikowych i zdjęć fitosocjologicznych. Optymalny do inwentaryzacji terenowej jest okres pełnego rozwoju roślinności. Liczba kontroli terenowych wykonanych na działce jest dowolna. Wskazane jest, aby przy kwalifikacji działki ekspert wskazał rolnikowi/zarządcy jej walory przyrodnicze i ich zagrożenia oraz działania, które są niezbędne aby zachować siedlisko w jak najlepszym stanie ochrony.

Wszystkie prace terenowe oraz wypełnienie formularza dokumentacji muszą zakończyć się odpowiednio wcześniej przed 30 listopada roku, w którym rolnik lub zarządca rozpoczyna zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne. W tym terminie rolnik lub zarządca musi dostarczyć kompletną dokumentację przyrodniczą do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego - Państwowego Instytutu Badawczego (niedostarczenie jej w terminie naraża rolnika lub zarządcę na kary). Rozpoznanie i inwentaryzację siedliska można wykonywać również w roku poprzedzającym rok rozpoczęcia realizacji zobowiązania.

Wyjątkami, w których ekspert przyrodniczy nie sporządza dokumentacji siedliskowej, są dwa przypadki:

- gdy wskazane przez rolnika lub zarządcę działki są położone na obszarze Natura 2000 w granicach tzw. warstw GDOŚ, tj. warstw cyfrowych opracowanych przez Generalną Dyrekcję Ochrony Środowiska, zawierających informację o występującym na działce siedlisku przyrodniczym wspieranym w ramach wariantów Interwencji 1. oraz obszarze wdrażania działań ochronnych dla tego siedliska określonych w PZO/PO dla danego obszaru Natura 2000[2],
- gdy na działce położonej poza obszarem Natura 2000 było realizowane zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach jednego z wariantów Pakietu 5. PROW 2014-2020, a rolnik/zarządca bezpośrednio po zakończeniu jego realizacji podejmie analogiczne zobowiązanie w ramach Interwencji 2. PS WPR 2023-2027[3].

---

[2] Jeżeli fragmenty działki rolnej/przyrodniczej nieobjęte warstwami cyfrowymi GDOŚ ani GIOŚ stanowią w sumie nie więcej niż 20% powierzchni tej działki, rolnik lub zarządca **może** zadeklarować we wniosku o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowisko-klimatycznej, że cała ta działka znajduje się w granicach tej warstwy cyfrowej GDOŚ lub GIOŚ dla danego siedliska lub gatunku, która w co najmniej 80% pokrywa działkę. Jeżeli natomiast fragmenty (mniejsze niż 0,1 ha) działki rolnej/przyrodniczej objęte warstwą GDOŚ lub GIOŚ nie stanowią w sumie więcej niż 10% powierzchni tej działki, rolnik lub zarządca **może** zadeklarować we wniosku o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowisko-klimatycznej, że cała ta działka nie znajduje się w granicach tych warstw cyfrowych.

[3] Ekspert przyrodniczy w oświadczeniu zawartym w planie działalności rolnośrodowiskowej będzie potwierdzał, że na działkach występuje taki sam typ siedliska jaki występował w czasie realizacji zobowiązania PROW 2014-2020. Możliwe jest, aby dana powierzchnia zgodnie z oceną ekspercką lub zgodnie z obowiązującymi przepisami rozporządzenia została zakwalifikowana, w drodze sporządzenia dokumentacji przyrodniczej, do innego wariantu np. ze względu na zmiany jakie zaszły w siedlisku.

W ww. przypadkach ekspert, po dokonaniu koniecznej wizji terenowej i potwierdzeniu występowania siedliska na działce, nie sporządza dokumentacji przyrodniczej, a jedynie doprecyzowuje w planie działalności rolnośrodowiskowej wymogi dla odpowiedniego wariantu zgodnie z potrzebami ochrony siedliska występującego na działce.

W ramach zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, rolnik lub zarządca są zobowiązani do posiadania planu działalności rolnośrodowiskowej sporządzonego do 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania oraz do złożenia do ARiMR kopii odpowiednich stron tego planu, również w terminie do 31 lipca.

W przypadku niezakwalifikowania przez eksperta działki położonej na trwałym użytku zielonym w obszarze Natura 2000 do żadnego z wariantów Interwencji 1., może ona zostać zgłoszona do płatności w ramach Interwencji 3. bez jego udziału. We wdrażanie Interwencji 3. zaangażowani są jedynie doradcy rolnośrodowiskowi. Jest ona wdrażana tylko na działkach rolnych, które w całości znajdują się poza granicami warstw cyfrowych (zarówno GDOŚ jak i GIOŚ). Od 2025 r. obowiązują przepisy zgodnie z którymi, jeżeli fragmenty działki rolnej będące trwałymi użytkami zielonymi znajdują się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub granicach warstw cyfrowych GIOŚ, a powierzchnia każdego z tych fragmentów jest mniejsza niż 0,1 ha oraz suma powierzchni tych fragmentów nie stanowi więcej niż 10 % powierzchni zadeklarowanej we wniosku o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej tej działki rolnej, rolnik może zadeklarować w tym wniosku, że cała ta działka rolna nie znajduje się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub granicach warstw cyfrowych GIOŚ. Tym samym, jeżeli wystąpią okoliczności, o których mowa w tych przepisach to na takiej działce również można podjąć zobowiązanie w ramach Interwencji 3.

Rozdział 1 Kryteria kwalifikacji gruntów do wariantów siedliskowych Interwencji 1. i 2.

OGÓLNE ZASADY KWALIFIKOWANIA POWIERZCHNI DO WARIANTÓW SIEDLISKOWYCH

I. W ramach Interwencji 1. (na obszarach Natura 2000) w przypadku wariantów dotyczących ochrony siedlisk przyrodniczych:

1. wykorzystane będą warstwy cyfrowe opracowane przez GDOŚ.
   - Odzwierciedlają one obszar wdrażania działań ochronnych określonych w PZO/PO oraz zasięg występowania siedlisk i gatunków ptaków.
   - Będą widoczne z poziomu aplikacji eWniosekPlus.
   - W przypadku gdy działka znajduje się na ww. warstwie nie jest sporządzana dokumentacja przyrodnicza. W takim przypadku ekspert przyrodniczy doprecyzowuje jedynie wymogi dla danego wariantu w planie działalności rolnośrodowiskowej.

W przypadku, gdy z warstwy GDOŚ wynika **derkacz,** wówczas może być realizowany inny wariant niż dotyczący derkacza w tym siedliskowy, pod warunkiem uzyskania odpowiedniej zgody RDOŚ. Dopiero po uzyskaniu takiej zgody i sporządzeniu dokumentacji przyrodniczej można na warstwie GDOŚ („derkaczowej") zakwalifikować daną powierzchnię do innego wariantu **siedliskowego** lub ptasiego niż ten wynikający z warstwy GDOŚ.

W przypadku, gdy powierzchnia jest na warstwie GIOŚ dla wodniczki lub dubelta, która nie pokrywa się z warstwą GDOŚ dla tych gatunków, można realizować inny wariant niż dotyczący wodniczki lub dubelta, w tym wariant siedliskowy, pod warunkiem uzyskania zgody RDOŚ. Dopiero po uzyskaniu takiej zgody **i sporządzeniu dokumentacji przyrodniczej** można na warstwie GIOŚ zakwalifikować daną powierzchnię do innego wariantu siedliskowego lub ptasiego niż ten wynikający z warstwy GIOŚ.

UWAGA! W powyższych przypadkach dotyczących warstw GDOŚ dla derkacza i warstwy GIOŚ dla dubelta lub wodniczki, jeżeli powierzchnia znajduje się równocześnie w granicach innych warstw cyfrowych, to co do zasady realizowany jest wariant wynikający z tych warstw, a zatem nie ma możliwości korzystania z powyższych odstępstw.

2. wymagana jest dokumentacja przyrodnicza, jeżeli dana powierzchnia:
   a. nie jest położona na warstwie GDOŚ albo
   b. za zgodą RDOŚ rolnik lub zarządca realizuje inny wariant niż dotyczący derkacza (którego obecność wynika z warstwy GDOŚ) albo inny wariant niż dotyczący wodniczki lub dubelta (których obecność wynika z warstwy GIOŚ)

Ważne: Zawsze należy zapewnić brak sprzeczności wymogów realizowanego wariantu z działaniami ochronnymi określonymi w PZO /PO Natura 2000, a jeśli taka sprzeczność wystąpi lub gdy działania ochronne będą się różnić od wymogów szczegółowych danego wariantu określonych w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym należy:

- realizować działania ochronne określone w PZO/PO Natura 2000 (wpisane do planu działalności rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania), albo
- uzyskać stosowną zgodę RDOŚ na realizację wymogów określonego wariantu, które są sprzeczne z działaniami ochronnymi PZO/PO Natura 2000 i różnią się od tych działań[4].

II. W ramach Interwencji 2. (poza obszarami Natura 2000) w przypadku wariantów dotyczących ochrony siedlisk przyrodniczych – co do zasady zawsze wymagana jest dokumentacja przyrodnicza. Wyjątkiem od tej reguły jest sytuacja, gdy na działce było realizowane zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach jednego z wariantów Pakietu 5. PROW 2014-2020, a rolnik/zarządca bezpośrednio po zakończeniu jego realizacji podejmie analogiczne zobowiązanie w ramach Interwencji 2. PS WPR 2023-2027. W takim przypadku ekspert przyrodniczy w oświadczeniu zawartym w planie działalności rolnośrodowiskowej potwierdza, że na działkach występuje taki sam typ siedliska jaki występował w czasie realizacji zobowiązania PROW 2014-2020. Możliwe jest, aby dana powierzchnia zgodnie z oceną ekspercką lub zgodnie z obowiązującymi przepisami rozporządzenia została zakwalifikowana, w drodze sporządzenia dokumentacji przyrodniczej, do innego wariantu Interwencji 2 np. ze względu na zmiany jakie zaszły w siedlisku.

W ramach Interwencji 2. (poza obszarami Natura 2000) na warstwie GIOŚ dla wodniczki lub dubelta można realizować inny wariant niż dotyczący wodniczki lub dubelta, w tym wariant **siedliskowy**, jeśli dana powierzchnia zostanie zakwalifikowana do innego wariantu na podstawie dokumentacji przyrodniczej, lub w powyżej opisanym przypadku realizacji zobowiązania w ramach wariantu „siedliskowego" PS WPR bezpośrednio po zakończonym zobowiązaniu w ramach analogicznego wariantu „siedliskowego" PROW 2014-2020.

[4] Wzór wystąpienia o taką zgodę znajduje się w załączniku 3.

Kwalifikacja działki do wariantów siedliskowych Interwencji 1. i 2. odbywa się:

- na podstawie **położenia działki w granicach warstw cyfrowych GDOŚ**, znajdujących się na portalu eWniosekPlus, zawierających informacje o zasięgu występowania siedlisk przyrodniczych wymienionych w załączniku nr 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz obszarze wdrażania działań ochronnych dla tych siedlisk określonych w PZO/PO ustanowionych dla obszarów Natura 2000 albo
- na podstawie dokumentacji przyrodniczej, sporządzonej przez eksperta przyrodniczego na podstawie kontroli terenowej, podczas której ekspert stwierdza występowanie na działce **gatunków wskaźnikowych** z list 1-6 (**Załącznik 2**) w odpowiedniej częstości i liczbie, zgodnie z **zakresem siedlisk przyrodniczych i jednostek fitosocjologicznych** określonych dla danego wariantu, wymienionych w załączniku nr 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego[5] albo
- na podstawie wcześniej realizowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego w ramach wariantu siedliskowego Pakietu 5. Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego PROW 2014-2020 (dotyczy tylko wariantów Interwencji 2.).

Przy kwalifikacji na podstawie dokumentacji przyrodniczej, działka kwalifikuje się do danego wariantu wyłącznie, jeśli spełnione jest zarówno kryterium fitosocjologiczne, jak i dotyczące występowania gatunków wskaźnikowych.

Aby gatunek wskaźnikowy **rośliny** został uznany za występujący na działce, musi występować w całym płacie siedliska oraz zostać potwierdzony w co najmniej dwóch spisach gatunków. Aby gatunek **motyla** z listy 1 lub 4 został uznany za wskaźnikowy, musi wystąpić w co najmniej jednym spisie gatunków, a jego roślina żywicielska – w co najmniej dwóch spisach.

Tabela 2. Gatunki motyli znajdujące się na listach gatunków wskaźnikowych nr 1 i 4 oraz ich rośliny żywicielskie

nazwa gatunkowa motyla	nazwa gatunkowa rośliny żywicielskiej
przeplatka aurinia (*Euphydryas aurinia*)	czarcikęs łąkowy (*Succisa pratensis)*
modraszek alkon (*Phengaris alcon*)	goryczka wąskolistna (*Gentiana pneumonanthe)*
modraszek nausitous (*Phengaris nausithous*)	krwiściąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*)
modraszek telejus (*Phengaris teleius*)	krwiściąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*)
czerwończyk fioletek *(Lycaena helle)*	rdest wężownik (*Polygonum bistorta*)

[5]Szczegółowe informacje na temat rozpoznawania siedlisk przyrodniczych wspieranych wariantami siedliskowymi można znaleźć w przewodniku zamieszczonym pod linkiem: https://www.gov.pl/web/rolnictwo/bioroznorodnosc

Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (warianty 1.1. i 2.1. *Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe*)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli roślinność reprezentuje związek *Molinion caeruleae* lub do niego nawiązuje i na działce występują przynajmniej cztery gatunki z listy 1.

Słonorośla (warianty 1.2. i 2.2. *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli roślinność na działce reprezentuje klasy *Asteretea tripolium,Thero-Salicornietea*, zespół *Potentillo-Festucetum* lub zespół *Scirpetum maritimi* lub do nich nawiązuje i na działce występują przynajmniej dwa gatunki wskaźnikowe z listy 2a lub przynajmniej jeden gatunek wskaźnikowy z tej listy oznaczony gwiazdką.

Łąki selernicowe (warianty 1.2. i 2.2. *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli roślinność reprezentuje związek *Cnidion dubii* lub zespół *Sanguisorbo-Silaëtum* lub do nich nawiązuje i na działce występują co najmniej trzy gatunki wskaźnikowe z listy 2b lub co najmniej dwa gatunki, a jednym z nich jest czosnek kątowaty *Allium angulosum* bądź selernica żyłkowana *Cnidium dubium* i pokrywają one łącznie co najmniej 20% powierzchni siedliska kwalifikującego.

Murawy (warianty 1.3. i 2.3. *Murawy*)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli roślinność reprezentuje klasy *Koelerio glaucae-Corynephoretea canescentis, Festuco-Brometea, Trifolio-Geranietea*, *Nardo-Callunetea, Violetea calaminariae* lub mozaikę roślinności reprezentującej te klasy lub syntaksony nawiązujące, a na działce występują co najmniej cztery gatunki z listy 3

lub

roślinność reprezentuje klasę *Nardo-Callunetea* lub do niej nawiązuje i na działce występują co najmniej trzy gatunki z listy 3, w tym bliźniczka psia trawka *Nardus stricta* pokrywa przynajmniej 25% powierzchni siedliska kwalifikującego

lub

działka jest położona na wydmie śródlądowej i murawa nie ma charakteru porolnego, a roślinność reprezentuje zespół *Spergulo-Corynephoretum* lub do niego nawiązuje i szczotlicha siwa *Corynephorus canescens* pokrywa przynajmniej 25%, a porosty z rodzaju *Cladonia* – przynajmniej 10% powierzchni siedliska kwalifikującego

lub

roślinność reprezentuje rząd *Calluno-Ulicetalia* lub do niego nawiązuje i krzewinki znajdujące się na liście 3 pokrywają przynajmniej 25% powierzchni siedliska kwalifikującego.

Łąki wilgotne (wariant 1.4. i 2.4. *Półnaturalne łąki wilgotne*)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli roślinność reprezentuje związek *Calthion* lub do niego nawiązuje i na działce występują przynajmniej cztery gatunki z listy 4.

Łąki świeże (wariant 1.5. i 2.5. Półnaturalne łąki świeże)

Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli roślinność reprezentuje związki *Arrhenatherion*, *Cynosurion* lub *Polygono-Trisetion* lub do nich nawiązuje i na działce występuje przynajmniej pięć gatunków z listy 5.

Torfowiska (wariant 1.6.1/2.6.1 - z wymogami kluczowymi)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli na działce występuje co najmniej pięć gatunków z listy 6 lub co najmniej trzy gatunki z listy 6 pokrywają co najmniej 60% siedliska. Działka jest położona na torfowisku o względnie niezaburzonym reżimie hydrologicznym lub na wilgotnym wrzosowisku i użytkowanie rolnicze nie będzie sprzyjać zachowaniu siedliska we właściwym stanie. Roślinność reprezentuje klasy *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*, *Oxycocco-Sphagnetea*, związek *Cratoneurion commutati*, zespół *Cladietum marisci* lub zespół *Caricetum buxbaumii*, lub do nich nawiązuje.

Do tego wariantu należy kwalifikować siedliska, których podłoże jest trwale zabagnione i stanowi prawie nierozłożony torf lub trawertyny i inne rodzaje martwic wapiennych (jedynie w przypadku wrzosowisk może to być bezpostaciowa masa organiczna).

Torfowiska (wariant 1.6.2/2.6.2 - z wymogami kluczowymi i uzupełniającymi)
Zakwalifikowanie siedliska jest możliwe, jeśli na działce występuje co najmniej pięć gatunków z listy 6 lub co najmniej trzy gatunki z listy 6 pokrywają co najmniej 60% siedliska. Działka jest położona na trwale lub okresowo zabagnionym torfowisku lub wrzosowisku o najwyżej lekko zaburzonym reżimie hydrologicznym i dla zachowania siedliska we właściwym stanie konieczne jest sporadyczne wykaszanie runi. Roślinność na działce reprezentuje klasy *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*, *Oxycocco-Sphagnetea*, związek *Cratoneurion commutati,* zespół *Cladietum marisci* lub zespół *Caricetum buxbaumii*, lub do nich nawiązuje.

W przypadku stwierdzenia braku podstaw do zakwalifikowania wskazanych przez rolnika lub zarządcę gruntów do któregokolwiek z wariantów siedliskowych, ekspert informuje o tym rolnika lub zarządcę i nie sporządza dokumentacji. W takim przypadku ekspert, sugeruje weryfikację powierzchni przez eksperta ornitologa w celu oceny możliwości wdrażania wariantów Interwencji 1. lub 2. wspierających ochronę siedlisk lęgowych ptaków lub rekomenduje kontakt z doradcą rolnośrodowiskowym w celu analizy możliwości wdrożenia Interwencji 3. *Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000* (w ramach której nie wymaga się sporządzenia dokumentacji przyrodniczej).

Rozdział 2 Postępowanie w zależności od położenia działki na obszarach Natura 2000 oraz w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ

Informacja na temat położenia działki na obszarach chronionych jest dostępna w e-wniosku oraz w Cetralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody (https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/).

Potwierdzenie występowania siedliska kwalifikującego może wynikać z warstw cyfrowych GDOŚ udostępnionych na portalu eWniosekPlus. **W takim przypadku dokumentacja przyrodnicza nie jest sporządzana.** Rola eksperta polega wówczas na doprecyzowaniu wymogów zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego w planie działalności rolnośrodowiskowej, na podstawie stanu siedliska stwierdzonego na działce podczas wizji terenowej.
Poniżej przedstawione zostały ścieżki postępowania w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w granicach warstw cyfrowych.

Czy działka jest położona w obszarze Natura 2000?

A. Działka **JEST** położona w obszarze Natura 2000 – ekspert uzyskuje od rolnika/zarządcy[6] informację, czy działka znajduje się w granicach zasięgu warstw cyfrowych siedlisk i gatunków opracowanych przez Generalną Dyrekcję Ochrony Środowiska (tzw. warstw cyfrowych GDOŚ) i/lub warstw cyfrowych GIOŚ, opracowanych przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska.

A.1. Na działce **BRAK** ww. warstw cyfrowych GDOŚ i GIOŚ - możliwe są następujące ścieżki postępowania:

A.1.1. Rolnik decyduje się na Interwencję **3.** - ta ścieżka postępowania nie wymaga zaangażowania eksperta - w tym przypadku rolnika wspiera doradca rolnośrodowiskowy.

A.1.2. Ekspert wykonuje **wizję terenową** i w przypadku **niestwierdzenia** siedliska, którego ochrona jest wspierana w ramach Interwencji **1.**, rolnik może zdecydować się na Interwencję **3.**,

A.1.3. Ekspert wykonuje **wizję terenową** i w przypadku **stwierdzenia** siedliska, którego ochrona jest wspierana w ramach Interwencji **1.**, **rolnik** nadal może zdecydować się na Interwencję **3.**, lub ekspert wykonuje **dokumentację przyrodniczą** (**Rozdział 3**)

UWAGA (ad. A.1.1.-A.1.3): Jeśli działka jest położona na Specjalnym obszarze ochrony siedlisk niepokrywającym się z Obszarem specjalnej ochrony ptaków, w przypadku braku PZO i PO Interwencję 3. można wdrażać tylko pod warunkiem uzyskania zgody Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ). Wzór formularza wystąpienia do RDOŚ o wyrażenie takiej zgody znajduje się w załączniku nr 6.

[6] Położenie działki w granicach warstw GDOŚ i GIOŚ rolnik/zarządca sprawdza na portalu eWniosekPlus.

A.2. Na działce znajdują się fragmenty (każdy mniejszy niż 0,1 ha), objęte granicami warstw cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ, których sumaryczna powierzchnia stanowi nie więcej niż 10%[7] powierzchni tej działki – możliwe są następujące ścieżki postępowania:

A.2.1. Ekspert postępuje zgodnie z p. A1.1., A.1.2. lub A.1.3 na całej powierzchni działki[6]

A.2.2. Ekspert postępuje zgodnie z p. A1.1., A.1.2. lub A.1.3 na tej części działki, która nie jest objęta ww. warstwami cyfrowymi

A.3. Działka leży w granicach ww. warstw cyfrowych GDOŚ i/lub GIOŚ - rolnik lub zarządca może na tej działce wdrożyć **wyłącznie** wariant Interwencji 1. **odpowiadający siedlisku lub gatunkowi określonemu w tych warstwach bez wykonywania przez eksperta dokumentacji przyrodniczej.** Jeśli na działce znajdują się fragmenty nieobjęte żadną z warstw cyfrowych stanowiące nie więcej niż 20% jej powierzchni, ekspert – jeżeli uzna to za uzasadnione - w porozumieniu z rolnikiem lub zarządcą może włączyć je w granice powierzchni działki zadeklarowanej do płatności na podstawie warstwy cyfrowej[7] (wówczas dla całej działki nie jest wymagane sporządzenie dokumentacji przyrodniczej).

- W przypadku, gdy na danej działce warstwy GDOŚ i GIOŚ wskazują więcej niż jeden gatunek lub siedlisko, ekspert wybiera wariant najbardziej odpowiedni do stanu przyrodniczego działki i tak doprecyzowuje wymogi, aby były jak najbardziej korzystne przyrodniczo.

- Gdy warstwy GDOŚ wskazują na działce derkacza lub warstwy GIOŚ na obszarach Natura 2000 wskazują na działce wodniczkę lub dubelta i nie pokrywają się z warstwą GDOŚ dla tych gatunków ptaków, a ekspert stwierdził na działce inny gatunek ptaka lub inne siedlisko przyrodnicze objęte Interwencją 1., w takim przypadku wyjątkowo możliwe jest zakwalifikowanie działki do wariantu innego niż odpowiednio 1.10 lub 1.8 lub 1.9, pod warunkiem uzyskania zgody Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ). Wzór formularza wystąpienia do RDOŚ o wyrażenie takiej zgody znajduje się w załączniku nr 7.

UWAGA! W powyższych przypadkach dotyczących warstw GDOŚ dla derkacza i warstwy GIOŚ dla dubelta lub wodniczki, jeżeli powierzchnia znajduje się równocześnie w granicach innych warstw cyfrowych, to co do zasady realizowany jest wariant wynikający z tych warstw, a zatem nie ma możliwości korzystania z powyższych odstępstw.

UWAGA: W przypadku położenia działki w obszarze Natura 2000, ekspert ma obowiązek **każdorazowo** sprawdzić, czy dla tego obszaru obowiązuje plan zadań ochronnych (PZO) lub plan ochrony (PO). Podczas formułowania wymogów dla działki, należy zapewnić brak sprzeczności z obowiązującymi na działce działaniami ochronnymi. Powyższe dotyczy również sytuacji, gdy działka położona jest na OSO, a działania ochronne w PZO lub PO mają na celu ochronę siedlisk ptaków, oraz gdy działania ochronne dotyczą siedlisk lub gatunków niewspieranych w ramach Interwencji 1.

[7] Por. przypis 2 na str. 6 oraz § 11 ust. 5 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Jeśli na działce realizowany jest wariant siedliskowy PS WPR (1.1./2.1-1.6./2.6) i jego wymogi określone w zał. 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego różnią się lub są sprzeczne z działaniami ochronnymi określonymi dla tej działki w PZO/PO dla SOO, na którym jest położona, należy:

- realizować działania ochronne PZO/PO dla SOO (zarówno, gdy występuje różnica wymogów wariantu i działań ochronnych jak i wtedy, gdy występuje zarówno różnica jak i sprzeczność), wpisane do planu działalności rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania albo

- uzyskać stosowną zgodę RDOŚ na realizację wymogów określonego wariantu w zakresie, w którym są one sprzeczne z działaniami ochronnymi PZO/PO dla SOO.

B. Działka **NIE JEST** położona w obszarze Natura 2000 – ekspert wykonuje wizję terenową i sprawdza, czy na działce jest siedlisko objęte Interwencją **2.** oraz uzyskuje od rolnika/zarządcy[4] informację, czy działka znajduje się w granicach warstw cyfrowych GIOŚ.

B.1. Jeśli działka jest położona w granicach warstw cyfrowych GIOŚ, możliwe są następujące ścieżki postępowania:

B.1.1. Rolnik lub zarządca decyduje się na wdrożenie wariantu 2.8 lub 2.9 wynikającego warstwy GIOŚ[8] - ekspert **nie sporządza dokumentacji przyrodniczej**, a jedynie szczegółową część planu działalności rolnośrodowiskowej (Rozdział 4).

B.1.2. W przypadku **stwierdzenia** siedliska przyrodniczego, którego ochrona jest wspierana w ramach interwencji **2.** (warianty siedliskowe), rolnik lub zarządca nadal może zdecydować się na wariant wynikający z warstw GIOŚ[5], **lub** na wariant dedykowany ochronie siedliska stwierdzonego przez eksperta – wówczas ekspert wykonuje **dokumentację przyrodniczą**, która potwierdzi występowanie tego siedliska przyrodniczego (Rozdział 3).

B.2. Jeśli działka jest położona poza warstwami cyfrowymi GIOŚ, możliwe są następujące ścieżki postępowania:

B.2.1. W przypadku **stwierdzenia w terenie** siedliska lub gatunku ptaka[9] innego niż dubelt i wodniczka, którego ochrona jest wspierana w ramach Interwencji **2.**, ekspert kwalifikuje działkę do płatności w ramach odpowiadającego mu wariantu i wykonuje **dokumentację przyrodniczą** (**Rozdział 3**).

B.2.2. W przypadku **niestwierdzenia w terenie** siedliska, którego ochrona jest wspierana w ramach Interwencji **2.**, rolnik lub zarządca nie może dostać dopłaty w ramach interwencji przyrodniczych - praca eksperta jest zakończona.

---

[8] Wdrożenie wariantu dedykowanego ochronie gatunku ptaka wskazanego warstwach GIOŚ jest możliwe tylko w przypadku, gdy ekspert podczas wizji terenowej potwierdzi, że na działce występuje odpowiednie dla niego siedlisko – szczegółowe informacje na ten temat znajdują się w metodyce sporządzania dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej.

[9] Szczegóły – por. metodyka sporządzania dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej.

UWAGA: Przed przystąpieniem do wykonywania dokumentacji przyrodniczej siedliskowej poza obszarami Natura 2000, należy sprawdzić, czy na działce, **na której będzie podjęte zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne,** bezpośrednio przed rozpoczęciem jego realizacji zakończyła się realizacja zobowiązania dedykowanego ochronie **siedliska występującego na działce** w ramach PROW 2014-2020 (Pakiet 5.). W sytuacji braku zmiany typu siedliska występującego na tej działce, ekspert **nie sporządza dokumentacji przyrodniczej**, a jedynie potwierdza występowanie tego siedliska na działce w oświadczeniu zawartym w planie działalności rolnośrodowiskowej w roku, w którym zostanie złożony wniosek o przyznanie pierwszej płatności w ramach danego zobowiązania.

Tabela 3. Przypadki m.in. nakładania się warstw cyfrowych GIOŚ (dubelt, wodniczka) i GDOŚ.

<table>
<tr><th colspan="3">Realizacja Interwencji 1. na obszarach Natura 2000</th></tr>
<tr><th>Rodzaj obszaru</th><th>Możliwość zakwalifikowania do Interwencji 1</th><th>Zasada ogólna</th></tr>
<tr><td>Warstwa GDOŚ ptaki + Warstwa GDOŚ siedliska</td><td>• można realizować wariant ptasi albo siedliskowy (dowolny wybór, zgodny z warunkami przyrodniczymi na działce)</td><td rowspan="5">Zawsze należy zapewnić brak sprzeczności wymogów realizowanego wariantu z działaniami ochronnymi określonymi w PZO /PO Natura 2000, a jeśli taka sprzeczność wystąpi lub gdy działania ochronne będą się różnić od wymogów szczegółowych danego wariantu określonych w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym należy:
- realizować działania ochronne określone w PZO/PO Natura 2000 (wpisane do planu działalności rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania) , albo
- uzyskać stosowną zgodę RDOŚ na realizację wymogów określonego wariantu, które są sprzeczne z działaniami ochronnymi PZO/PO Natura 2000 i różnią się od tych działań.</td></tr>
<tr><td>Warstwa GDOŚ siedliska + warstwy GIOŚ (wodniczka lub dubelt) lub
Warstwy GIOŚ</td><td>• można realizować wariant siedliskowy z warstwy GDOŚ albo wariant dot. wodniczki lub dubelta z warstwy GIOŚ (dowolny wybór zgodny z warunkami przyrodniczymi na działce)</td></tr>
<tr><td>Natura 2000 bez ustanowionego PZO/PO:
• siedliskowa (SOO) lub
• obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (OZW)
- pokrywające się z Naturą 2000 ptasią (OSO)</td><td>• można realizować wariant siedliskowy lub ptasi zgodnie z dokumentacją przyrodniczą</td></tr>
<tr><td>Natura 2000 bez ustanowionego PZO/PO:
• siedliskowa (SOO) lub
• obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (OZW)
- niepokrywające się z Naturą 2000 ptasią (OSO)</td><td>Po wykonaniu dokumentacji przyrodniczej:
• można realizować wariant siedliskowy
• można realizować wariant ptasi pod warunkiem uzyskania zgody RDOŚ</td></tr>
<tr><td>Natura 2000 ptasia (OSO) bez ustanowionego PZO/PO niepokrywająca się z Naturą 2000 siedliskową (SOO) lub OZW</td><td>• można realizować wariant siedliskowy lub ptasi zgodnie z dokumentacją przyrodniczą</td></tr>
</table>

2.1. Wizja terenowa działki w przypadku kontynuacji wariantu siedliskowego PROW 2014-2020 poza obszarami Natura 2000

Rolnik lub zarządca może kontynuować w ramach Interwencji 2 PS WPR ochronę siedliska objętego zobowiązaniem w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020 **bezpośrednio** po jego zakończeniu[10]. W takim przypadku na powierzchni, na której było realizowane zobowiązanie w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020, nie jest sporządzana dokumentacja przyrodnicza. Praca eksperta polega wówczas na wizji terenowej tej powierzchni w celu potwierdzenia występowania na niej tego samego siedliska, któremu dedykowana była dotychczasowa płatność w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020 (tabela 4). Podczas ww. wizji terenowej, ekspert ocenia także stan siedliska i potrzeby jego ochrony. Na tej podstawie doprecyzowuje w planie działalności rolnośrodowiskowej wymogi użytkowania działki rolnej lub przyrodniczej dla zobowiązania w ramach Interwencji 2.

UWAGA: W przypadku, gdy rolnik chce kontynuować płatność rolno-środowiskowo-klimatyczną na powierzchni większej niż ta objęta PROW 2014-2020, niezbędne jest wykonanie dokumentacji przyrodniczej na części działki niezgłaszanej dotychczas do tej płatności PROW 2014-2020. Jeśli zaś deklarowana powierzchnia jest mniejsza niż dotychczas zgłaszana, a leży w granicach działki objętej Pakietem 5 PROW 2014-2020, dokumentacja przyrodnicza nie jest wykonywana – rolnik zgłasza ją do płatności w ramach Interwencji 2 po potwierdzeniu przez eksperta obecności siedliska na tym fragmencie.

UWAGA: Możliwe jest, aby dana powierzchnia zgodnie z oceną ekspercką na podstawie przeprowadzonej wizji terenowej lub zgodnie z obowiązującymi przepisami rozporządzenia została zakwalifikowana, w drodze sporządzenia dokumentacji przyrodniczej, do innego wariantu np. ze względu na zmiany jakie zaszły w siedlisku.

Tabela 4. Warianty siedliskowe Pakietu 5. PROW 2014-2020 oraz odpowiadające im warianty Interwencji 2.

Pakiet 5 PROW 2014-2020	Interwencja 2 PS WPR 2023-2027
5.1. Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe	2.1. Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe
5.2. Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla	2.2. Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla
5.3. Murawy	2.3. Murawy
5.4. Półnaturalne łąki wilgotne	2.4. Półnaturalne łąki wilgotne
5.5. Półnaturalne łąki świeże	2.5. Półnaturalne łąki świeże
5.6.1. Torfowiska – wymogi obowiązkowe 5.6.2. Torfowiska – wymogi obowiązkowe i uzupełniające	2.6.1. Torfowiska – wymogi kluczowe 2.6.2. Torfowiska – wymogi kluczowe i uzupełniające

Potwierdzenie obecności siedliska na działce nie wymaga wykonywania inwentaryzacji zgodnie z wytycznymi wykonywania dokumentacji przyrodniczej – ekspert nie wykonuje m.in. spisów

[10] zakończenie pakietu PROW 2014-2020: 14 marca, rozpoczęcie Interwencji 2 PS WPR: 15 marca tego samego roku

gatunków ani zdjęć fitosocjologicznych. Aby wariant mógł być kontynuowany, ekspert musi jednak potwierdzić na działce występowanie na działce **jednostki fitosocjologicznej** oraz **siedliska przyrodniczego** wymienionych dla danego wariantu w załączniku nr 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego. Porównanie czynności, które wykonuje ekspert podczas wykonywania dokumentacji przyrodniczej i wizji terenowej przedstawia tabela 5, a sposób postępowania w szczególnych przypadkach w wyniku wizji terenowej przedstawia tabela 6.

Tabela 5. Czynności wykonywane przez eksperta w przypadku wykonywania dokumentacji przyrodniczej oraz w przypadku wizji terenowej na działkach, na których rolnik lub zarządca kontynuuje ochronę siedliska objętego Pakietem 5 PROW 2014-2020.

Elementy pracy eksperta, gdy sporządza on dokumentację przyrodniczą	Czy wykonywane podczas wizji terenowej
Rejestracja śladu GPS	nie
Identyfikacja gatunków wskaźnikowych	nie
Wykonanie zdjęć fitosocjologicznych na działkach >1 ha	nie
Identyfikacja gatunków charakterystycznych[1] dla jednostek fitosocjologicznych uwzględnionych w zał. 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego	tak
Przekazanie do gminy informacji o IGO występujących na działce	tak
Identyfikacja siedlisk przyrodniczych uwzględnionych w zał. 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego [2]	tak
Dokumentacja fotograficzna	nie
Opracowanie i przekazanie danych przyrodniczych do ITP-PIB	nie
Sformułowanie wymogów użytkowania działki zgodnie ze stanem siedliska	tak
Weryfikacja zapisów aktów prawa miejscowego i uwzględnienie ich w wymogach użytkowania działki	tak

1 - zgodnie z: Matuszkiewicz W., 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.
2 – zgodnie z Przewodnikami metodycznymi do monitoringu siedlisk GIOŚ

Tabela 6. Postępowanie w przypadku różnych wyników wizji terenowej na działkach objętych płatnościami w ramach Pakietu 5 PROW 2014-2020.

Wynik wizji terenowej	Sposób postępowania
Na działce występuje to samo siedlisko, które było objęte płatnością w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020	Kontynuacja ochrony siedliska w ramach odpowiedniego wariantu Interwencji 2. (zgodnie z Tabelą 4) bez dokumentacji przyrodniczej.
To samo siedlisko występuje tylko na części działki objętej płatnością w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020. Na pozostałej części występuje inne siedlisko lub gatunek ptaka z	Ekspert wykonuje dokumentację przyrodniczą na tej części działki, na której występuje inne siedlisko lub gatunek ptaka z zał. 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego. Na powierzchni, na której potwierdził występowanie siedliska objętego Pakietem 5.

zał. 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.	PROW 2014-2020, płatność jest kontynuowana w ramach odpowiedniego wariantu Interwencji 2. bez dokumentacji przyrodniczej. Konieczne jest wyznaczenie dwóch działek rolnych.
To samo siedlisko występuje tylko na części działki objętej płatnością w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020. Na pozostałej części nie występuje żadne siedlisko przyrodnicze ani gatunek ptaka z zał. 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.	Na powierzchni, na której ekspert potwierdził występowanie siedliska objętego Pakietem 5. PROW 2014-2020, płatność jest kontynuowana w ramach odpowiedniego wariantu Interwencji 2. bez dokumentacji przyrodniczej. Na pozostałej części rolnik nie przystępuje do płatności przyrodniczych PS WPR. Konieczne jest wyznaczenie dwóch działek rolnych.
Na działce występuje to samo siedlisko, które było objęte płatnością w ramach Pakietu 5. PROW 2014-2020 i działka ta znajduje się w granicach warstwy cyfrowej GIOŚ dla dubelta lub wodniczki	Kontynuacja ochrony siedliska w ramach odpowiedniego wariantu Interwencji 2. (zgodnie z Tabelą 4) bez dokumentacji przyrodniczej albo realizacja wariantu dotyczącego dubelta lub wodniczki bez dokumentacji przyrodniczej
Na działce nie występuje żadne siedlisko przyrodnicze ani gatunek ptaka z zał. 4 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.	Rolnik nie przystępuje do płatności w ramach Interwencji 2. PS WPR na tej działce.

Rozdział 3 Dokumentacja przyrodnicza - krok po kroku

3.0. Zapisywanie śladów GPS

Przed rozpoczęciem inwentaryzacji, ekspert jest zobligowany do włączenia urządzenia umożliwiającego zapisanie śladu GPS, czyli śladu przejścia po działce zawierającego jego współrzędne geograficzne, w tym w miejscach wykonywania zdjęć fitosocjologicznych i spisów gatunków.

Urządzenie należy włączyć odpowiednio wcześniej (najlepiej około 5 minut przed rozpoczęciem inwentaryzacji), aby mogło ono namierzyć wystarczającą liczbę satelitów pozwalających dokładnie określić pozycję odbiornika GPS, a tym samym eksperta. Zalecane jest ustawienie częstotliwości zapisu przynajmniej co 1 minutę lub co 30 metrów.

UWAGA! W przypadku, gdy ekspert nie posiada odbiornika GPS, może zamiennie użyć jednej z darmowych aplikacji mobilnych na smartphona (np. Locus Map), która pozwala zapisać ślady GPS, a następnie wykonać eksport do pliku .gpx lub .gdb.

Po zakończonej inwentaryzacji, należy zapisać ślad w celu dołączenia go do dokumentacji przyrodniczej (p. rozdz. 6.3).

3.1. Wyznaczenie granic działek RSS i rolnych/przyrodniczych

Jeśli całość lub część gruntów wskazanych przez rolnika lub zarządcę kwalifikuje się do wariantów 1.1/2.1 - 1.6/2.6 (siedliskowych) zgodnie z kryteriami ich kwalifikacji (**Rozdział 1**), ekspert wyodrębnia w ich granicach działki rolnośrodowiskowe siedliskowe (tzw. działki RSS), a w ich obrębie - działki rolne lub działki przyrodnicze[11].

Zarówno działka RSS jak i działka rolna lub przyrodnicza są wyznaczane niezależnie od granic działek ewidencyjnych - działka RSS lub rolna/przyrodnicza może:

- być tożsama z działką ewidencyjną,
- być częścią działki ewidencyjnej,
- łączyć w sobie całe działki ewidencyjne lub ich części, wchodzące w skład jednego gospodarstwa rolnego.

Minimalna powierzchnia zarówno działki RSS, jak i działki rolnej lub przyrodniczej wynosi 0,1 ha. Maksymalna powierzchnia działki RSS i działki rolnej lub przyrodniczej nie jest ograniczona.

[11]Pojęcie działki rolnej odnosi się do użytków rolnych, natomiast pojęcie działki przyrodniczej odnosi się do obszarów przyrodniczych niebędących użytkami rolnymi w rozumieniu przepisów UE – por. część II.

Krok 1 wyznaczenie działek RSS

Działka RSS jest należącym do jednego beneficjenta, zachowującym ciągłość przestrzenną płatem roślinności, który spełnia kryteria kwalifikacji (**Rozdział 1**) do jednego z wariantów siedliskowych.

Dopuszcza się, aby ekspert włączył w granice działki RSS ograniczoną powierzchnię **niejednorodności**, czyli innych siedlisk, **zarówno tych spełniających kryteria kwalifikacji do innych wariantów jak i tych, które nie spełniają kryteriów kwalifikacji do żadnego z wariantów siedliskowych**. Do powierzchni zajętej przez niejednorodności, włączonej w granice działki RSS, również przysługuje płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna. Zapobiega to np. sytuacji, w których niewielkie powierzchnie w granicach gospodarstwa (w szczególności mniejsze niż 0,1 ha) mogłyby zostać wykluczone z płatności.

Maksymalny dopuszczalny sumaryczny udział wszystkich niejednorodności na działce RSS to:

- **20%** w wariantach 1.1/2.1. *Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe***,** 1.2/2.2. Zalewowe *łąki selernicowe i słonorośla***,** 1.3/2.3. *Murawy* i 1.6/2.6. *Torfowiska*;
- **10%** w wariantach 1.4/2.4. *Półnaturalne łąki wilgotne* i 1.5/2.5. *Półnaturalne łąki świeże.*

Wyjątek stanowi sytuacja, gdy na wskazanej przez beneficjenta powierzchni występuje **mozaika** kilku typów siedlisk spełniających kryteria kwalifikacji do różnych wariantów siedliskowych, które trudno jest wydzielić w postaci osobnych działek RSS. Taka sytuacja ma miejsce, gdy niewielkie płaty różnych siedlisk tworzą układ przestrzenny uniemożliwiający podział na funkcjonalne fragmenty, które można zakwalifikować do różnych wariantów.

W przypadku działek RSS, na których występuje **mozaika** siedlisk:

- dopuszcza się, aby powierzchnia zajmowana przez siedlisko kwalifikujące do wybranego wariantu pokrywała co najmniej 50% działki RSS,
- do niejednorodności zalicza się wyłącznie siedliska **niespełniające** kryteriów kwalifikacji do żadnego z wariantów siedliskowych,
- dopuszcza się taki udział niejednorodności, jaki jest określony dla wariantu kwalifikującego działkę.

W granice działek RSS mogą także zostać włączone struktury nieużytkowane rolniczo:

- otwarte lustro wody, np. oczka wodne,
- kępy oraz pojedyncze drzewa i krzewy,
- elementy liniowe takie jak drogi i rowy,

jeśli są otoczone zachowującym ciągłość przestrzenną siedliskiem kwalifikującym do jednego wariantu siedliskowego, należącym do jednego beneficjenta.

Należy pamiętać, że powierzchnia otwartego lustra wody przekraczająca 100 m^2 oraz struktur nieużytkowanych rolniczo o szerokości przekraczającej 2 m jest odejmowana od powierzchni kwalifikowanej do płatności (patrz **krok 2** wytyczanie działek rolnych).

UWAGA! W celu umożliwienia rolnikowi lub zarządcy użytkującemu działkę odtworzenia przebiegu granicy działki RSS, **przy wyznaczaniu granic tych działek zaleca się wykorzystanie elementów krajobrazu ułatwiających lokalizację w terenie**.

Działki RSS nazywa się zgodnie z następującym systemem kodowania: RSS1, RSS2, itd.

Krok 2 wyznaczenie działek rolnych i przyrodniczych

W obrębie działek RSS ekspert wyznacza działki rolne lub przyrodnicze (w przypadku gruntów niebędących użytkami rolnymi, na których występują siedliska wariantów 1.2/2.2, 1.3/2.3 lub 1.6/2.6). Działka rolna lub przyrodnicza może być tożsama z działką RSS lub być jej częścią, natomiast nie może wykraczać poza jej granice. **Ekspert przyrodniczy musi wydzielić dwie** (lub więcej) **działki rolne lub przyrodnicze w ramach jednej działki RSS** w przypadku, gdy wyznaczona działka RSS jest przedzielona:

- nieużytkowanymi rolniczo elementami liniowymi (naturalnym ciekiem, rowem, drogą, szpalerem drzew lub krzewów) **szerszymi niż 2 m,** stanowiącymi własność rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja,
- elementami liniowymi (naturalnym ciekiem, rowem lub drogą), niezależnie od ich szerokości, jeżeli nie stanowią własności rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja.

W granice i powierzchnię działki rolnej lub przyrodniczej mogą zostać włączone:

- struktury nieużytkowane rolniczo, takie jak np. otwarte lustro wody (oczka wodne) o sumarycznej powierzchni do 100 m² działki **rolnej lub przyrodniczej**, niezależnie od jej powierzchni,
- struktury nieużytkowane rolniczo o szerokości nieprzekraczającej 2 m (np. rowy, nieutwardzone drogi dojazdowe, pasy zadrzewień, żywopłoty itp.),
- w przypadku działek rolnych (położonych na TUZ): pojedyncze drzewa, o ile ich zagęszczenie na hektar nie przekracza 100 drzew, jeżeli ich obecność nie koliduje z prowadzeniem działalności rolniczej,
- w przypadku działek przyrodniczych (warianty 1.2./2.2, 1.3./2.3. i 1.6./2.6): pojedyncze drzewa niezależnie od zagęszczenia na hektar.

Działkom rolnym i przyrodniczym zgłaszanym do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych, aplikacja e-wniosek nadaje symbole literowe, np. A, B, C itd.

3.2. Inwentaryzacja siedliska przyrodniczego

Po wstępnej wizji terenowej i wyznaczeniu granic działki RSS, ekspert przystępuje do szczegółowej inwentaryzacji roślinności.

Każda wizyta w terenie wymaga odnotowania daty - zarówno daty wstępnego rozpoznania roślinności, jak i daty wykonania spisów gatunków, zdjęć fitosocjologicznych itd. Należy też pamiętać o każdorazowej rejestracji śladu GPS (p. rozdz. 3.0).

3.2.1 Fitosocjologiczna klasyfikacja roślinności

Ekspert dokonuje diagnozy wszystkich zbiorowisk roślinnych występujących na działce RSS:

- kwalifikujących działkę RSS do zdiagnozowanego wariantu,
- spełniających kryteria fitosocjologiczne innych wariantów siedliskowych,
- niespełniających kryteriów kwalifikacji do żadnego z wariantów siedliskowych.

Dla każdej z ww. kategorii, ekspert określa:

- jednostkę lub jednostki fitosocjologiczne (w zależności od potrzeby) z taką dokładnością, z jaką jest to możliwe (zespół, rząd, związek lub choćby klasa roślinności), a w sytuacjach niejednoznacznych również jednostki nawiązujące, np. *Arrhenatheretum elatioris* nawiązujące do *Festuco-Brometea*,
- siedlisko przyrodnicze (tzw. siedlisko Natura 2000) wymienione w Załączniku I Dyrektywy Siedliskowej,
- udział w procentach powierzchni działki RSS.

Dodatkowo ekspert wykonuje opis roślinności, w którym podaje dodatkowe informacje np. mówiące o tym jak wygląda rozmieszczenie zbiorowisk roślinnych, cechy charakterystyczne roślinności na działce, obecność gatunków chronionych itp.

3.2.2. Szczegółowa inwentaryzacja siedliska kwalifikującego działkę RSS

Siedlisko kwalifikujące działkę RSS do danego wariantu jest dokumentowane za pomocą:

- zdjęć fitosocjologicznych,
- spisów gatunków wskaźnikowych.

Dodatkowo, ekspert identyfikuje występowanie na działce czynników wpływających lub mogących wpłynąć na pogorszenie stanu siedliska (np. gatunki inwazyjne, ekspansywne, etc.) oraz wykonuje dokumentację fotograficzną.

3.2.2.1. Zdjęcia fitosocjologiczne

Zdjęcia fitosocjologiczne są wykonywane, jeśli suma powierzchni zakwalifikowanych do danego wariantu w ramach jednego gospodarstwa rolnego przekracza 1 ha, czyli:

- na działce RSS o powierzchni powyżej 1 ha,

- gdy jedna dokumentacja obejmuje kilka działek RSS w granicach jednego gospodarstwa rolnego zakwalifikowanych do jednego wariantu siedliskowego, których łączna powierzchnia przekracza 1 ha.

W ww. przypadkach ekspert wykonuje co najmniej jedno zdjęcie fitosocjologiczne w miejscu reprezentatywnym dla siedliska kwalifikującego działkę do danego wariantu siedliskowego. Jeśli kilka działek RSS w ramach jednej dokumentacji zostało zakwalifikowanych do jednego wariantu siedliskowego, to do udokumentowania występującego na nich siedliska wystarcza wykonanie jednego zdjęcia fitosocjologicznego na jednej z tych działek, pod warunkiem, że ich łączna powierzchnia nie przekracza 10 ha. Dla każdych kolejnych rozpoczętych 10 ha powierzchni zakwalifikowanej do danego wariantu w dokumentacji (również w ramach jednej działki RSS) należy wykonać dodatkowe zdjęcie fitosocjologiczne.

Ekspert może **nieobowiązkowo** wykonać dowolną liczbę dodatkowych zdjęć fitosocjologicznych, w szczególności, jeśli charakter dokumentowanego siedliska (skład gatunkowy, struktura dominacji, fizjonomia) w dokumentacji jest zróżnicowany.

Zdjęcie fitosocjologiczne jest wykonywane na powierzchni 25 m^2 (kwadrat o boku 5 m), w standardowej skali Braun-Blanqueta.

Dla każdego zdjęcia fitosocjologicznego należy odnotować informacje dodatkowe:

1. Lokalizację – współrzędne geograficzne środka zdjęcia, zmierzone w terenie z użyciem odbiornika GPS (w układzie WGS 84, w formacie dziesiętnym, dokładność co najmniej 5 miejsc po przecinku – przykładowo: 51,35823, 20,26734).
2. Datę wykonania,
3. Wyrażone w procentach pokrycie:
    a. warstwy drzew (drzewa powyżej 5 m wysokości);
    b. warstwy krzewów (drzewa i krzewy od 0,5 do 5 m wysokości);
    c. warstwy runa (zielne rośliny naczyniowe, krzewinki oraz podrost drzew i krzewów poniżej 0,5 m wysokości);
    d. warstwy mszystej (mszaki i porosty);
    e. otwartego lustra wody;
    f. martwej biomasy.
4. Rodzaj podłoża (typ utworu glebowego), wybór jednej z kategorii:
    a. utwór organiczny (torf lub muł);
    b. zmineralizowany muł lub torf (mursz);
    c. utwór mineralny zwięzły (np. glina, pył, ił);
    d. utwór mineralny luźny (np. piasek, żwir);
    e. utwory kamieniste.
5. Uwilgotnienie podłoża, wybór jednej z kategorii:
    a. podłoże wysuszone, brak widocznych oznak wody;
    b. wyczuwalna wilgoć podłoża, ale brak wody na powierzchni;
    c. podłoże mokre, pod ciężarem obserwatora woda pojawia się na powierzchni;
    d. teren z występującą wodą na powierzchni, w postaci pojedynczych kałuż lub całkowicie zalany.

Ekspert wykonuje **fotografię widoku runi** każdego zdjęcia fitosocjologicznego. Fotografia powinna oddawać fizjonomię i zróżnicowanie przestrzenne roślinności w granicach zdjęcia.

Niedopuszczalne jest, aby fotografie były wykonywane w warunkach uniemożliwiających jednoznaczną identyfikację siedliska, np. po skoszeniu działki lub kiedy rośliny znajdują się pod okrywą śnieżną, po zmroku, przed świtem, itp.

3.2.2.2. Spisy gatunków wskaźnikowych

Spisy gatunków wskaźnikowych (zwane dalej spisami) wykonuje się punktowo na działce RSS **tylko** w płatach siedliska kwalifikującego do wybranego wariantu. **Spisy powinny być rozproszone na całej powierzchni działki RSS**. Minimalna odległość między spisami wynosi 20 m.

Spis obejmuje:

- współrzędne geograficzne środka spisu w układzie WGS 84 (format dziesiętny, co najmniej 5 miejsc po przecinku – przykładowo: 51,35823, 20,26734),
- listę wszystkich gatunków wskaźnikowych z list 1-6 występujących **w promieniu 2 m** od zarejestrowanego punktu, z czego **co najmniej jeden gatunek wskaźnikowy musi pochodzić z listy gatunków wskaźnikowych dla wariantu kwalifikującego działkę** (**Załącznik nr 2**).

Ekspert ma obowiązek wykonać **co najmniej jeden spis na każdy rozpoczęty hektar** kwalifikowanej działki. Jeżeli minimalna liczba spisów nie dokumentuje wystarczająco liczby i częstości występowania gatunków wskaźnikowych zgodnie z kryterium kwalifikacji dla danego wariantu (**Rozdział 1**), konieczne jest wykonanie odpowiednio większej liczby spisów.

Jeżeli powierzchnia działki jest **mniejsza lub równa 1 ha** należy:

- wykonać **minimum dwa spisy**,
- **w jednym ze spisów**, oprócz gatunków wskaźnikowych, należy uwzględnić gatunki dominujące i subdominujące (nie więcej niż 5 gatunków) i podać ich pokrycie w jednym z przedziałów procentowych odpowiadających ilościowości w skali Braun-Blanqueta: 2, 3, 4 lub 5.

Jeżeli ekspert wykorzystuje kryterium kwalifikacji działki RSS odwołujące się do minimalnego pokrycia niektórych gatunków wskaźnikowych lub grup systematycznych (warianty 1.2./2.2. i 1.3./2.3. – patrz **Rozdział 1**), odpowiednie pokrycie powierzchni siedliska przez te gatunki lub grupy musi udokumentować w spisach, szacując ich pokrycie w skali Braun-Blanqueta.

UWAGA! Jeśli w granicach działki RSS ekspert wykonał zdjęcie fitosocjologiczne, w którym występują gatunki wskaźnikowe dla wariantu, do którego kwalifikuje tę działkę, to zawarte w nim informacje (współrzędne geograficzne, gatunki wskaźnikowe) mogą być wykorzystane do sporządzenia jednego ze spisów gatunków wskaźnikowych.

Przykład: Dokumentacja obejmuje dwie działki RSS zakwalifikowane do wariantu 1.1. *Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe*: RSS1 o powierzchni 3,45 ha oraz RSS2 o powierzchni 0,33 ha (w sumie 3,78 ha). Na RSS2 wykonano zdjęcie fitosocjologiczne, w którego granicach występują cztery gatunki wskaźnikowe z listy nr 1. Zdjęcie fitosocjologiczne można więc wykorzystać jako jeden ze spisów gatunków wskaźnikowych dla RSS2 Na RSS2 należy wykonać jeszcze co najmniej jeden spis. Jeśli nie wystąpią w nim wszystkie gatunki wskaźnikowe odnotowane w poprzednim spisie (w tym przypadku w spisie wykonanym na podstawie zdjęcia fitosocjologicznego), należy sporządzić kolejne spisy, tak aby każdy z tych gatunków pojawił się w co najmniej dwóch spisach. Na działce RSS1 należy wykonać cztery spisy gatunków, o ile cztery gatunki wskaźnikowe z listy nr 1 wystąpią w nich co najmniej dwa razy.

Na wyznaczonych działkach RSS ekspert wykonuje po jednej **fotografii** co najmniej tylu gatunków wskaźnikowych, ile jest koniecznych do kwalifikacji do wybranego wariantu (po jednej fotografii danego gatunku na dokumentację).

Nie ma obowiązku fotografowania gatunków wskaźnikowych dla innych wariantów ani większej liczby gatunków niż niezbędne minimum określone w kryteriach kwalifikacji do danego wariantu (patrz rozdz. 2.1). **Fotografie powinny umożliwić identyfikację gatunków.**

Z jednego z punktów spisu gatunków wskaźnikowych lub z miejsca wykonania jednego ze zdjęć fitosocjologicznych ekspert wykonuje fotografię obrazującą ogólny wygląd i położenie działki. Musi ona obejmować możliwie największy obszar działki. Należy zanotować kierunek świata (N, S, E, W, NE, NW, SE, SW), w którym wykonano fotografię. Na fotografii musi być widoczna linia horyzontu.

Niedopuszczalne jest, aby fotografie były wykonywane w warunkach uniemożliwiających jednoznaczną identyfikację siedliska, np. po skoszeniu działki lub kiedy rośliny znajdują się pod okrywą śnieżną, po zmroku, przed świtem, pod słońce itp.

3.2.2.3 Czynniki wpływające na stan siedliska na działce RSS

Dla każdej wydzielonej działki RSS należy:

1. określić położenie w terenie, spośród jednej z poniższych kategorii:
    a. w dnie doliny rzecznej w strefie zalewów;
    b. w dnie doliny rzecznej poza strefą zalewów;
    c. poza doliną rzeczną.
2. zidentyfikować w terenie urządzenia wodne wpływające lub mogące wpłynąć na stan siedliska na działce RSS, występujące na jej powierzchni lub w sąsiedztwie, w szczególności:
    a. czynne rowy bez urządzeń wodnych;
    b. rowy zamulone/zarośnięte;
    c. rowy z czynnymi zastawkami;
    d. rowy z nieczynnymi zastawkami;
    e. rów ze stałymi progami piętrzącymi;
    f. ujęcie wody;
    g. inne (opis własny eksperta).

3.2.2.4 Gatunki niepożądane na działce RSS

Na działce RSS należy zidentyfikować gatunki roślin, których obecność jest niepożądana. Należą do nich:

- ekspansywne gatunki rodzime roślin zielnych,
- obce gatunki inwazyjne,
- ekspansywne drzewa i krzewy.

Przez **ekspansywne gatunki rodzime** rozumie się rodzime gatunki roślin zielnych, które ekspert uznaje za nadmiernie rozprzestrzeniające się i zagrażające siedlisku przyrodniczemu.

Przez **obce gatunki inwazyjne** rozumie się gatunki obce geograficznie, których nadmierne rozprzestrzenianie się grozi wypieraniem gatunków rodzimych i zagraża siedliskom przyrodniczym. Obce gatunki inwazyjne wymagają działań w celu ich eliminacji bez względu na ich liczebność na działce RSS.

Ekspert wykonuje fotografię każdego niepożądanego gatunku **obcego** stwierdzonego na działkach RSS (po jednej fotografii danego gatunku na dokumentację). **Fotografie powinny umożliwić identyfikację gatunków.**

Przez niepożądane na działce **drzewa i krzewy** rozumie się sytuację, gdy występujące na działce RSS drzewa lub krzewy (zarówno rodzime jak i obce) świadczą o postępującym procesie sukcesji zagrażającym siedlisku przyrodniczemu.

Dla każdego gatunku niepożądanego należy określić częstość jego występowania w skali[12]:

- dominant,
- lokalny dominant,
- współdominant,
- lokalny współdominant,
- występujący obficie,
- występujący lokalnie obficie,
- częsty,
- lokalnie częsty,
- okazjonalny (pojedyncze osobniki występujące na całej działce lub na większości jej powierzchni),
- rzadki (kilka-kilkanaście osobników),
- sporadyczny (1-2 osobniki).

Należy też oszacować sumaryczne pokrycie powierzchni działki w procentach przez gatunki niepożądane, osobno dla każdej z ww. kategorii (rodzimych, obcych oraz drzew i krzewów).

---

[12]Tansley A. G., 1946. Introduction to Plant Ecology. A guide for beginners in field study for plant communities. s. 260. George Allen & Unwin, London

W przypadku stwierdzenia na działce RSS gatunków niepożądanych, ekspert tak doprecyzowuje wymogi użytkowania, żeby maksymalnie ograniczyć ich rozprzestrzenianie się, przy zachowaniu optymalnie jak najlepszego stanu siedliska przyrodniczego. W przypadku konieczności zastosowania dodatkowych środków zaradczych przeciwko tym gatunkom, w szczególności gatunkom inwazyjnym, może zalecić także dodatkowe działania. Gatunki roślin najczęściej uznawane za niepożądane w poszczególnych siedliskach wspieranych wariantami Interwencji 1. i 2. są wymienione w tabeli 7, a wskazówki odnośnie zwalczania tych gatunków, pomocne przy doprecyzowywaniu wymogów dla działki, znajdują się w Załączniku nr 5. **W szczególnych przypadkach, ekspert może zmienić wymogi rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego dla wariantu wdrażanego na działce w celu eliminacji szczególnie uciążliwych gatunków.** Zakres zmiany wymogów oraz przypadki, w jakich dopuszcza się ich zmianę, określone są w Załączniku nr 5.

Tabela 7. Gatunki roślin najczęściej uznawane za niepożądane w poszczególnych siedliskach wspieranych wariantami interwencji 1 i 2.

wariant		1.1 2.1	1.2, 2.2			1.3, 2.3 Murawy				1.4 2.4	1.5, 2.5		1.6, 2.6 Torfowiska					
siedlisko		Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410)	Solniska nadmorskie (1330)	Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary (1340)	Łąki selernicowe (6440)	Murawy szczotlichowe na wydmach śródlądowych (2330)	Suche wrzosowiska (4030)	Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (6120)	Murawy kserotermiczne (6210)	Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (6230)	Eutroficzne łąki wilgotne związku Calthion	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (6510)	Górskie łąki konietlicowe (6520)	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (7110*)	Torfowiska wysokie zdegradowane (7120)	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140)	Torfowiska zasadowe (7230)	Obniżenia na podłożu torfowym (7150)	Torfowiska nakredowe (7210)	Wilgotne wrzosowiska (4010)
GATUNKI RODZIME																				
Podagrycznik pospolity	*Aegopodium podagraria*									X	X								
Mietlica zwyczajna	*Agrostis capillaris*								X										
Trybula leśna	*Anthriscus sylvestris*				X			X		X	X								
Rajgras wyniosły	*Arrhenatherum elatius*							X											
Bylica pospolita	*Artemisia vulgaris*							X			X								
Stokłosa bezostna	*Bromus inermis*							X			X								
Trzcinnik lancetowaty	*Calamagrostis canescens*															X			
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	X			X	X	X	X	X		X								
Wrzos zwyczajny	*Calluna vulgaris*													X					
Oset kędzierzawy	*Carduus crispus*							X											
Turzyca drżączkowata	*Carex brizoides*	X								X	X								
Świerząbek korzenny	*Chaerophyllum aromaticum*										X								
Świerząbek orzęsiony	*Chaerophyllum hirsutum*									X						X			
Wierzbówka kiprzyca	*Chamaenerion angustifolium*										X								
Ostrożeń polny	*Cirsium arvense*	X			X				X	X	X								

wariant		1.1 2.1	1.2, 2.2			1.3, 2.3 Murawy					1.4 2.4	1.5, 2.5		1.6, 2.6 Torfowiska						
siedlisko		Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410)	Solniska nadmorskie (1330)	Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary (1340)	Łąki selernicowe (6440)	Murawy szczotlichowe na wydmach śródlądowych (2330)	Suche wrzosowiska (4030)	Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (6120)	Murawy kserotermiczne (6210)	Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (6230)	Eutroficzne łąki wilgotne związku Calthion	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (6510)	Górskie łąki konietlicowe (6520)	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (7110*)	Torfowiska wysokie zdegradowane (7120)	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140)	Torfowiska zasadowe (7230)	Obniżenia na podłożu torfowym (7150)	Torfowiska nakredowe (7210)	Wilgotne wrzosowiska (4010)
GATUNKI RODZIME																				
Kupkówka pospolita	*Dactylis glomerata*						X													
Śmiałek darniowy	*Deschampsia caespitosa*	X						X	X											
Śmiałek pogięty	*Deschampsia flexuosa*							X												
Perz właściwy	*Elymus repens*	X	X	X			X	X		X										
Kostrzewa czerwona	*Festuca rubra*							X												
Sit rozpierzchły	*Juncus effusus*		X																	
Mięta długolistna	*Mentha longifolia*								X											
Trzęślica modra	*Molinia caerulea*													X		X		X		
Mozga trzcinowata	*Phalaris arundinacea*	X		X					X							X				
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	X	X	X					X	X				X		X		X		
Orlica pospolita	*Pteridium aqulinum*									X										
Jeżyny	*Rubus* spp.	X				X	X	X		X										X
Szczaw alpejski	*Rumex alpinus*							X												
Szczaw tępolistny	*Rumex obtusifolius*									X										
Starzec Fuchsa	*Senecio ovatus*									X										
Wrotycz zwyczajny	*Tanacetum vulgare*									X										
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	X					X	X	X	X						X				
Borówka czarna	*Vaccinium myrtillus*							X												

wariant		1.1 2.1	1.2, 2.2			1.3, 2.3 Murawy					1.4 2.4	1.5, 2.5		1.6, 2.6 Torfowiska						
siedlisko		Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410)	Solniska nadmorskie (1330)	Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary (1340)	Łąki selernicowe (6440)	Murawy szczotlichowe na wydmach śródlądowych (2330)	Suche wrzosowiska (4030)	Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (6120)	Murawy kserotermiczne (6210)	Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (6230)	Eutroficzne łąki wilgotne związku Calthion	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (6510)	Górskie łąki konietlicowe (6520)	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (7110*)	Torfowiska wysokie zdegradowane (7120)	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140)	Torfowiska zasadowe (7230)	Obniżenia na podłożu torfowym (7150)	Torfowiska nakredowe (7210)	Wilgotne wrzosowiska (4010)
GATUNKI OBCE																				
Klon jesionolistny	*Acer negundo*				X			X				X								
Uczep amerykański	*Bidens frondosa*	X			X															
Rukiewnik wschodni	*Bunias orientalis*							X				X								
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	X			X	X	X	X	X											
Kolczurka klapowana	*Echinocystis lobata*				X															
Przegorzan kulisty	*Echinops sphaerocephalus*							X												
Przymiotno białe	*Erigeron annuus*	X						X				X								
Słonecznik bulwiasty	*Helianthus tuberosus*							X				X								
Barszcz Mantegazziego	*Heracleum mantegazzianum*										X	X								
Barszcz Sosnowskiego	*Heracleum sosnovskii*										X	X								
Niecierpek gruczołowaty	*Impatiens glandulifera*											X								
Łubin trwały	*Lupinus polyphyllus*					X	X				X	X								
Czeremcha amerykańska	*Padus serotina*	X			X	X	X					X								
Dąb czerwony	*Quercus rubra*							X												
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	X			X	X	X	X	X		X	X								
Robinia akacjowa	*Robinia pseudoaccacia*					X	X	X				X								

wariant		1.1 2.1	1.2, 2.2			1.3, 2.3 Murawy					1.4 2.4	1.5, 2.5		1.6, 2.6 Torfowiska						
siedlisko		Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410)	Solniska nadmorskie (1330)	Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary (1340)	Łąki selernicowe (6440)	Murawy szczotlichowe na wydmach śródlądowych (2330)	Suche wrzosowiska (4030)	Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (6120)	Murawy kserotermiczne (6210)	Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (6230)	Eutroficzne łąki wilgotne związku Calthion	Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (6510)	Górskie łąki konietlicowe (6520)	Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (7110*)	Torfowiska wysokie zdegradowane (7120)	Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140)	Torfowiska zasadowe (7230)	Obniżenia na podłożu torfowym (7150)	Torfowiska nakredowe (7210)	Wilgotne wrzosowiska (4010)
GATUNKI OBCE																				
Róża pomarszczona	*Rosa rugosa*					X		X												
Rudbekia naga	*Rudbeckia laciniata*	X										X								
Szczaw omszony	*Rumex confertus*				X							X								
Wierzba ostrolistna	*Salix acutifolia*					X														
Nawłoć kanadyjska	*Solidago canadensis*	X			X			X			X	X								
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	X			X			X		X	X	X								
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	X					X			X		X		X		X		X		X

Odstępstwo od zakazu stosowania środków ochrony roślin

Planując eliminację inwazyjnych gatunków obcych, ekspert określa działania konieczne do ich zwalczenia na działce, wybierając spośród metod dopuszczonych w przypadku danego gatunku:

Opcja 1 (rekomendowana). Doprecyzowanie wymogów użytkowania w ramach wariantu oraz innych metod (p. Załącznik nr 5) tak, aby maksymalnie ograniczyć występowanie gatunku obcego na działce. Przykładowo, zazwyczaj skuteczne zabiegi eliminujące niepożądany gatunek to metody np. mechaniczne: koszenie, wykopywanie, wyrywanie, ścinanie, zbieranie, zacienianie tych roślin, uszkadzanie lub zbieranie części, z których te rośliny mogą się rozmnożyć, zmiana stosunków wodnych (szczególnie podniesienie poziomu wody), okrywanie, ściółkowanie (rozporządzenie o IGO (https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002649), Rozdział 3.2.2.5.)

Opcja 2. W szczególnych przypadkach i po wykluczeniu innych metod (np. mechanicznych), jeśli przy eliminacji danego gatunku obcego dopuszcza się stosowanie środków ochrony roślin (p. Załącznik nr 1) ekspert planuje ich zastosowanie w najmniejszej dawce i zasięgu, jakie są konieczne.

Przy planowaniu eliminacji gatunków obcych warto skorzystać z kompendiów wiedzy w zakresie ich zwalczania wydanych przez Generalną Dyrekcję Ochrony Środowiska: https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo

UWAGA! Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin w siedliskach hydrogenicznych oraz na obszarach chronionych. W innych siedliskach zastosowanie środków ochrony roślin zaleca się **w przypadkach wyjątkowych**, gdy roślina jest na działce bardzo ekspansywna i nie ma możliwości wyeliminowania lub ograniczenia jej wzrostu innymi zabiegami, np. intensyfikacją koszenia lub wyrywaniem. Drzewa, krzewy i byliny ziołoroślowe są zazwyczaj mało odporne na intensywne koszenie lub spasanie. Zazwyczaj uszczegółowienie użytkowania do najbardziej intensywnego jak to możliwe w ramach danego wariantu lub zalecenie innych zabiegów, np. wyrywania, jest wystarczające do eliminacji tych gatunków (por. Załącznik nr 5).

UWAGA! Jeśli ekspert decyduje się na użycie środków chemicznych to powinien on poinformować rolnika lub zarządcę o zagrożeniach dla ludzi i środowiska związanych z ich użyciem. Środki chemiczne, w tym przypadku herbicydy, są szczególnie niebezpieczne dla organizmów glebowych, chemizmu wód gruntowych, a tym samym dla organizmów wodnych i wodno-lądowych, jak również dla owadów zapylających. Ponadto:

- niedopuszczalne jest stosowanie oprysków - dopuszczone jest jedynie selektywne i miejscowe stosowanie herbicydów (np. z użyciem mazaczy herbicydowych) dopuszczonych do sprzedaży w Polsce,
- stosowanie herbicydów musi być zgodne z instrukcją użycia podaną na etykiecie, zasadami bezpieczeństwa podanymi przez producenta oraz z zezwoleniem na dopuszczenie danego środka ochrony roślin do obrotu13
- niezbędne jest zadbanie o szczelność urządzenia stosowanego do użycia herbicydu, jego właściwą konserwację oraz o odpowiednią utylizację opakowania.

UWAGA! Na terenie obszarów chronionych może obowiązywać zakaz stosowania środków ochrony roślin, wprowadzony na podstawie PZO/PO/ZO, których zapisy ekspert jest zobowiązany sprawdzić przed doprecyzowaniem wymogów dla działki. Przepis ten jest w takim przypadku nadrzędny wobec możliwości zastosowania odstępstwa od tego zakazu w ramach płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych.

3.2.2.5. Gatunki inwazyjne stwarzające zagrożenie dla Unii/Polski

Należy sprawdzić, czy pośród zidentyfikowanych obcych gatunków inwazyjnych są gatunki stwarzające zagrożenie zarówno dla UE, jak i Polski zgodnie z Ustawą z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1589 - https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001589), zwanych dalej jako “IGO” (inwazyjne gatunki obce).

[13] Wykaz środków ochrony roślin jest dostępny na stronach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi: https://www.gov.pl/web/rolnictwo/rejestr-rodkow-ochrony-roslin

Lista IGO jest określona w *rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów* (Dz. U. poz. 2649) (https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002649).

Jeśli tak, ekspert dokonuje zgłoszenia do gminy, które powinno zawierać:

1. imię i nazwisko eksperta oraz kontakt do eksperta: adres lub siedzibę, lub adres poczty elektronicznej, lub numer telefonu eksperta,
2. nazwę stwierdzonego w terenie IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski,
3. liczbę okazów IGO lub określenie zajmowanej przez nie powierzchni, o ile jest to możliwe do ustalenia,
4. miejsce i datę stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski,
5. fotografię potwierdzającą obecność w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski, w przypadku, gdy została wykonana.

Ekspert może przekazać zgłoszenie do gminy na piśmie albo w formie elektronicznej, np. na elektroniczną skrzynkę podawczą lub na adres poczty elektronicznej. W tym celu ekspert może skorzystać z szablonu, znajdującego się w załączniku 4.

Jednocześnie należy również poinformować rolnika lub zarządcę o tym, że zostało wysłane zgłoszenie do gminy, co wynika z obowiązującego aktu prawnego, jakim jest Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych.

3.3. Wypadki losowe

Ekspert powinien dołożyć wszelkich starań, aby zebrane w terenie dane były kompletne i umożliwiały wypełnienie formularza dokumentacji w sposób rzetelny i zgodny z niniejszą metodyką. W szczególności, konieczne jest bieżące zgrywanie danych z urządzeń wykorzystywanych w terenie w celu zapobieżenia ich utracie bądź uszkodzeniu. Wyjątkowe przypadki odstępstw od opisanych w niniejszej metodyce wytycznych sporządzania dokumentacji przyrodniczej, zaistniałe wskutek wypadków losowych, należy opisać **i uzasadnić** w arkuszu „Uwagi", znajdującym się na końcu formularza dokumentacji przyrodniczej.

Rozdział 4 Plan działalności rolnośrodowiskowej

Udział eksperta jest niezbędny przy sporządzaniu szczegółowej części planu działalności rolnośrodowiskowej dla wyznaczonych przez niego działek rolnych lub przyrodniczych, którą podpisuje, tj. m.in.:

- szkicu fragmentu gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSS,

- wykazu zobowiązań i opisu trwałych użytków zielonych i/lub obszarów przyrodniczych objętych wsparciem w ramach wariantów Interwencji 1. i Interwencji 2.,
- wymogów obowiązujących rolnika/zarządcę na działkach rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSS,
- oświadczenia m.in. o stwierdzeniu siedliska przyrodniczego kwalifikującego do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych, braku potrzeby sporządzenia dokumentacji przyrodniczej i sprzeczności wymogów realizowanego wariantu z działaniami ochronnymi wynikającymi z PZO lub PO dla obszaru Natura 2000, w którym położona jest działka.

Ekspert bierze także udział w wypełnieniu części ogólnej planu działalności rolnośrodowiskowej, dotyczącej działek zgłaszanych przez rolnika lub zarządcę do płatności w ramach wariantów siedliskowych, zawierającej wykaz Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych wybranych przez rolnika lub zarządcę do realizacji.

W celu sporządzenia ww. części planu, ekspert jest zobowiązany do współpracy ze współsporządzającym ten plan doradcą rolnośrodowiskowym.

Plan działalności rolnośrodowiskowej jest sporządzany do 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania, na aktualnym formularzu udostępnianym na stronie ARiMR oraz Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.

4.1. Szkic fragmentu gospodarstwa rolnego

Ekspert sporządza szkic części gospodarstwa rolnego, na której położone są działki zakwalifikowane do Interwencji 1 lub 2.

Powinny być na niej zaznaczone granice:

1. działek rolnych i przyrodniczych, na których jest realizowane zobowiązanie,
2. powierzchnie, które mają pozostać nieskoszone w poszczególnych latach zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego (jeśli dotyczy),
3. powierzchnie, na których dopuszczone jest niszczenie uciążliwych gatunków inwazyjnych z użyciem środków ochrony roślin (w legendzie wymagana jest informacja jaki gatunek może być eliminowany za pomocą środków ochrony roślin),
4. w przypadku wariantu 1.6./2.6 *Torfowiska*: powierzchnie wykaszania zarośli i podrostu drzew oraz ich odrośli.

Zaleca się, aby szkic był sporządzony z pomocą oraz na podkładzie aplikacji e-wniosek. Dopuszczalne jest sporządzenie szkicu za pomocą innego oprogramowania niż e-wniosek. Wówczas należy pamiętać, że musi on zawierać:

- te same oznaczenia działek rolnych i przyrodniczych, co we wniosku o płatność (nadane przez e-wniosek automatycznie podczas wypełniania wniosku o płatność),

- czytelne, możliwe do jednoznacznej identyfikacji granice działek ewidencyjnych, rolnych i powierzchni niekoszonych we wszystkich 5 latach zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, a w przypadku wariantu Torfowiska - powierzchni wykaszania zarośli i podrostu drzew oraz ich odrośli,
- legendę zawierającą pełny zestaw symboli użytych na szkicu,
- kierunek północy,
- podziałkę.

Wyeksportowany szkic **jest parafowany przez eksperta**. W przypadku położenia działek RSS na większej liczbie arkuszy e-wniosku, ekspert parafuje i przekazuje rolnikowi/zarządcy tyle arkuszy szkicu, ile generuje e-wniosek.

Uwaga: Powierzchnie niekoszone wyznacza się na poszczególnych działkach rolnych lub przyrodniczych.

Rys. 1. Przykład szkicu gospodarstwa sporządzonego na podkładzie z e-wniosku.

4.2. Wymogi użytkowania działek

Ekspert podpisuje strony planu działalności rolnośrodowiskowej, zawierające wymogi użytkowania działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSS. Formułuje je w oparciu o wymogi danego wariantu, określone w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego. W zależności od stanu i potrzeb ochrony siedliska, ma możliwość ich doprecyzowania, tj. **uszczegółowienia** oraz wprowadzenia dodatkowych **zaleceń** co do sposobu użytkowania.

Uszczegółowienia wymogów oraz zalecenia mają służyć zachowaniu lub poprawie stanu ochrony cennych siedlisk i gatunków występujących na działce. Uszczegóławiając wymogi, ekspert ma obowiązek kierować się m.in. potrzebami środowiskowymi występujących na działce gatunków zagrożonych lub chronionych oraz koniecznością ograniczenia rozwoju niepożądanych gatunków oraz oddziaływania negatywnych czynników abiotycznych (np. przesuszenia).

Uszczegółowienie wymogu – doprecyzowanie wymogu wskazanego w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym, **które rolnik/zarządca ma obowiązek przestrzegać**. Niektóre z wymogów wymagają obowiązkowego uszczegółowienia (określenia) przez eksperta. W niektórych przypadkach, uszczegółowienie wymogu należy obowiązkowo uzasadnić. Lista uszczegółowień jest podana w formie tabel dla każdego wariantu dalej w tekście.

Zalecenie – doprecyzowanie wymogu wskazanego w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym o charakterze nieobowiązkowym dla beneficjenta, np. **rekomendowany zabieg, który ma charakter dobrowolny**. Wskazane przez eksperta zalecenia powinny zostać uzasadnione. Przykłady zaleceń: zastosowanie określonego sprzętu do koszenia, nieodmulanie rowów melioracyjnych położonych na działce i w jej okolicy, wykonywanie zabiegów na działce przy możliwie najmniejszym jej zabagnieniu, zalecane dawki i rodzaj nawożenia.

W przypadku, gdy rolnik lub zarządca nie zastosuje się do **zaleceń** eksperta, lecz mimo tego będzie postępował zgodnie z przepisami rozporządzenia, kara za niezastosowanie się do zaleceń nie będzie nakładana.

Dopuszczenie niektórych działań jest szczególnym przypadkiem doprecyzowania wymogu. W niektórych przypadkach dopuszczony wymóg musi być obowiązkowo przestrzegany przez beneficjenta w brzmieniu uszczegółowionym, co oznacza, że nie dostosowanie się do niego może spowodować nałożenie na rolnika lub zarządcę kary. Natomiast stosowanie niektórych wymogów dopuszczonych przez eksperta jest dobrowolne (Tabela 8).

Tabela 8. Działania dopuszczane przez eksperta oraz obowiązek ich realizacji przez beneficjenta.

Wymogi	Wariant
Wymogi, których rolnik lub zarządca musi obowiązkowo przestrzegać po ich dopuszczeniu przez eksperta	
wypas po pokosie przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym	1.1/2.1 *Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe* 1.4/2.4 *Półnaturalne łąki wilgotne*
koszenie odrośli drzew i krzewów rzadziej niż raz na dwa lata (wymogi kluczowe)	1.6/2.6 *Torfowiska*
koszenie coroczne (wymogi uzupełniające)	1.6.2 /2.6.2 *Torfowiska*
pozostawienie do 20% powierzchni działki rolnej nieskoszonej	1.6.2 /2.6.2 *Torfowiska*

zrezygnowanie z pozostawiania powierzchni nieskoszonych w przypadku działek o powierzchni: nieprzekraczającej 0,5 ha nieprzekraczającej 1 ha	1.1/2.1 - 1.5/2.5 1.1./2.1. i 1.3./2.3 1.2./2.2., 1.4./2.4. i 1.5./2.5
Wymogi, których przestrzeganie po ich dopuszczeniu przez eksperta nie jest dla rolnika lub zarządcy obowiązkowe	
wypasanie przez cały rok koników polskich i koni huculskich	1.2/2.2. *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla* 1.5/2.5 *Półnaturalne łąki świeże*
odstępstwo od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych	wszystkie
ograniczone nawożenie do 60 kg N/ha/rok, z wyłączeniem obszarów nawożonych przez namuły rzeczne	1.4/2.4 *Półnaturalne łąki wilgotne* 1.5/2.5 *Półnaturalne łąki świeże*
wapnowanie	1.5/2.5 *Półnaturalne łąki świeże*

Przykład: Na działce zakwalifikowanej do wariantu 1.4 *Półnaturalne łąki wilgotne* ekspert dopuścił użytkowanie kośno-pastwiskowe. Zastosował także odstępstwo od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych, dopuszczając budowę zastawki piętrzącej na rowie przylegającym do działki w celu poprawy warunków wodnych siedliska, które jest obecnie znacznie przesuszone. Rolnik lub zarządca ma obowiązek wypasania zwierząt po pokosie, jednak wybudowanie zastawki piętrzącej jest z jego strony działaniem dobrowolnym.

Doprecyzowane przez eksperta wymogi nie mogą być sprzeczne z wymogami określonymi dla danego wariantu w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, chyba, że wynikają one z zapisów planu zadań ochronnych lub planu ochrony obszaru Natura 2000 dotyczących wyznaczonego w nim siedliska wspieranego w ramach któregoś z wariantów przyrodniczych (**Rozdział 2**).

4.2.1. Uszczegółowienie wymogów dla działek położonych na obszarach Natura 2000, dla których obowiązują plany ochrony lub plany zadań ochronnych

Jeśli działka RSS lub jej część jest położona na obszarze Natura 2000, dla którego obowiązuje plan ochrony (PO) lub plan zadań ochronnych (PZO), **ekspert dostosowuje wymogi dla działek**

rolnych lub przyrodniczych, na których jest położona, do działań ochronnych obligatoryjnych i fakultatywnych wynikających z tych dokumentów i odnoszących się do działek ewidencyjnych lub ich fragmentów, na których jest położona. Jeśli:

a) działanie przewidziane w PZO/PO, na którym położona jest działka, **różni się** od analogicznego wymogu danego wariantu siedliskowego Interwencji 1. lub

b) **występuje sprzeczność** takiego wymogu wariantu siedliskowego z takim działaniem ochronnym,

wówczas:

- ekspert wskazuje działania ochronne PZO/PO, w odniesieniu do których wystąpiła ta różnica lub sprzeczność, w planie działalności rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego albo

- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z wymogami rozporządzenia – o ile RDOŚ potwierdził, że dany wariant może być realizowany zgodnie z tymi wymogami rozporządzenia, w zakresie, w którym wystąpiła sprzeczność i różnica. Wzór formularza wystąpienia o zgodę RDOŚ w tym przypadku znajduje się w Załączniku nr 3.

Sprzeczność wymogu rozporządzenia z wymogiem działania ochronnego PZO/PO występuje, jeśli wymogi te nie posiadają części wspólnej. Np.:

- zgodnie z rozporządzeniem termin koszenia jest od 15.06 do 30.09, a zgodnie z PZO: od 15.05 do 10.06 – koszenie w terminie od 15.06 do 30.09 jest sprzeczne z PZO
- zgodnie z rozporządzeniem termin koszenia jest od 15.06 do 30.09, a zgodnie z PZO: od 15.06 do 31.08 - koszenie w terminie po 31.08 do 30.09 jest sprzeczne z PZO

Różnica między wymogiem rozporządzenia a wymogiem działania ochronnego PZO/PO występuje, jeśli wymogi te nie są tożsame. Np. termin koszenia zgodnie z rozporządzeniem: od 15.06 do 30.09, a zgodnie z PZO: od 1 do 30.06.

Przykład: Rozporządzenie określa termin koszenia dla wariantu 1.5. *Półnaturalne łąki świeże* od 15 czerwca do 30 września. W planie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, w którego granicach położona jest działka zakwalifikowana do tego wariantu, użytkowanie chronionego tym wariantem siedliska 6510 *Niżowe i górskie łąki świeże użytkowane ekstensywnie* można realizować w terminie od 1 czerwca do 15 września.

W opisanym przykładzie ekspert może doprecyzować wymogi realizowanego zobowiązania w następujący sposób:

1) znaleźć część wspólną wymogu z rozporządzenia i działania ochronnego – koszenie od 15 czerwca do 15 września, lub

2) realizować działanie ochronne z PZO – koszenie od 1 czerwca do 15 września, lub

3) połączyć termin koszenia z PZO z terminem z wymogów rozporządzenia - koszenie od 1 czerwca do 30 września (konieczne uzyskanie zgody RDOŚ), lub

4) realizować wymóg z rozporządzenia – koszenie od 15 czerwca do 30 września (konieczne uzyskanie zgody RDOŚ).

UWAGA! Na rolnika lub zarządcę nie są nakładane kary za nieprzestrzeganie przepisów PZO/PO, które wejdą w życie po 15 marca pierwszego roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

We wszystkich ww. przypadkach ekspert ma możliwość dalszego uszczegóławiania wymogów i formułowania zaleceń, w celu zapewnienia:

- użytkowania zgodnego z wymogami określonymi w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym,
- użytkowania odpowiadającego specyficznym potrzebom siedliska, np. zapewnienie dobrych warunków dla populacji rzadkich gatunków występujących na działce.

Wymogi określone przez eksperta lub doradcę rolnośrodowiskowego muszą być przestrzegane przez rolnika/zarządcę.

W przypadku kwalifikowania mozaiki siedlisk, należy tak doprecyzować wymogi, aby użytkowanie zgodne z wybranym wariantem było optymalnie korzystne dla wszystkich cennych siedlisk występujących na działce RSS. Uszczegółowienie wymogów nie może wpływać negatywnie na siedliska, które kwalifikują się do innych wariantów.

4.2.2. Zasady i zalecenia dotyczące formułowania wymogów dla poszczególnych wariantów siedliskowych

Wymogi uszczegóławia się **z dokładnością do działki rolnej lub przyrodniczej**. Jeżeli działka RSS składa się z więcej niż jednej działki rolnej lub przyrodniczej, ekspert może wprowadzić różne uszczegółowienia wymogów dla każdej z tych działek rolnych lub przyrodniczych.

Uszczegóławiając wymogi, ekspert bierze pod uwagę dotychczasowe użytkowanie i stan zachowania siedliska na działce. Jeśli siedlisko jest dobrze zachowane, należy zalecić użytkowanie jak najbardziej zbliżone do dotychczasowego.

W sytuacji zagrożenia nadmiernym rozprzestrzenianiem się roślin ekspansywnych (w tym inwazyjnych), wskazane jest uszczegółowienie wymogów w kierunku intensyfikacji użytkowania: określenie jak największej częstotliwości koszenia oraz zalecenie jak najwcześniejszego terminu rozpoczęcia koszeń, a przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym wprowadzenie minimalnej obsady zwierząt zbliżonej do maksymalnej dopuszczalnej w danym wariancie. Można też zalecić inne działania, np. wyrywanie, karczowanie lub wycinanie szczególnie uciążliwych osobników. Wskazówki odnośnie doprecyzowywania wymogów w przypadku występowania na działce gatunków niepożądanych najczęściej zagrażających siedliskom wspieranym wariantami siedliskowymi znajdują się w Załączniku nr 5.

Łąki trzęślicowe (warianty 1.1. i 2.1 *Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe*)

Należy uszczegółowić terminy koszenia, biorąc pod uwagę dotychczasowe użytkowanie i stan zachowania siedliska na działce. Jeśli siedlisko jest dobrze zachowane, należy zalecić użytkowanie jak najbardziej zbliżone do dotychczasowego. W sytuacji zagrożenia nadmiernym rozprzestrzenieniem ziołoroślowych roślin ekspansywnych, wskazane jest określenie terminu koszenia łąki co roku w terminie 15–30 czerwca.

W przypadku występowania rzadkich gatunków motyli z listy nr 1, należy kosić łąkę co drugi rok po 15 września, jednak tylko, jeśli nie jest ona zagrożona nadmiernym rozprzestrzenianiem się roślin niepożądanych. Jeśli tak jest, ze względu na ochronę motyla należy wyznaczyć powierzchnie niekoszone oraz zalecić zaniechanie włókowania przynajmniej w miejscach zwiększonego zagęszczenia jego rośliny żywicielskiej. Jeżeli roślina żywicielska rozmieszczona jest na działce równomiernie, powierzchnie niekoszone należy wyznaczać w miejscach osłoniętych od strony północnej i/lub zachodniej. Wskazane jest też zalecenie zwiększonej wysokości koszenia (minimum 10, najlepiej 15 cm).

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania:	
kośne z zakazem wypasu lub	
kośno-pastwiskowe lub	X
naprzemienne (ekspert określa, w których latach kośne, a w których kośno-pastwiskowe)	X
częstotliwość koszenia:	
raz w roku lub	
raz na dwa lata (ekspert określa koszenie lub jego brak dla każdego roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego)	X
termin koszenia:	
15-30 VI lub	X
15 IX - 31 X	
zakaz stosowania środków ochrony roślin	
lub	

dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku nr 1[14] *Ekspert może zalecić, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania*.	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadku, gdy takie działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000	
lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk. **Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta w planie działalności rolnośrodowiskowej.** *Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSS lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym rolnika lub zarządcy (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSS. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika lub zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika lub zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych".*	X
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i obowiązek koszenia przy każdym pokosie całej działki rolnej lub przyrodniczej w przypadku, gdy jej powierzchnia nie przekracza 0,5 ha	X
w przypadku działek **rolnych lub przyrodniczych** o powierzchni: – co najmniej 0,5 ha – nieprzekraczających 0,5 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia przy każdym pokosie całej działki rolnej ekspert wyznacza fragmenty niekoszone o powierzchni 5-20% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej *Na każdej działce **rolnej lub przyrodniczej** wchodzącej w skład działki RSS zalecane jest wyznaczenie tylu niezachodzących na siebie fragmentów, żeby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu pięciu lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie danego fragmentu działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w*	

[14] Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo .

wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających oraz wymaga uzasadnienia w formularzu dokumentacji przyrodniczej (arkusz Uwagi). Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych rozprzestrzenianiem się gatunków niepożądanych. *Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.*	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
zawężenie terminu koszenia, przy czym pokos nie może zacząć się: - przed 1 września a zakończyć po 31 października, - w przypadku dopuszczenia wczesnego pokosu - przed 15 czerwca a zakończyć po 30 czerwca	X
w przypadku dopuszczenia użytkowania kośno-pastwiskowego: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed pokosem ani przed 1 września, a zakończyć po 15 października, – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt (poniżej 0,5 DJP/ha) i/lub dopuszczalnego obciążenia pastwiska (poniżej 10 DJP/ha).	X X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
Zakaz wałowania	Nie dotyczy
Zakaz nawożenia	
Zakaz wapnowania	
Zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych	
Zakaz stosowania podsiewu	
Zakaz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	
Zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu (położonych na działkach zadeklarowanych we wniosku)	
Zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy	
Zakaz stosowania zabiegów pratotechnicznych (włókowania, koszenia, wypasu w przypadku dopuszczenia użytkowania kośno-pastwiskowego) poza dozwolonym (w tym uszczegółowionym) terminem	
Obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku	
Obowiązek koszenia	
Obowiązek wypasu po pokosie w przypadku dopuszczenia użytkowania kośno-pastwiskowego	

Łąki selernicowe i słonorośla (warianty 1.2. i 2.2.*Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*)

Oba siedliska, których ochrona jest wspierana tym wariantem, są uzależnione od specyficznych warunków wodnych: łąki selernicowe od regularnego zalewu żyznymi wodami rzecznymi, a solniska od stałego dopływu wód słonych lub słonawych. Należy więc zwrócić uwagę, czy siedlisko ma zapewniony właściwy reżim wodny i czy nie jest zasadne wprowadzenie odstępstw od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych w celu jego poprawy. Przyczyną niewłaściwych warunków wodnych jest najczęściej odwodnienie siecią rowów melioracyjnych - najprostszym sposobem jest zalecenie zaniechania konserwacji rowów melioracyjnych przylegających do działki RSS, będących w kompetencjach rolnika/zarządcy.

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne z zakazem wypasu lub kośno-pastwiskowe lub pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach obowiązuje jaki rodzaj użytkowania)	
przy użytkowaniu kośnym - liczba pokosów w roku: jeden lub dwa	
przy użytkowaniu pastwiskowym: dopuszczenie lub zakaz wypasu koników polskich i koni huculskich przez cały rok przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu usuwania obcych gatunków inwazyjnych wymienionych w załączniku nr 1[15]. *Ekspert może zalecić, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania*.	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadku gdy takie działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000 lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących	X

[15] Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo .

dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk. **Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta w planie działalności rolnośrodowiskowej.** *Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSS lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym rolnika lub zarządcy (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSS. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika lub zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika lub zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych".*	
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym: dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i obowiązek koszenia co roku całej działki rolnej lub przyrodniczej w przypadku, gdy jej powierzchnia nie przekracza 1 ha	X
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym, w przypadku działek **rolnych** lub przyrodniczych o powierzchni: – co najmniej 1 ha – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej lub przyrodniczej ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-20% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej *Na każdej działce **rolnej lub przyrodniczej** wchodzącej w skład działki RSS zalecane jest wyznaczenie pięciu niezachodzących na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu 5 lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających, oraz wymaga uzasadnienia w formularzu dokumentacji przyrodniczej (arkusz Uwagi). <u>Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</u>* *W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej lub przyrodniczej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.*	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym: zawężenie terminu koszenia, przy czym pokos nie może zacząć się przed 15 czerwca ani zakończyć po 30 września	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed pokosem ani przed 15 czerwca ani zakończyć po 15 października, – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt (poniżej 1 DJP/ha) i/lub	X

dopuszczalnego obciążenia pastwiska (poniżej 10 DJP/ha)	X
przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 1 maja ani zakończyć po 15 października, – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt, przy czym nie może być ona mniejsza niż od 0,3 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha) – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha – zawężenie terminu koszenia niedojadów, przy czym pokos nie może się zacząć przed 15 lipca ani zakończyć po 31października	 X X X X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
Zakaz wałowania	Nie dotyczy
Zakaz nawożenia	
Zakaz wapnowania	
Zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych	
Zakaz stosowania podsiewu	
Zakaz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	
Zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu (położonych na działkach zadeklarowanych we wniosku),	
Zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy,	
Zakaz stosowania zabiegów pratotechnicznych (koszenia - w tym koszenia niedojadów przy użytkowaniu pastwiskowym, wypasu przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym, włókowania) poza dozwolonym terminem	
Obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – obowiązek jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku	
Obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym	
Obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym	
Obowiązek wypasu przy użytkowaniu pastwiskowym	

Murawy (warianty 1.3 i 2.3 *Murawy*)

Siedliska, które obejmuje wariant, wymagają przeważnie użytkowania pastwiskowego. Użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe może być dopuszczone tylko w wyjątkowych przypadkach pod warunkiem, że nie będzie ono prowadzić do degradacji siedliska. Niektóre typy muraw (np.

ostnicowe) powinny być obligatoryjnie wypasane i nie można zastępować wypasu koszeniem. Fitocenozy reprezentujące zespół *Spergulo-Corynephoretum* (murawy szczotlichowe) wymagają zazwyczaj minimalnej obsady zwierząt.

Wymogi	**Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia**
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania:	
pastwiskowe lub	
kośno-pastwiskowe lub	X
kośne z zakazem wypasu lub	X
naprzemienne (ekspert określa, w których latach obowiązuje jaki rodzaj użytkowania)	X
częstotliwość koszenia (w tym niedojadów):	
raz w roku lub	
raz na dwa lata (ekspert określa, w których latach murawa jest koszona, oraz lata z zakazem koszenia)	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku nr 1[16]. *Ekspert może zalecić, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania*.	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadku gdy takie działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000	

[16] Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo .

lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk. **Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta w planie działalności rolnośrodowiskowej.** *Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSS lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym rolnika lub zarządcy (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSS. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika lub zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika lub zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych".*	X
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i obowiązek koszenia całej działki rolnej lub przyrodniczej w przypadku, gdy jej powierzchnia nie przekracza 0,5 ha	X
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym w przypadku działek **rolnych** lub przyrodniczych o powierzchni: – co najmniej 0,5 ha – nieprzekraczających 0,5 ha, na których nie dopuścił koszenia przy każdym pokosie całej działki rolnej lub przyrodniczej ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-20% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej *Na każdej działce **rolnej** lub przyrodniczej wchodzącej w skład działki RSS zalecane jest wyznaczenie tylu niezachodzących na siebie fragmentów, aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu 5 lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających, oraz wymaga uzasadnienia w formularzu dokumentacji przyrodniczej (arkusz Uwagi). <u>Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</u>*	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym: zawężenie terminu koszenia, przy czym pokos nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października	X

przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 1 maja ani zakończyć po 15 października – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 1 DJP/ha przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt, przy czym nie może być ona mniejsza niż od 0,3 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha, – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska poniżej 10 DJP/ha – zawężenie terminu koszenia niedojadów, przy czym pokos nie może się zacząć przed 1 sierpnia ani zakończyć po 31 października	X X X X X X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
Zakaz wałowania	Nie dotyczy
Zakaz nawożenia	
Zakaz wapnowania	
Zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych	
Zakaz stosowania podsiewu	
Zakaz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	
Zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu (położonych na działkach zadeklarowanych we wniosku)	
Zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy	
Zakaz stosowania zabiegów pratotechnicznych (koszenia - w tym koszenia niedojadów przy użytkowaniu pastwiskowym), wypasu przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym, włókowania) poza dozwolonym terminem	
Obowiązek zebrania i usunięcia wyciętej lub skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – obowiązek jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku	
Obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym	
Obowiązek wypasu przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym	

Łąki wilgotne (warianty 1.4 i 2.4 *Półnaturalne łąki wilgotne*)

Siedlisko to jest szczególnie zagrożone odwodnieniem. Należy zwrócić szczególną uwagę na warunki wodne i urządzenia melioracji wodnych, szczególnie rowy pozbawione urządzeń piętrzących przyczyniające się do odwodnienia siedliska. W takim przypadku szczególnie ważne jest zastosowanie odstępstwa od zakazu ingerencji w poziom wód i zalecenie poprawy uwodnienia siedliska, w szczególności poprzez remont lub budowę urządzeń piętrzących. Najprostszym

zabiegiem jest zalecenie niekonserwowania rowów odwadniających działkę (przylegających do niej) - nieodmulania i nieobkaszania itp.

W przypadku występowania na działce czerwończyka fioletka, należy ograniczyć użytkowanie do jednokrotnego koszenia po 15 września, chyba że działka wymaga intensywniejszego użytkowania ze względu na zagrożenie rozprzestrzenieniem się roślin niepożądanych – wówczas przy użytkowaniu dwukośnym, pierwsze koszenie powinno być wykonane między 15 a 30 czerwca, a drugie – po 15 września. Należy też zalecić zaniechanie włókowania lub ograniczenie go do minimum, a powierzchnie niekoszone wyznaczać w miejscach zwiększonego zagęszczenia rdestu wężownika lub w miejscach osłoniętych od strony północnej i/lub zachodniej, jak również zalecić koszenie na wysokości minimum 10, a najlepiej 15 cm.

Wymogi	**Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia**
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne z zakazem wypasu lub kośno-pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe)	 X X
przy użytkowaniu kośnym z zakazem wypasu - liczbę pokosów w roku: jeden lub dwa	
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu usuwania obcych gatunków inwazyjnych wymienionych w załączniku nr 1[17]. *Ekspert może zalecić, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania*.	**X**
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadku, gdy takie działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000	

[17] Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo .

lub	
dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk. **Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta w planie działalności rolnośrodowiskowej.** *Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSS lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym rolnika lub zarządcy (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSS. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika lub zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika lub zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych".*	**X**
na obszarze, który <u>nie jest nawożony</u> przez namuły rzeczne, dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki *Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe).* *Ustalając dopuszczone dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2023 r. w sprawie "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. poz. 244)*	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i obowiązek koszenia co roku całej działki **rolnej** lub przyrodniczej w przypadku, gdy jej powierzchnia nie przekracza 1 ha	X
w przypadku działek **rolnych** lub przyrodniczych o powierzchni: – co najmniej 1 ha – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej lub przyrodniczej ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-20% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej *Na każdej działce **rolnej** lub przyrodniczej wchodzącej w skład działki RSS zalecane jest wyznaczenie pięciu niezachodzących na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu 5 lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu*	

działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających, oraz wymaga uzasadnienia w formularzu dokumentacji przyrodniczej (arkusz Uwagi). Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych. *W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej lub przyrodniczej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.*	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
zawężenie terminu koszenia, przy czym pokos nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 30 września	X
w przypadku dopuszczenia użytkowania kośno-pastwiskowego: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed pokosem ani przed 15 lipca, a zakończyć po 15 października, – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt (poniżej 0,5 DJP/ha) i/lub dopuszczalnego obciążenia pastwiska (poniżej 10 DJP/ha)	X X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
Zakaz wałowania	Nie dotyczy
Zakaz nawożenia	
Zakaz wapnowania	
Zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych	
Zakaz stosowania podsiewu	
Zakaz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	
Zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu (położonych na działkach zadeklarowanych we wniosku),	
Zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy,	
Zakaz stosowania zabiegów pratotechnicznych (koszenia, wypasu w przypadku dopuszczenia użytkowania kośno-pastwiskowego, włókowania) poza dozwolonym terminem	
Obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku	
Obowiązek koszenia	
Obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym	

Łąki świeże (warianty 1.5. i 2.5 *Półnaturalne łąki świeże*)

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne z zakazem wypasu lub kośno-pastwiskowe lub pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe)	
przy użytkowaniu kośnym - liczbę pokosów w roku: jeden lub dwa	
przy użytkowaniu pastwiskowym: dopuszczenie lub zakaz wypasu koników polskich i koni huculskich przez cały rok przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha	X
na obszarze, który nie jest nawożony przez namuły rzeczne, dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki *Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe).* *Ustalając dopuszczone dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2023 r. w sprawie "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. poz. 244)*	
zakaz wapnowania lub dopuszczenie wapnowania pod warunkiem wykonania analiz gleby w tym zakresie *Dopuszczenie wapnowania na działce jest możliwe tylko, jeśli wyniki analizy gleby wskazują na taką potrzebę. Jeżeli dopuszczono wapnowanie, należy obligatoryjnie załączyć do dokumentacji kopię wyników analiz gleby oraz uzasadnić zalecenie. W dokumentacji można także zamieścić dodatkowe zalecenia doprecyzowujące, np. dawki lub lokalizację zabiegu.*	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu usuwania obcych gatunków	X

inwazyjnych, wymienionych w załączniku nr 1[18]. *Ekspert może zalecić, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania*.	
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadku, gdy takie działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000 lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk. **Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta w planie działalności rolnośrodowiskowej.** *Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSS lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym rolnika lub zarządcy (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSS. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika lub zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika lub zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych".*	X
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i obowiązek koszenia przy każdym pokosie całej działki rolnej lub przyrodniczej w przypadku, gdy jej powierzchnia nie przekracza 1 ha	X
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym, w przypadku działek **rolnych** lub przyrodniczych o powierzchni: – co najmniej 1 ha – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia przy każdym pokosie całej działki rolnej lub przyrodniczej ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-20% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej *Na każdej działce **rolnej** lub przyrodniczej wchodzącej w skład działki RSS zalecane jest wyznaczenie pięciu niezachodzących na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu 5 lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu*	

[18] Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo .

działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających, oraz wymaga uzasadnienia w formularzu dokumentacji przyrodniczej (arkusz Uwagi). Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych. *W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej lub przyrodniczej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.*	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym: zawężenie terminu koszenia, przy czym pokos nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 30 września	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed pokosem ani przed 15 czerwca ani zakończyć po 15 października, – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt (poniżej 1 DJP/ha) i/lub dopuszczalnego obciążenia pastwiska (poniżej 10 DJP/ha)	X X
przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 1 maja ani zakończyć po 15 października, – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt, przy czym nie może być ona mniejsza niż od 0,3 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha) – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha – zawężenie terminu koszenia niedojadów, przy czym pokos nie może się zacząć przed 15 lipca ani zakończyć po 31 października	X X X X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
Zakaz wałowania	Nie dotyczy
Zakaz nawożenia	
Zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych	
Zakaz stosowania podsiewu	
Zakaz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	
Zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu (położonych na działkach zadeklarowanych we wniosku),	
Zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy,	
Zakaz stosowania zabiegów pratotechnicznych (koszenia - w tym koszenia niedojadów przy użytkowaniu pastwiskowym), wypasu przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym, włókowania) poza dozwolonym terminem	

Obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku	
Obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym	
Obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym	
Obowiązek wypasu przy użytkowaniu pastwiskowym	

Torfowiska (warianty 1.6 i 2.6 *Torfowiska*)

W zaleceniach należy podkreślić konieczność zachowania w stanie niepogorszonym stosunków wodnych. Nawet odmulanie istniejących rowów może zagrażać siedlisku. Rodzaj i częstotliwość wymogów uzupełniających należy dostosować do potrzeb ochrony siedliska, mając na względzie wrażliwość podłoża na wydeptywanie i rozjeżdżanie. Należy ocenić możliwości poprawy warunków wodnych i ew. zalecić odpowiednie zabiegi (np. przetamowanie rowów melioracyjnych).

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
Wymogi kluczowe (warianty 1.6.1, i 2.6.1 oraz 1.6.2 i 2.6.2.):	
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadku, gdy takie działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000 lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk. **Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta w planie działalności rolnośrodowiskowej.** *Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSS lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym rolnika lub zarządcy (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSS. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń*	X

wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika lub zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika lub zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych".	
wskazanie zarośli i podrostu drzew, które rolnik lub zarządca ma obowiązek wyciąć w pierwszym roku zobowiązania, poprzez zaznaczenie ich na szkicu *Należy określić lokalizację i orientacyjną liczbę krzewów i drzew przeznaczonych do wycięcia, ewentualnie wskazać gatunki lub wymiary i dodatkowe wytyczne, np. przerzedzenie do określonej gęstości, wycinanie na określonej wysokości.* lub wskazanie do wycięcia z działki wszystkich zarośli i podrostu drzew w pierwszym roku zobowiązania *W tym przypadku nie ma konieczności zaznaczania lokalizacji zabiegu na szkicu, a jedynie odpowiednie uszczegółowienie wymogu w planie działalności rolnośrodowiskowej.* lub niewskazanie żadnych zarośli ani podrostu drzew przeznaczonych do wycięcia w pierwszym roku zobowiązania	
częstotliwość usuwania odrośli drzew i krzewów lub koszenia powierzchni, na której występują: co roku lub raz na dwa lata *Ekspert określa, w których latach wyznacza koszenie lub wycinanie odrośli oraz lata z zakazem ich usuwania* lub rzadziej niż raz na dwa lata *Ekspert określa, w których latach wyznacza koszenie lub wycinanie odrośli oraz lata z zakazem ich usuwania. UWAGA! W przypadku określenia częstotliwości koszenia rzadziej niż raz na dwa lata, rolnik nie może otrzymać jednolitej płatności obszarowej.*	X
Wymogi uzupełniające (warianty 1.6.2, i 2.6.2):	
częstotliwość koszenia: raz, dwa, lub trzy razy w ciągu 5 lat realizacji zobowiązania lub pięć razy (tzn. co roku) *UWAGA! W przypadku określenia częstotliwości koszenia rzadziej niż raz na dwa lata, rolnik nie może otrzymać jednolitej płatności obszarowej.*	X
dopuszczenie pozostawiania powierzchni niekoszonych o powierzchni do 20% działki rolnej lub przyrodniczej dla każdego roku zobowiązania *Ekspert zaznacza wyznaczone powierzchnie niekoszone na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej.* lub zakaz pozostawiania powierzchni niekoszonych w latach koszenia	X
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
warianty 1.6.1 i 2.6.1 oraz 1.6.2. i 2.6.2.: zawężenie terminu koszenia powierzchni, na której występują odrośla drzew i krzewów, lub usuwania ich odrośli, przy czym pokos nie może zacząć się przed 15 sierpnia a zakończyć po 15 lutego kolejnego	X

roku	
warianty 1.6.2, i 2.6.2: zawężenie terminu koszenia runi, przy czym pokos nie może zacząć się przed 15 sierpnia a zakończyć po 15 lutego kolejnego roku	X
Wymogi kluczowe, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić (warianty 1.6.1 i 2.6.1 oraz 1.6.2. i 2.6.2.)	
Zakaz wydobywania torfu	Nie dotyczy
Zakaz zalesiania	
Zakaz wałowania	
Zakaz nawożenia	
Zakaz wapnowania	
Zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych	
Zakaz stosowania podsiewu	
Zakaz wykorzystywania sprzętu mechanicznego powodującego naruszenie wierzchniej warstwy gleby	
Usuwanie odpadów pochodzenia antropogenicznego	
Zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu (położonych na działkach zadeklarowanych w e-wniosku),	
Zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy,	
Zakaz wycinania zarośli i podrostu drzew (wymogi kluczowe) poza dozwolonym terminem	
Obowiązek zebrania i usunięcia wyciętej lub skoszonej biomasy w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – obowiązek jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku	
Wymogi uzupełniające, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić (warianty 1.6.2. i 2.6.2)	
Obowiązek koszenia	Nie dotyczy
Zakaz koszenia poza dozwolonym terminem	

Rozdział 5 Korekty dokumentacji i zmiany w planie działalności rolnośrodowiskowej

Ekspert pełni funkcję doradczą względem rolnika lub zarządcy przez cały okres trwania zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego. Oznacza to, że oprócz sporządzenia dokumentacji przyrodniczej i planu działalności rolnośrodowiskowej, dokumentów niezbędnych do uzyskania pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, jest on zobowiązany do wprowadzania niezbędnych zmian w tych dokumentach do momentu zakończenia przez rolnika lub zarządcę 5-letniego zobowiązania.

Zmiany do dokumentacji należy wprowadzać na formularzu udostępnionym przez ARiMR, obowiązującym w roku sporządzania korekty. W celu dokonania korekty, ekspert:

- wskazuje na stronie tytułowej, której części dokumentacji dotyczy korekta,
- zamieszcza wyjaśnienie przyczyn wprowadzenia korekty w polu „Uzasadnienie korekty".

Korekta dokumentacji jest konieczna przede wszystkim, jeżeli nastąpi:

- zmiana posiadacza (rolnika/zarządcy) gruntów zakwalifikowanych do płatności,

- konieczność modyfikacji wymogów obowiązujących rolnika lub zarządcę, uszczegółowionych przez eksperta.

UWAGA! W przypadku zmiany beneficjenta realizującego zobowiązanie na gruntach zakwalifikowanych do płatności, należy na stronie tytułowej korekty wpisać dane podmiotu przejmującego zobowiązanie, natomiast w polu "Uzasadnienie korekty" należy wpisać **imię, nazwisko i numer identyfikacyjny rolnika/zarządcy, od którego** zobowiązanie jest przejmowane.

Nie sporządza się korekty dokumentacji ani zmian w planie działalności rolnośrodowiskowej, gdy:

- w drugim roku i kolejnych latach od podjęcia przez rolnika/zarządcę zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego nastąpi zmiana numeracji działek ewidencyjnych lub oznaczenia działek rolnych lub przyrodniczych, na których położona jest działka RSS;
- w trakcie realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego rolnik lub zarządca rozpoczyna kolejne zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne na innych gruntach niż te, których dotyczy dokumentacja; dodanie nowego 5-letniego zobowiązania wymaga sporządzenia nowego planu działalności rolnośrodowiskowej i nowej dokumentacji przyrodniczej dotyczącej tylko gruntów zgłaszanych po raz pierwszy do płatności.

UWAGA! Korekta dokumentacji przyrodniczej w wersji papierowej zawiera jedynie te części dokumentacji, w których wprowadzono zmiany, wskazane na stronie tytułowej. Nie należy drukować ponownie tych części dokumentacji, które pozostają bez zmian. Dokumentację w wersji elektronicznej należy po korekcie przesłać do ITP-PIB w całości, wraz z arkuszami, które nie uległy zmianie.

Na stronie tytułowej korekty dokumentacji w wersji papierowej muszą znaleźć się czytelne podpisy eksperta oraz rolnika lub zarządcy. Ekspert parafuje też pozostałe strony korekty dokumentacji oraz zmieniane strony planu działalności rolnośrodowiskowej i załączników do niego. Korektę dokumentacji w wersji papierowej (lub jej części, których zmiany dotyczyły) oraz elektronicznej (cały plik, przygotowany do wysyłki zgodnie z wytycznymi opisanymi w Rozdziale 6.3) należy przekazać rolnikowi lub zarządcy niezwłocznie po jej sporządzeniu.

Rolnik/zarządca przekazuje do ITP-PIB dokumentację w wersji elektronicznej zgodnie z wytycznymi opisanymi w rozdziale 6.3. W przypadku wysyłania korekty za pomocą poczty elektronicznej, należy wysłać ją na adres e-mail obowiązujący w bieżącym roku do przekazywania dokumentacji przyrodniczych (np. korektę dokumentacji dotyczącej zobowiązania rozpoczętego w roku 2024, wykonaną w roku 2026, należy wysłać na adres: dokumentacje2026@itp.edu.pl). W tytule maila należy dodać wyraz „korekta".

Przepisy rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego nie zobowiązują rolnika/zarządcy do dostarczenia do ARiMR potwierdzenia przekazania korekty dokumentacji do ITP-PIB.

Katalog i/lub plik z korektą dokumentacji należy nazwać wg wzoru:

RSS_Lube_Podk_NowakWł_23_korekta

Wyjątek stanowi sytuacja, gdy korekta jest wykonywana w związku z przejęciem zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego od innego beneficjenta. Wówczas katalog lub plik ZIP z dokumentacją należy nazwać wg wzoru:

RSS_Lube_Podk_NowakWł_23_BielskaJa_24_korekta

gdzie:

NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy, dla którego sporządzana była dokumentacja w pierwszym zgłoszeniu
23	rok sporządzenia dokumentacji w pierwszym zgłoszeniu
Bielska Ja	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy, który przejął zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne
24	rok sporządzenia korekty

Zakres zmian oraz termin przekazywania zmienionego planu działalności rolnośrodowiskowej określone są w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym.

Rozdział 6 Dokumenty sporządzane przez eksperta i przy jego udziale

6.1.Wytyczne i terminy przekazywania dokumentów rolnikowi lub zarządcy

Ekspert jest zobowiązany do przekazania sporządzanych przez niego dokumentów zgodnie z informacjami zawartymi w tabeli 9.

Tabela 9. Wykaz dokumentów przekazywanych rolnikowi lub zarządcy przez eksperta oraz wytyczne i terminy ich sporządzania.

Przekazywane dokumenty	Termin przekazania	Skąd pobrać formularz dokumentu
Kompletna dokumentacja przyrodnicza w wersji elektronicznej i papierowej	Odpowiednio wcześnie[19] przed 30 listopada pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego[20]	Strony internetowe ARiMR i CDR (https://cdr.gov.pl/do-pobrania/category/3-ekspert-przyrodniczy)
Parafowane przez eksperta strony planu działalności rolnośrodowiskowej w wersji papierowej: – uszczegółowione wymogi użytkowania działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSS – oświadczenie m.in. o stwierdzeniu siedliska oraz zgodności wymogów wariantu z PZO/PO obszaru Natura 2000[21] – szkic gospodarstwa z zaznaczeniem działek rolnych i/lub przyrodniczych, wchodzących w skład działek RSS	Odpowiednio wcześniej[22] przed 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego	Odpowiednie arkusze w formularzu planu działalności rolnośrodowiskowej (do pobrania ze strony ARiMR i CDR) w przypadku szkicu gospodarstwa: eksport pliku roboczego z aplikacji e-wniosek lub własny
Zgoda RDOŚ na realizację wymogów danego wariantu, w przypadku sprzeczności działań ochronnych PZO lub PO obszaru Natura 2000 z jego wymogami		Załącznik nr 3 do niniejszej metodyki
Zgoda RDOŚ na wdrażanie innego wariantu niż 1.10 gdy dana powierzchnia znajduje się w granicach warstwy GDOŚ dotyczącej derkacza (przy braku innych warstw GDOŚ na tej powierzchni)		Załącznik nr 7 do niniejszej metodyki
Zgoda RDOŚ na wdrażanie innego wariantu niż 1.8. lub 1.9. gdy dana powierzchnia znajduje się w granicach warstwy GIOŚ wskazującej na działce odpowiednio dubelta lub wodniczkę (przy braku warstw GDOŚ na tej powierzchni)		

[19] Rolnik lub zarządca przekazuje do ITP-PIB kompletną dokumentację przyrodniczą do 30 listopada pierwszego roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, i w tym samym terminie składa do ARiMR potwierdzenie jej przesłania do ITP-PIB

[20] W przypadku, gdy dokumentacja nie została sporządzona w pierwszym roku zobowiązania, może być sporządzona w drugim roku, przy czym kara za jej nieposiadanie przez beneficjenta w pierwszym roku wynosi 60% płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej za ten rok.

[21] Oświadczenie dotyczy tylko **sieci obszarów chronionych Natura 2000** oraz działań ochronnych określonych w ich planach zadań ochronnych lub planach ochrony. Nie odnosi się do zadań ochronnych ustalonych na okres od 1 do 5 lat ustanowionych na obszarach Natura 2000 ani do planów ochrony czy zadań ochronnych innych obszarów chronionych (parków narodowych, rezerwatów przyrody), których rolnik/zarządca ma obowiązek przestrzegać niezależnie od tego oświadczenia.

[22] Rolnik lub zarządca ma obowiązek złożyć do ARiMR kopie wybranych stron planu działalności rolnośrodowiskowej do 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

6.2. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji papierowej

6.2.1. Dokumentacja przyrodnicza

Dokumentacja przyrodnicza w wersji papierowej składa się z:

1. Pierwszej strony dokumentacji, zawierającej dane eksperta i rolnika/zarządcy oraz datę sporządzenia dokumentacji, podpisanej czytelnie oraz datowanej przez rolnika/zarządcę i eksperta.

   – Podpisy rolnika lub zarządcy oraz eksperta na pierwszej stronie dokumentacji muszą być czytelne.
   – Data sporządzenia dokumentacji nie może być późniejsza niż 30 listopada roku, w którym rolnik/zarządca rozpoczyna realizację zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, chyba że dokumentacja jest sporządzana w drugim roku zobowiązania – wówczas nie może być późniejsza niż 30 listopada drugiego roku zobowiązania.

2. Parafowanych przez eksperta na każdej stronie pozostałych części formularza dokumentacji.
3. Wydrukowanych i odpowiednio opisanych fotografii zgodnie z tabelą 11.

   – Wydruk powinien być sporządzony tak, aby rolnik/zarządca na jego podstawie uzyskał informację o walorach przyrodniczych działki RSS i ich zagrożeniach, w szczególności, aby możliwe było rozpoznanie gatunków wskaźnikowych i niepożądanych gatunków obcych na działce.

6.2.2. Plan działalności rolnośrodowiskowej

Wydrukowane części planu działalności rolnośrodowiskowej sporządzane przez eksperta i przy jego udziale (**Rozdział 4**), ekspert parafuje na każdej stronie.

6.3. Wytyczne techniczne dokumentacji przyrodniczej w wersji elektronicznej

Dokumentacja przyrodnicza jest przekazywana do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego - Państwowego Instytutu Badawczego **przez rolnika lub zarządcę** do 30 listopada pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego w **wersji elektronicznej**.

Ekspert przekazuje rolnikowi/zarządcy dokumentację przygotowaną do wysyłki zgodnie z poniższymi wytycznymi.

UWAGA!!! Wypełnienie formularza dokumentacji i przekazanie jej rolnikowi/zarządcy musi zakończyć się odpowiednio wcześnie **przed 30 listopada**, tak aby rolnik lub zarządca mógł wywiązać się z wymogu dostarczenia kompletnej dokumentacji do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego-PIB. Nieprzesłanie jej do ITP-PIB w terminie do 30 listopada roku, w którym rozpoczął realizację zobowiązania, naraża rolnika/zarządcę na poniesienie kary za nieprzestrzeganie tego wymogu. Dlatego też, ekspert powinien poinformować rolnika lub zarządcę

o wytycznych związanych z przesłaniem dokumentacji, a jeśli wymaga tego sytuacja - odpowiednio poinstruować odnośnie wykorzystywanych w tym procesie aplikacji, narzędzi czy usług internetowych, a także pomóc w obsłudze technicznej związanej z przekazaniem dokumentacji do ITP-PIB (np. spakowanie plików).

Kopia dokumentacji przyrodniczej może być wysłana przez eksperta przyrodniczego do ITP–PIB, jeśli rolnik lub zarządca pisemnie upoważni tego eksperta. Wówczas ekspert składa, w terminie do 30 listopada, do ARiMR potwierdzenie przesłania kopii dokumentacji przyrodniczej, dołączając kopię ww. upoważnienia. Pliki powinny być zapisane w katalogu na dowolnym nośniku danych cyfrowych typu pamięć USB (np. pen-drive) lub na płycie CD/DVD, a w przypadku przesłania dokumentacji za pośrednictwem poczty elektronicznej lub platformy ePUAP zaleca się spakowanie (skompresowanie) plików dokumentacji do pliku ZIP. Istnieje kilka możliwości przekazania tak zapisanej dokumentacji:

1) Za pomocą poczty e-mail – przekazanie dokumentacji zapisanej w pliku ZIP na adres e-mail: **dokumentacje2024@itp.edu.pl** (a w kolejnych latach odpowiednio dokumentacje2025@itp.edu.pl, dokumentacje2026@itp.edu.pl, itd.). W tytule maila należy wpisać: „**dokumentacja przyrodnicza siedliskowa**”.

W treści wiadomości należy podać:

- rodzaj dokumentacji przyrodniczej (RSS),
- imię i nazwisko eksperta,
- imię i nazwisko rolnika lub zarządcy,
- numer identyfikacyjny producenta rolnego,
- województwo/a położenia działki/ek (dopuszczalne skróty województw wg tabeli 10),
- rok przeprowadzenia badań w terenie,
- informacja, czy jest to pierwsze zgłoszenie, czy korekta.

Przykład: RSS
ekspert: Maria Wójcik
rolnik: Władysław Nowak
012345678
Lube, Podk
2026
pierwsze zgłoszenie

Plik ZIP można wysłać w załączniku do wiadomości mailowej, a jeżeli przekracza 20 MB to należy w treści maila wstawić link do serwera zewnętrznego, na który została wgrana dokumentacja;

2) Za pomocą Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej ePUAP – przekazanie dokumentacji zapisanej w pliku ZIP (maksimum 150 MB) jako załącznika do „Pisma Ogólnego” wybierając z listy adresatów ITP-PIB. W tytule pisma należy wpisać: „**dokumentacja przyrodnicza siedliskowa**”, a w treści pisma należy podać te same informacje, które zamieszcza się w treści wiadomości e-mail (punkcie 1 powyżej);

3) Za pomocą poczty tradycyjnej – przekazanie nośnika danych cyfrowych z katalogiem dokumentacji przesyłką rejestrowaną na adres ITP-PIB: **al. Hrabska 3, Falenty, 05-090 Raszyn**, z dopiskiem: „dokumentacja przyrodnicza siedliskowa";

UWAGA! Przesyłka powinna być nadana tak, aby potwierdzenie jej nadania zawierało imię, nazwisko i numer identyfikacyjny rolnika lub zarządcy.

4) Osobiście – przekazanie nośnika danych cyfrowych z katalogiem dokumentacji w siedzibie ITP-PIB w Falentach (adres jw.) w kopercie, na której należy umieścić adnotację o treści: „dokumentacja przyrodnicza siedliskowa".

UWAGA! Potwierdzenie przekazania dokumentacji musi zawierać przynajmniej imię, nazwisko, i numer identyfikacyjny rolnika lub zarządcy.

Katalog lub plik ZIP z wersją elektroniczną dokumentacji powinien być nazwany wg poniższego wzoru:

RSS_Lube_Podk_NowakWł_26

gdzie:

Lube_Podk	skróty nazw województw wg położenia działek, dla których została wykonana dokumentacja przyrodnicza – skróty dla poszczególnych województw są podane w Tabeli nr 10 (należy wymienić województwa w kolejności alfabetycznej)
NowakWł	nazwisko rolnika/zarządcy (wszystkie litery) i dwie pierwsze litery imienia rolnika lub zarządcy lub jego nazwa (bez spacji pomiędzy nimi; jeśli ekspert podaje drugie imię rolnika/zarządcy w formularzu, powinno zostać ujęte w nazwie katalogu/pliku ZIP po pierwszym imieniu)
26	dwie ostatnie cyfry roku przeprowadzenia badań w terenie

Sposób opisywania pliku z korektą dokumentacji opisano w rozdziale 5.

W ww. katalogu należy umieścić:

1. Wypełniony formularz dokumentacji przyrodniczej w formacie .xml podpisany elektronicznie przez rolnika/zarządcę i eksperta (por. instrukcja podpisu elektronicznego dokumentu z wykorzystaniem Profilu Zaufanego)
   Dopuszczalne jest przesłanie dokumentacji w formacie .xls bez podpisu elektronicznego, pod warunkiem dołączenia skanu pierwszych dwóch stron dokumentacji z odręcznymi podpisami rolnika/zarządcy i eksperta.
2. Nazwa pliku formularza dokumentacji przyrodniczej powinna być tożsama z nazwą katalogu (RSS_Lube_Podk_NowakWł_26). Nazwy plików i katalogów zamieszczonych na płycie nie mogą być dłuższe niż 100 znaków. Należy używać polskich znaków w zapisie nazwisk, imion, nazw rolnika/zarządcy oraz województw. Nie należy stosować następujących znaków: ; , < > - # * / \.
3. Wszystkie wymagane fotografie, zapisane w osobnych plikach .jpg.

4. Plik/i .gpx lub .gdb ze śladami GPS zarejestrowanymi w terenie podczas wszystkich kontroli terenowych dla każdej z działek RSS.

Tabela 10. Nazwy województw – nazwy skrócone.

Nazwa województwa	Skrót nazwy województwa
Dolnośląskie	Doln
Kujawsko-Pomorskie	Kuj-Pom
Lubelskie	Lube
Lubuskie	Lubu
Łódzkie	Łódz
Małopolskie	Mało
Mazowieckie	Mazo
Opolskie	Opol
Podkarpackie	Podk
Podlaskie	Podl
Pomorskie	Pomo
Śląskie	Śląs
Świętokrzyskie	Świę
Warmińsko-Mazurskie	War-Maz
Wielkopolskie	Wiel
Zachodniopomorskie	Zach

Fotografie

Dokumentacja fotograficzna jest załącznikiem do dokumentacji przyrodniczej. Zestawienie składających się na nią fotografii przedstawia tabela 11.

Fotografie **wykonane na działce podczas inwentaryzacji terenowej** należy zapisać w formacie .jpg, w rozdzielczości umożliwiającej wyraźne odczytanie przedmiotu fotografii. Nie jest dopuszczalne przekazanie załączników w plikach .pdf lub .doc.

Fotografie powinny być wykonywane z taką rozdzielczością, która zapewni jednoznaczną ocenę przedstawionego na nich siedliska lub gatunków roślin, jednak nie większą niż 1280x764 (do 1 MB).

Tabela 11. Zestawienie fotografii, które należy dołączyć do dokumentacji przyrodniczej siedliskowej.

Przedmiot fotografii	Liczba fotografii
ogólny wygląd i położenie działki	przynajmniej jedna dla każdej działki RSS
rzut runi	przynajmniej jedna: – w granicach każdego zdjęcia fitosocjologicznego, – w granicach wybranego spisu gatunków wskaźnikowych i dominujących, jeśli na działce nie było wykonane zdjęcie fitosocjologiczne
gatunki roślin wskaźnikowych	po jednej na dokumentację dla co najmniej tych gatunków wskaźnikowych, które zdecydowały o kwalifikacji do danego wariantu
niepożądane gatunki roślin obcych	jedna na dokumentację dla każdego gatunku

Pliki należy numerować i opisywać wg poniższych wytycznych:

- fotografie gatunków:

RSS1_NowakWł_2.1_MW_DianSupe_26

gdzie:

RSS1 oznaczenie działki rolnośrodowiskowej siedliskowej,
NowakWł nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
2.1 oznaczenie pakietu i wariantu,
MW inicjały autora fotografii,
DianSupe pierwsze cztery litery łacińskiej nazwy rodzajowej i pierwsze cztery litery nazwy gatunkowej,
26 dwie ostatnie cyfry roku wykonania fotografii w terenie.

- dla fotografii ogólnego wyglądu i położenia działki:

RSS1_NowakWł_2.1_MW_WIDOKF1_SW_26

gdzie:

WIDOKF1 fotografia prezentuje widok działki z miejsca wykonania zdjęcia fitosocjologicznego nr 1
WIDOKS1 fotografia prezentuje widok działki z miejsca wykonania spisu gatunków wskaźnikowych nr 1 (w przypadku działek o powierzchni nieprzekraczającej 1 ha)
SW kierunek świata, w którym została wykonana fotografia

- dla fotografii rzutu pionowego runi:

RSS1_NowakWł_2.1_MW_RZUTF1_26

gdzie:

RZUTF1 fotografia prezentuje rzut runi wykonany w miejscu wykonania zdjęcia fitosocjologicznego nr 1

RZUTS1 fotografia prezentuje rzut runi wykonany w miejscu wykonania spisu gatunków nr 1 (w przypadku działek o powierzchni nieprzekraczającej 1 ha)

Poszczególne człony nazwy fotografii należy rozdzielać dolnym podkreślnikiem.

Ślady GPS

Poszczególne ślady z kontroli terenowej należy nazwać zgodnie z nazewnictwem wykonywanych dokumentacji przyrodniczych i numerów działek RSS.

Kolejne ślady z różnych kontroli terenowych należy nazwać w sposób następujący:

RSS_Lube_Podk_NowakWł_26_RSS1_s1, RSS_Lube_Podk_NowakWł_26_RSS1_s2

Uporządkowania i nazwania śladów można dokonać w dowolnej aplikacji czy programie (np. Base Camp lub Map Source).

UWAGA! Ślad GPS powinien dotyczyć tylko działek rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja przyrodnicza.

Potwierdzenie przekazania dokumentacji – obowiązek rolnika/zarządcy

Rolnik lub zarządca składa do ARiMR potwierdzenie złożenia do ITP-PIB kopii dokumentacji przyrodniczej w wersji elektronicznej w terminie do 30 listopada roku, w którym złożył wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej. W zależności od sposobu przekazania dokumentacji do ITP-PIB, do wniosku o płatność należy dołączyć:

1) Jeśli dokumentacja została wysłana za pomocą poczty e-mail – kopię maila, w którym została przekazana dokumentacja przyrodnicza przez rolnika lub zarządcę na adres dokumentacje2024@itp.edu.pl (a w kolejnych latach odpowiednio dokumentacje2025@itp.edu.pl, dokumentacje2026@itp.edu.pl, itd.).

2) Jeśli dokumentacja została wysłana za pomocą ePUAP – urzędowe poświadczenie przedłożenia (UPP) lub urzędowe poświadczenie odbioru (UPO), w którym nadawcą jest rolnik lub zarządca, a adresatem jest ITP-PIB;

3) Jeśli dokumentacja została dostarczona za pomocą przesyłki poleconej – skan potwierdzenia nadania przesyłki do ITP-PIB z pieczątką i datą podmiotu nadającego, np. Poczty Polskiej, w którym nadawcą jest rolnik lub zarządca, a adresatem jest ITP-PIB;
4) Jeśli dokumentacja została dostarczona osobiście na nośniku danych (pen-drive, CD, DVD, etc.) – skan kopii pierwszej strony dokumentacji lub pisma przewodniego wraz ze stemplem i wpisaną datą przyjęcia oraz podpisem osoby przyjmującej dokument w imieniu ITP-PIB;

UWAGA! Potwierdzenie przekazywane do ARiMR musi obowiązkowo zawierać **imię i nazwisko oraz 9-cyfrowy numer identyfikacyjny rolnika lub zarządcy**. Jeśli ww. dokumenty nie zawierają tych danych, rolnik lub zarządca dołącza do potwierdzenia przesłania dokumentacji przyrodniczej kopię pierwszej strony tej dokumentacji przyrodniczej.

Część II Inne przepisy dotyczące wariantów przyrodniczych

Jakie przepisy regulują Interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne 1., 2. i 3.?

Głównym źródłem prawa regulującym wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 oraz związanych z nimi płatności, jest rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 marca 2023 r. w sprawie szczegółowych warunków i szczegółowego trybu przyznawania, wypłaty i zwrotu płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (t. j. Dz.U. z 2026 r., poz. 114). Ekspert ma obowiązek znać jego treść i przestrzegać jego zapisów. Obowiązkiem eksperta jest także znajomość zmian wprowadzanych do ww. rozporządzenia.

Drugim dokumentem, wdrażającym Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 do krajowego systemu prawnego, jest Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej (Dz. U. poz. 412, z późn. zm[23].), gdzie:

- art. 41-42 regulują podstawowe zasady przyznawania płatności w ramach interwencji związanych ze środowiskiem i klimatem,
- art. 113-117 regulują kwestie nadawania uprawnień doradcom i ekspertom oraz korzystania z tych uprawnień.

Zadaniem eksperta jest poinformowanie rolnika lub zarządcy o konieczności przestrzegania regulacji wynikających również z innych przepisów, w szczególności aktów prawa miejscowego, m.in.:

- planów ochrony, planów zadań ochronnych i rocznych zadań ochronnych obszarów chronionych, na terenie których położona jest działka,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (dostępnych w urzędach gmin),

zgodnie z którymi uszczegóławia wymogi gospodarowania, obowiązujące rolnika lub zarządcę - p. rozdział 4.2.

Gdzie znaleźć plany ochrony, plany zadań ochronnych i inne przepisy dotyczące obszarów chronionych?

W przypadku położenia działki RSS lub jej części na obszarze chronionym, ekspert sprawdza, czy obowiązuje dla niego plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne. Dokumenty te można uzyskać u organów sprawujących nadzór nad tymi obszarami, zgodnie z tabelą nr 12 - zazwyczaj są one dostępne na ich stronach internetowych. Ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi tych dokumentów podczas uszczegóławiania wymogów gospodarowania na działce RSS (p. rozdz. 4.2). Szczegółowe informacje o obszarach i obiektach chronionych można sprawdzić w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody.

[23] https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/2953_u.htm

Tabela 12. Akty prawa miejscowego i inne przepisy związane z obszarami i obiektami chronionymi.

Forma ochrony	Sprawujący nadzór	Źródło przepisów dot. ochrony prawnej	
obszar Natura 2000	Regionalny dyrektor ochrony środowiska W granicach parku narodowego - Dyrektor parku narodowego	Art. 33 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.) Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub roczne zadania ochronne publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej w postaci zarządzeń Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska W przypadku pokrywania się obszaru Natura 2000 z parkiem narodowym, krajobrazowym lub rezerwatem przyrody, obowiązują ich plany ochrony - p. wiersze poniżej	
park narodowy	Dyrektor parku narodowego	Plan ochrony lub zadania ochronne dostępne w dyrekcji parku	
rezerwat przyrody	Regionalny dyrektor ochrony środowiska	Art. 15 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne dostępne we właściwej terytorialnie RDOŚ	
park krajobrazowy	Dyrektor parku krajobrazowego lub zespołu parków krajobrazowych	Art. 17 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne dostępne w dyrekcji parku	
obszar chronionego krajobrazu	określony w akcie ustanawiającym dany obszar/obiekt - informacja ta jest dostępna w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody GDOŚ (Szczegółowe informacje o obiekcie - Zarządzanie): https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP//	brak osobnych dokumentów planistycznych; obowiązujące przepisy znajdują się w Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm) -	Art. 24
pomnik przyrody			Art. 45
stanowisko dokumentacyjne			
użytek ekologiczny			
zespół przyrodniczo-krajobrazowy			

Kto może ubiegać się o płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne?

Beneficjent płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej musi posiadać 9-cyfrowy numer identyfikacyjny, nadany w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności.

Rolnik – osoba fizyczna lub prawna bądź grupa osób fizycznych lub prawnych, bez względu na status prawny takiej grupy i jej członków w świetle prawa krajowego, której gospodarstwo znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz która prowadzi działalność rolniczą.

Zarządca gruntów - podmiot (osoba fizyczna, osoba prawna, grupa osób fizycznych lub prawnych) gospodarujący na obszarach przyrodniczych, czyli gruntach niebędących użytkami rolnymi, na których występują określone typy siedlisk przyrodniczych, wspieranych wariantami 1.2/2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3/2.3 Murawy i 1.6/2.6 Torfowiska oraz wariantami ukierunkowanymi na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7/2.7-1.10-2.10).

Jakie warunki trzeba spełnić, aby otrzymać płatność rolno-środowiskowo-klimatyczną?

Płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna z tytułu realizacji Interwencji 1., 2. i 3. jest przyznawana, jeżeli łączna powierzchnia posiadanych przez beneficjenta użytków rolnych lub obszarów przyrodniczych wynosi co najmniej 1 ha.

Jakie są obowiązki beneficjenta interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych?

Wnioskując o płatność w ramach Interwencji 1., 2. lub 3. beneficjent podejmuje pięcioletnie **zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne**, tj. zobowiązuje się do użytkowania gruntu zgłoszonego do tej płatności zgodnie z uszczegółowionymi przez eksperta przyrodniczego wymogami **przez 5 lat**, począwszy od 15 marca roku, w którym został złożony wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej.

UWAGA! Rolnik lub zarządca musi kontynuować zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne przez 5 lat (tj. przestrzegać wymogów uszczegółowionych przez eksperta na działkach zgłoszonych do pierwszej płatności w ramach tego zobowiązania), nawet jeśli utraci prawo do uzyskiwania płatności z tytułu realizacji Interwencji 1. lub 2., np. wskutek niespełniania wymogów przyznania płatności lub niezłożenia wniosku o płatność.

Zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne:

- dotyczy jednego wariantu, a w przypadku Interwencji 3. - jednej interwencji,
- jest realizowane w tych samych granicach przez cały okres jego trwania (powierzchnia i lokalizacja pozostają niezmienne przez 5 lat),

Na jednej powierzchni można realizować tylko jedno zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne.

UWAGA! Jeśli w kolejnych latach beneficjent chce zwiększyć powierzchnię gruntów objętych danym wariantem (tj. podjąć zobowiązanie w ramach tego samego wariantu lub Interwencji 3. na kolejnych działkach) to musi podjąć kolejne, odrębne zobowiązanie trwające 5 lat. Nie można rozszerzać granic działek objętych wariantem lub Interwencją 3. w trakcie trwających 5 lat zobowiązania.

Rolnik ma także obowiązek przestrzegać zasad tzw. **warunkowości**. Są to normy dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska (Good Agriculture and Environmental Conditions - GAEC) i podstawowe wymogi w zakresie zarządzania (Statutory Management Requirements - SMR), które są odpowiednikiem Zasad Wzajemnej Zgodności i niektórych zasad tzw. „zazielenienia", obowiązującego rolników w poprzednich latach. Warunkowość jest elementem Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (str. 372-381). Wynikają z niej m.in.:

- zakaz przekształcania lub zaorywania trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym (w aplikacji eWniosek Plus oznaczonych jako TUZ-C), do których zaliczają się m.in. niektóre TUZ położone w granicach obszarów Natura 2000,
- ochrona torfowisk i terenów podmokłych, która wraz ze związanymi z nią przepisami zostanie wdrożona w 2025 r.,
- zakaz stosowania nawozów oraz środków ochrony roślin na gruntach rolnych w odległości mniejszej niż do 3 m od brzegu wód powierzchniowych,
- obowiązek zachowania elementów krajobrazu oraz zakaz ścinania żywopłotów i drzew podczas okresu lęgowego ptaków oraz okresu wychowu młodych.

Kiedy działka rolna a kiedy przyrodnicza?

Działki rolne wyznaczane są na użytkach rolnych, natomiast **działki przyrodnicze** wyznacza się na niebędących użytkami rolnymi, na tzw. obszarach przyrodniczych, na których występują siedliska kwalifikowane do wariantów 1.2/2.2 *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*, 1.3/2.3 *Murawy* i 1.6/2.6 *Torfowiska*.

Różnice w nazewnictwie i przepisach dotyczących działek rolnych i przyrodniczych przedstawione są w tabeli nr 13.

Tabela 13. Różnice między działką rolną a przyrodniczą.

działka rolna	działka przyrodnicza
Jest wyznaczana na trwałym użytku zielonym (TUZ), czyli użytku **rolnym**, wykorzystywanym do uprawy traw lub innych pastewnych roślin zielnych (również rozsiewających się naturalnie) przez okres co najmniej pięciu lat.	Jest położona na obszarze przyrodniczym, czyli gruncie **nierolniczym** (niebędącym użytkiem rolnym), stanowiącym miejsce występowania siedlisk przyrodniczych wspieranych wariantami 1.2/2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3/2.3 Murawy i 1.6/2.6 Torfowiska oraz wariantami ukierunkowanymi na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7/2.7-1.10-2.10)
Płatność przyznawana do wszystkich wariantów Interwencji 1 i 2 oraz Interwencji 3 Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej (czyli interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych 1, 2 i 3)	Płatność przyznawana tylko do wariantów 1.2/2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3/2.3 Murawy i 1.6/2.6 Torfowiska oraz wariantów ukierunkowanych na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7/2.7-1.10/2.10)

Występujące tu drzewa są rozrzucone i ich liczba nie przekracza 100 szt./ha, a w przypadku, gdy liczba drzew/ha przekracza 100 – jeżeli ten grunt stanowi system rolno-leśny. Można prowadzić działalność rolniczą w podobny sposób, jak na gruncie o takiej samej powierzchni, na którym drzewa nie występują.	Dopuszcza się udział powyżej 100 drzew/ha, jeżeli nie uniemożliwiają one prowadzenia działalności rolniczej.
Oprócz płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, przysługują do niej inne płatności związane z użytkami rolnymi, w tym jednolita płatność obszarowa (tzw. płatność bezpośrednia - JPO), Ekoschematy, dopłaty do rolnictwa ekologicznego i in.	Nie przysługuje do nich jednolita płatność obszarowa (tzw. płatność bezpośrednia – JPO, Ekoschematy, dopłaty do rolnictwa ekologicznego, dopłaty do gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) i in.
Beneficjent prowadzący działalność rolniczą na działkach rolnych to **rolnik** (może gospodarować również na działkach przyrodniczych).	Beneficjent gospodarujący wyłącznie na obszarach przyrodniczych to **zarządca.**

Jaka jest wysokość płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych?

Płatność z tytułu realizacji wariantów siedliskowych jest przyznawana do powierzchni działek rolnych i przyrodniczych (por. tabela 13).

Beneficjentowi może zostać przyznana dodatkowa płatność z tytułu **zalania lub podtopienia** działki. Przysługuje ona do trwałych użytków zielonych w ramach Ekoschematu Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych oraz do obszarów przyrodniczych (z wyjątkiem muraw) jako dodatkowa płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna. Płatność jest przyznawana do powierzchni, która w danym roku została zalana lub podtopiona, co najmniej przez 12 następujących po sobie dni w okresie od dnia 1 maja do dnia 30 września.

UWAGA! Wniosek o przyznanie dopłat z tytułu zalania lub podtopienia gruntu rolnik lub zarządca składa razem z wnioskiem o płatność, zaznaczając w nim odpowiednią rubrykę (check–box). Płatność jest przyznawana na podstawie danych, udostępnianych corocznie do 2 października Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa.

Tabela 14. Płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne przyznawane do gruntów, na których wdrażane są Interwencje 1, 2 i 3.

Wariant Interwencji	Stawka płatności
1.1, 2.1 Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe	1568 zł/ha*
1.2, 2.3 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla	1452 zł/ha*
1.3, 2.3 Murawy	1612 zł/ha*
1.4, 2.4 Półnaturalne łąki wilgotne	1115 zł/ha*
1.5, 2.5 Półnaturalne łąki świeże	1497 zł/ha*
1.6.1/2.6.1 Torfowiska – wymogi kluczowe	912 zł/ha*
1.6.2/2.6.2 Torfowiska – wymogi kluczowe i uzupełniające	1536 zł/ha*
3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000	836 zł/ha*
Dopłata do powierzchni zalanych lub podtopionych działek przyrodniczych, zakwalifikowanych do Interwencji 1. lub 2.	280 zł/ha**

*zgodnie z Załącznikiem nr 5 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego
** zgodnie z § 22 ust. 3 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Zgodnie z § 20 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, do ustalenia wysokości stawki płatności w Interwencji 2 stosowany jest mechanizm **degresywności**. Oznacza to, że płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna do tej interwencji jest przyznawana w wysokości:

- 100% stawki płatności – za powierzchnię gruntów od 0,1 ha do 50 ha;
- 75% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 50 ha do 100 ha;
- 60% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 100 ha.

Degresywności nie stosuje się do dopłat z tytułu zalania lub podtopienia gruntów, ani na obszarach Natura 2000 (Interwencja 1. i Interwencja 3.).

Jak pokrywane są koszty pracy eksperta przyrodniczego?

Koszty wykonania dokumentacji przyrodniczej oraz planu działalności rolnośrodowiskowej pokrywa rolnik lub zarządca. Z tytułu ich wykonania przysługuje mu **refundacja** tzw. **kosztów transakcyjnych**, wypłacana wraz z płatnością rolno-środowiskowo-klimatyczną za pierwszy rok realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, dla którego została wykonana dokumentacja przyrodnicza lub plan działalności rolnośrodowiskowej (por. § 21 oraz Załącznik nr 6 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego). Ekspert powinien poinformować rolnika lub zarządcę, ile wynosić będzie zwrot kosztów transakcyjnych, który otrzyma w związku z wykonaniem przez eksperta dokumentacji przyrodniczej i planu działalności rolnośrodowiskowej.

UWAGA! W przypadku gdy rolnik lub zarządca nie posiadał dokumentacji przyrodniczej w pierwszym roku realizacji zobowiązania (co skutkuje karą w wysokości 60% płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej przyznanej do tej powierzchni, dla której nie było sporządzonej dokumentacji przyrodniczej), dokumentacja ta może zostać wykonana, wraz ze zwrotem kosztów transakcyjnych, w drugim roku zobowiązania.

Tabela 15. Koszty transakcyjne związane ze sporządzeniem dokumentacji przyrodniczej.

powierzchnia gruntów objętych Interwencjami 1 i 2 (łącznie)	Kwota przeznaczona na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	400 zł
powyżej 1 ha do 5 ha	917 zł
powyżej 5 ha do 20 ha	1 834 zł
powyżej 20 ha do 50 ha	2 751 zł
powyżej 50 ha	3 669 zł

Tabela 16. Koszty transakcyjne związane ze sporządzeniem szczegółowej części planu działalności rolnośrodowiskowej.

powierzchnia gruntów objętych Interwencjami 1 i 2 (łącznie)	Kwota przeznaczona na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	100 zł
powyżej 1 ha do 5 ha	393 zł
powyżej 5 ha do 20 ha	786 zł
powyżej 20 ha do 50 ha	1 179 zł
powyżej 50 ha	1 572 zł

Wynagrodzenie wypłacane ekspertowi przez rolnika lub zarządcę za wykonanie dokumentacji i planu działalności rolnośrodowiskowej jest kwestią umowy między stronami i może różnić się od przewidzianej w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym kwoty refundowanych beneficjentowi kosztów transakcyjnych.

W przypadku, gdy ekspert sporządza zarówno szczegółową część planu działalności rolnośrodowiskowej jak i dokumentację przyrodniczą, wypłacane mu koszty transakcyjne stanowią sumę kwot wskazanych w tabelach 15 i 16. W przypadku wykonywania przez eksperta tylko części szczegółowej planu działalności rolnośrodowiskowej (w przypadkach gdy zgodnie z przepisami dokumentacja przyrodnicza nie jest wymagana), rolnikowi lub zarządcy wypłacane są jedynie koszty transakcyjne związane z jego sporządzeniem (tabela 16).

UWAGA! Powierzchnia, na podstawie której obliczana jest wysokość kosztów transakcyjnych, stanowi sumę powierzchni wszystkich działek rolnych i przyrodniczych objętych zobowiązaniem do których została przyznana płatność; dla gospodarstw realizujących zarówno warianty siedliskowe, jak i warianty mające na celu ochronę ptaków, niezbędne są dwie dokumentacje przyrodnicze – siedliskowa i ornitologiczna.

Jakie kary grożą rolnikowi/zarządcy za nieprzestrzeganie wymogów kluczowych dla ochrony siedlisk przyrodniczych?

Kary za nieprzestrzeganie poszczególnych wymogów użytkowania znajdują się w Załączniku nr 7 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, a sposób ich stosowania został określony w przepisach tego rozporządzenia.

Co to jest obsada i obciążenie pastwiska?

Obsada i obciążenie pastwiska składają się na intensywność wypasu, dlatego są istotne z punktu widzenia wymogów tych wariantów rolno-środowiskowo-klimatycznych, na których jest on dopuszczony.

Oba ww. parametry wyraża się w tzw. dużych jednostkach przeliczeniowych (DJP). Każdemu zwierzęciu gospodarskiemu, z uwzględnieniem jego wieku i płci, odpowiada określony współczynnik DJP. Przykładowo, dla krów i jałówek cielnych współczynnik ten wynosi 1, dla klaczy, wałachów i ogierów dużych ras - 1,2, a dla owiec powyżej 1,5 roku życia - 0,1. Współczynniki DJP, stosowane w przypadku wymogów dotyczących użytkowania pastwiskowego lub kośno-pastwiskowego, znajdują się w części I ust. 13 Załącznika nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Obciążenie jest to sumaryczna masa ciała wypasanych zwierząt na 1 ha pastwiska w danym momencie (DJP/ha),

Obsada jest to masa ciała wypasanych zwierząt przypadająca średnio na 1 ha pastwiska w ciągu sezonu pastwiskowego (DJP/ha/liczba dni).

Kiedy doradzić rolnikowi wdrożenie Interwencji 3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000?

Płatność jest przyznawana do trwałych użytków zielonych położonych na obszarze Natura 2000, jeżeli w pierwszym roku realizacji zobowiązania rolno- środowiskowo-klimatycznego cała działka rolna, do której rolnik ubiega się o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tej interwencji, znajduje się poza granicami warstw cyfrowych GIOŚ i GDOŚ.

Wdrożenie Interwencji 3. **nie jest zatem możliwe na powierzchni** znajdującej się w granicach warstwach cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ[24].

Wdrożenie Interwencji 3. warto polecić rolnikowi, gdy dana powierzchnia jest **trwałym użytkiem zielonym (TUZ) położonym na obszarze Natura 2000** i nie jest możliwe wdrożenie Interwencji 1., ponieważ:

- powierzchnia ta znajduje się poza granicami warstw GDOŚ i GIOŚ oraz
- ekspert nie stwierdził siedlisk ani gatunków kwalifikujących całą działkę do Interwencji 1.

W celu przystąpienia do Interwencji 3. nie jest potrzebny udział eksperta przyrodniczego, a na zgłoszonych do niej działkach nie wykonuje się dokumentacji przyrodniczej – wystarczy udział doradcy rolnośrodowiskowego, który sporządza plan działalności rolnośrodowiskowej. Podobnie jak

[24] Por. przypis 2 na str. 6 oraz § 11 ust. 5 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

w przypadku Interwencji 1. i 2., zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne podejmowane jest na 5 lat.

W przypadku, gdy dla obszaru Natura 2000 ustanowiono działania ochronne w PZO/PO, doradca rolnośrodowiskowy ma obowiązek uszczegółowić wymogi Interwencji 3. tak, aby zapewnić brak sprzeczności tych wymogów z działaniami ochronnymi określonymi w PZO/PO. Jeśli występuje sprzeczność wymogów z działaniami ochronnymi PZO/PO dla obszaru Natura 2000 to:

- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z tymi działaniami ochronnymi, w odniesieniu do których wystąpiła ta sprzeczność oraz te działania ochronne są wskazane w planie działalności rolnośrodowiskowej przez doradcę jako wymogi realizowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, albo
- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z wymogami Interwencji 3. określonymi w rozporządzeniu – o ile RDOŚ, potwierdził, że ta interwencja może być realizowana zgodnie z tymi wymogami, wobec których wystąpiła sprzeczność.
  Wzór formularza wystąpienia o zgodę RDOŚ znajduje się w Załączniku 3.

UWAGA! W każdym przypadku, gdy Interwencja 3. ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO ani PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO, konieczne jest uzyskanie zgody RDOŚ na jej wdrażanie (wzór wystąpienia o zgodę RDOŚ znajduje się w załączniku 6).

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Lista gatunków niepożądanych, których zwalczanie za pomocą środków ochrony roślin z zastosowaniem odpowiedniego sprzętu ekspert może dopuścić przy uszczegóławianiu wymogów dla działek rolnych lub przyrodniczych wchodzących w skład działki RSS.

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Acer negundo L.	klon jesionolistny
Ailanthus altissima (Mill.) Swingle	bożodrzew gruczołkowaty
Ambrosia artemisiifolia L.	ambrozja bylicolistna
Bromus carinatus Hook. & Arn.	stokłosa spłaszczona
Bunias orientalis L.	rukiewnik wschodni
Cornus sericea L. emend. Murray	dereń rozłogowy
Heracleum mantegazzianum Sommier & Levier	barszcz Mantegazziego
Heracleum sosnowskyi Manden.	barszcz Sosnowskiego
Lupinus polyphyllus Lindl.	łubin trwały
Padus serotina (Ehrh.) Borkh.	czeremcha amerykańska
Quercus rubra L.	dąb czerwony
Reynoutria ×bohemica Chrtek et Chrtková	rdestowiec pośredni
Reynoutria japonica (Houtt.)	rdestowiec ostrokończysty
Reynoutria sachalinensis (F. Schmidt) Nakai	rdestowiec sachaliński
Robinia pseudoacacia L.	robinia akacjowa
Rosa rugosa Thunb.	róża pomarszczona
Rudbeckia laciniata L.	rudbekia naga
Rumex confertus Willd.	szczaw omszony
Solidago canadensis L.	nawłoć kanadyjska
Solidago gigantea Aiton	nawłoć późna (n. olbrzymia)
Solidago graminifolia (L.) Elliott	nawłoć wąskolistna
Spiraea tomentosa L.	tawuła kutnerowata

Załącznik 2. Listy gatunków wskaźnikowych kwalifikujących do wariantów 1.1.-1.6. oraz 2.1-2.6.

Lista 1. Gatunki wskaźnikowe dla łąk trzęślicowych

[**UWAGA!** Motyl może zostać uznany za gatunek wskaźnikowy tylko jeśli na działce RSS występuje jednocześnie jego roślina żywicielska – p. rozdział 1].

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Betonica officinalis	bukwica zwyczajna (b. lekarska)
Carex davalliana	turzyca Davalla
Carex hartmanii	turzyca Hartmana
Carex panicea	turzyca prosowata
Carex tomentosa	turzyca filcowata
Cirsium canum	ostrożeń siwy
Dactylorhiza spp.	kukułka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Dianthus superbus	goździk pyszny
Euphydryas aurinia	przeplatka aurinia
Epipactis palustris	kruszczyk błotny
Filipendula vulgaris	wiązówka bulwkowa
Galium boreale	przytulia północna
Gentiana pnemonanthe	goryczka wąskolistna
Gentianella spp.	goryczuszka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Gladiolus imbricatus	mieczyk dachówkowaty
Gladiolus paluster	mieczyk błotny
Inula salicina	oman wierzbolistny
Iris sibirica	kosaciec syberyjski
Laserpitium prutenicum	okrzyn łąkowy (o. pruski)
Linum catharticum	len przeczyszczający
Molinia caerulea s.l.	trzęślica modra
Ophioglossum	nasięźrzał pospolity

vulgatum	
Orchis spp.	storczyk (wszystkie gatunki z rodzaju)
Ostericum palustre	starodub łąkowy
Parnassia palustris	dziewięciornik błotny
Phengaris alcon	modraszek alkon
Phengaris nausithous	modraszek nausitous
Phengaris teleius	modraszek telejus
Sanguisorba officinalis	krwiściąg lekarski
Selinum carvifolia	olszewnik kminkolistny
Serratula tinctoria	sierpik barwierski
Sesleria spp.	sesleria (wszystkie gatunki z rodzaju)
Silaum silaus	koniopłoch łąkowy
Succisa pratensis	czarcikęs łąkowy
Succisella inflexa	czarcikęsik Kluka
Trifolium montanum	koniczyna pagórkowa
Trollius spp.	pełnik (wszystkie gatunki z rodzaju)

Lista 2a. Gatunki wskaźnikowe dla słonorośli

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Aster tripolium	aster solny
Atriplex prostrata var. salina	łoboda oszczepowata
*Blysmus rufus**	ostrzew rudy
*Bolboschoenus maritimus**	sitowiec nadmorski
*Bupleurum tenuissimum**	przewiercień cienki
Centaurium littorale	centuria nadbrzeżna
*Glaux maritima**	mlecznik nadmorski
*Juncus gerardi**	sit Gerarda

Juncus ranarius	sit żabi
Lotus tenuis	komonica wąskolistna
Odontites litoralis	zagorzałek nadbrzeżny
*Plantago coronopus**	babka pierzasta
Plantago maritima	babka nadmorska
Puccinellia spp.	mannica (wszystkie gatunki z rodzaju)
*Salicornia europaea**	soliród zielny
*Samolus valerandi**	jarnik solankowy
*Schoenoplectus tabernaemontani**	oczeret Tabernemontana
Spergularia salina	muchotrzew solniskowy
Triglochin maritimum	świbka morska

Lista 2b. Gatunki wskaźnikowe dla łąk selernicowych

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Allium angulosum	czosnek kątowaty
Cnidium dubium	selernica żyłkowana
Euphorbia lucida	wilczomlecz błyszczący
Euphorbia palustris	wilczomlecz błotny
Galium boreale	przytulia północna
Gentianella spp.	goryczuszka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Gratiola officinalis	konitrut błotny
Inula salicina	oman wierzbolistny
Juncus atratus	sit czarny
Lathyrus palustris	groszek błotny
Potentilla reptans	pięciornik rozłogowy
Sanguisorba officinalis	krwiściąg lekarski
Scutellaria hastifolia	tarczyca oszczepowata (t. oszczepolistna)

Serratula tinctoria	sierpik barwierski
Silaum silaus	koniopłoch łąkowy
Succisella inflexa	czarcikęsik Kluka
Thalictrum lucidum	rutewka wąskolistna
Veronica longifolia	przetacznik długolistny
Viola elatior	fiołek wyniosły
Viola pumila	fiołek drobny
Viola stagnina	fiołek mokradłowy

Lista 3. Gatunki wskaźnikowe dla muraw

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Ajuga genevensis	dąbrówka kosmata (d. genewska)
Ajuga pyramidalis	dąbrówka piramidalna
Alyssum montanum	smagliczka pagórkowa (s. piaskowa)
Androsace septentrionalis	naradka północna
Anemone sylvestris	zawilec wielkokwiatowy (z. leśny)
Antennaria dioica	ukwap dwupienny
Anthericum spp.	pajęcznica (wszystkie gatunki z rodzaju)
Anthyllis vulneraria	przelot pospolity
Arctostaphylos uva-ursi	mącznica lekarska
Armeria maritima	zawciąg pospolity
Arnica montana	arnika górska
Asperula cynanchica	marzanka pagórkowa
Asperula tinctoria	marzanka barwierska
Aster amellus	aster gawędka
Astragalus spp.	traganek (wszystkie gatunki z rodzaju)
Bothriochloa ischaemum	palczatka kosmata

Botrychium spp.	podejźrzon (wszystkie gatunki z rodzaju)
Brachypodium pinnatum	kłosownica pierzasta
Calluna vulgaris	wrzos zwyczajny
Campanula bononiensis	dzwonek boloński
Campanula glomerata	dzwonek skupiony
Campanula serrata	dzwonek piłkowany (d. lancetowaty)
Campanula sibirica	dzwonek syberyjski
Carex caryophyllea	turzyca wiosenna
Carex ericetorum	turzyca wrzosowiskowa
Carex pilulifera	turzyca pigułkowata
Carlina acaulis	dziewięćsił bezłodygowy
Cetraria spp.	płucnica (wszystkie gatunki z rodzaju)
Cirsium acaule	ostrożeń krótkołodygowy
Cirsium pannonicum	ostrożeń pannoński
Cladonia spp.	chrobotek (wszystkie gatunki z rodzaju)
Coeloglossum viride	ozorka zielona
Corynephorus canescens	szczotlicha siwa
Crepis praemorsa	pępawa różyczkolistna
Dactylorhiza sambucina	kukułka (storczyk) bzowa
Danthonia decumbens	izgrzyca przyziemna
Dianthus arenarius	goździk piaskowy
Dianthus carthusianorum	goździk kartuzek
Dianthus deltoides	goździk kropkowany (g. widełkowaty)
Filipendula vulgaris	wiązówka bulwkowa
Galium verum	przytulia właściwa
Genista spp.	janowiec (wszystkie gatunki z rodzaju)
Gentiana cruciata	goryczka krzyżowa
Gentiana pnemonanthe	goryczka wąskolistna

Gentiana verna	goryczka wiosenna
Gentianella spp.	goryczuszka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Geranium sanguineum	bodziszek czerwony
Gnaphalium norvegicum	szarota norweska
Gypsophila fastigiata	łyszczec (gipsówka) baldachogronowy (ł. baldaszkogronowy)
Helianthemum nummularium s. l.	posłonek rozesłany (kutnerowaty)
Homogyne alpina	podbiałek alpejski
Hypericum maculatum	dziurawiec czteroboczny (d. czterograniasty)
Hypochoeris maculata	prosienicznik plamisty
Hypochoeris uniflora	prosienicznik jednogłówkowy
Inula ensifolia	oman wąskolistny
Iris aphylla	kosaciec bezlistny
Jovibarba sobolifera	rojownik (rojnik) pospolity
Juncus squarrosus	sit sztywny
Juniperus communis	jałowiec pospolity
Kochia laniflora	mietelnik piaskowy
Koeleria spp.	strzęplica (wszystkie gatunki z rodzaju)
Laserpitium latifolium	okrzyn szerokolistny
Libanotis spp.	oleśnik (wszystkie gatunki z rodzaju)
Linosyris vulgaris	ożota zwyczajna
Linum austriacum	len austriacki
Linum flavum	len złocisty
Linum hirsutum	len włochaty
Lycopodium clavatum	widłak goździsty
Medicago minima	lucerna kolczastostrąkowa
Melampyrum arvense	pszeniec różowy
Muscari comosum	szafirek miękkolistny

Nardus stricta	bliźniczka psia trawka (b. wyprostowana)
Onobrychis spp.	sparceta (wszystkie gatunki z rodzaju)
Ononis spinosa	wilżyna ciernista
Orchis spp.	storczyk (wszystkie gatunki z rodzaju)
Origanum vulgare	lebiodka pospolita
Orobanche spp.	zaraza (wszystkie gatunki z rodzaju)
Orthanta lutea	ortanta (zagorzałek) żółta
Oxytropis pilosa	ostrołódka kosmata
Pedicularis sylvatica	gnidosz rozesłany
Petrorhagia prolifera	goździcznik wycięty
Peucedanum cervaria	gorysz siny
Peucedanum oreoselinum	gorysz pagórkowy
Phleum phleoides	tymotka Boehmera
Plantago arenaria	babka piaskowa (b. gałęzista)
Plantago media	babka średnia
Platanthera spp.	podkolan (wszystkie gatunki z rodzaju)
Polygala spp.	krzyżownica (wszystkie gatunki z rodzaju)
Potentilla arenaria	pięciornik piaskowy
Potentilla argentea	pięciornik srebrny
Potentilla aurea	pięciornik złoty
Potentilla heptaphylla	pięciornik siedmiolistkowy
Potentilla neumanniana	pięciornik wiosenny
Prunella grandiflora	głowienka wielkokwiatowa
Pseudorchis albida	gołek białawy
Pulsatilla spp.	sasanka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Salsola kali	solanka kolczysta
Salvia pratensis	szałwia łąkowa
Salvia verticillata	szałwia okręgowa

Sanguisorba minor	krwiściąg mniejszy
Saxifraga tridactylites	skalnica trójpalczasta
Scabiosa spp.	driakiew (wszystkie gatunki z rodzaju)
Scleranthus perennis	czerwiec trwały
Scorzonera humilis	wężymord niski
Scorzonera purpurea	wężymord stepowy
Scorzonera rosea	wężymord górski
Sedum acre	rozchodnik ostry
Sedum sexangulare	rozchodnik sześciorzędowy
Seseli annuum	żebrzyca roczna
Sesleria spp.	sesleria (wszystkie gatunki z rodzaju)
Silene borysthenica	lepnica drobnokwiatowa
Silene chlorantha	lepnica zielonawa
Silene lithuanica	lepnica litewska
Silene nutans	lepnica zwisła
Silene otites s.l.	lepnica wąskopłatkowa
Silene tatarica	lepnica tatarska
Spiranthes spiralis	kręczynka jesienna
Stachys germanica	czyściec kosmaty
Stachys recta	czyściec prosty
Stipa spp.	ostnica (wszystkie gatunki z rodzaju)
Teucrium botrys	ożanka pierzastosieczna
Teucrium chamaedrys	ożanka właściwa
Thalictrum minus	rutewka mniejsza
Thalictrum simplex	rutewka pojedyncza
Thesium spp.	leniec (wszystkie gatunki z rodzaju)
Thymus spp.	macierzanka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Trifolium montanum	koniczyna pagórkowa

Trifolium rubens	koniczyna długokłosowa
Verbascum phoeniceum	dziewanna fioletowa
Veronica austriaca	przetacznik ząbkowany
Veronica spicata	przetacznik kłosowy
Veronica teucrium	przetacznik pagórkowy
Viscaria vulgaris	smółka pospolita

Lista 4. Gatunki wskaźnikowe dla łąk wilgotnych

[**UWAGA!** Motyl może zostać uznany za gatunek wskaźnikowy tylko jeśli na działce RSS występuje jednocześnie jego roślina żywicielska – p. Rozdział 1]

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Alchemilla spp.	przywrotnik (wszystkie gatunki z rodzaju)
Caltha palustris	knieć błotna
Carex cespitosa	turzyca darniowa
Carex nigra	turzyca pospolita
Cirsium canum	ostrożeń siwy
Cirsium helenioides	ostrożeń dwubarwny (o. różnolistny)
Cirsium oleraceum	ostrożeń warzywny
Cirsium palustre	ostrożeń błotny
Cirsium rivulare	ostrożeń łąkowy
Colchicum autumnale	zimowit jesienny
Crepis paludosa	pępawa błotna
Dactylorhiza spp.	kukułka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Fritillaria meleagris	szachownica kostkowata
Geranium palustre	bodziszek błotny
Juncus acutiflorus	sit ostrokwiatowy
Juncus subnodulosus	sit tępokwiatowy

Lathyrus palustris	groszek błotny
Lycaena helle	czerwończyk fioletek
Lychnis flos-cuculi	firletka poszarpana
Myosotis palustris s.l.	niezapominajka błotna
Ostericum palustre	starodub łąkowy
Pedicularis palustris	gnidosz błotny
Polygonum bistorta	rdest wężownik
Primula elatior	pierwiosnek (pierwiosnka) wyniosły
Sanguisorba officinalis	krwiściąg lekarski
Scirpus sylvaticus	sitowie leśne
Senecio aquaticus	starzec wodny
Succisella inflexa	czarcikęsik Kluka
Thalictrum flavum	rutewka żółta
Thalictrum lucidum	rutewka wąskolistna
Triglochin palustre	świbka błotna
Trollius spp.	pełnik (wszystkie gatunki z rodzaju)
Valeriana dioica s.l.	kozłek dwupienny
Valeriana officinalis	kozłek lekarski
Veronica longifolia	przetacznik długolistny

Lista 5. Gatunki wskaźnikowe dla łąk świeżych

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Alchemilla spp.	przywrotnik (wszystkie gatunki z rodzaju)
Anthyllis vulneraria	przelot pospolity
Arrhenatherum elatius	rajgras wyniosły
Astrantia major	jarzmianka większa

Campanula patula	dzwonek rozpierzchły
Campanula serrata	dzwonek piłkowany (d. lancetowaty)
Cardaminopsis halleri	rzeżusznik (gęsiówka) Hallera
Carum carvi	kminek zwyczajny
Centaurea phrygia	chaber austriacki (ch. frygijski)
Centaurea pseudophrygia	chaber perukowy
Cirsium helenioides	ostrożeń dwubarwny (o. różnolistny)
Colchicum autumnale	zimowit jesienny
Crepis mollis s.l.	pępawa miękka
Crocus scepusiensis	krokus (szafran) spiski
Cruciata glabra	przytulinka (przytulia) wiosenna
Cynosurus cristatus	grzebienica pospolita
Dactylorhiza sambucina	kukułka (storczyk) bzowa
Daucus carota	marchew zwyczajna
Geranium pratense	bodziszek łąkowy
Geranium sylvaticum	bodziszek leśny
Gladiolus imbricatus	mieczyk dachówkowaty
Gymnadenia conopsea	gółka długoostrogowa
Knautia arvensis	świerzbnica polna
Lathyrus pratensis	groszek łąkowy (g. żółty)
Leucanthemum vulgare	jastrun (złocień) właściwy
Meum athamanticum	wszewłoga górska
Orchis spp.	storczyk (wszystkie gatunki z rodzaju)
Pastinaca sativa	pasternak zwyczajny
Phyteuma orbiculare	zerwa kulista (z. główkowata)
Phyteuma spicatum	zerwa kłosowa
Pimpinella major	biedrzeniec wielki
Pimpinella saxifraga	biedrzeniec mniejszy

Plantago media	babka średnia
Platanthera spp.	podkolan (wszystkie gatunki z rodzaju)
Primula elatior	pierwiosnek (pierwiosnka) wyniosły
Primula veris	pierwiosnek (pierwiosnka) lekarski
Ranunculus polyanthemos	jaskier wielokwiatowy
Rhinanthus spp.	szelężnik (wszystkie gatunki z rodzaju)
Salvia pratensis	szałwia łąkowa
Salvia verticillata	szałwia okręgowa
Saxifraga granulata	skalnica ziarenkowata
Spiranthes spiralis	kręczynka jesienna
Tragopogon orientalis	kozibród wschodni
Tragopogon pratensis	kozibród łąkowy
Traunsteinera globosa	storczyca kulista
Trifolium dubium	koniczyna drobnogłówkowa
Trifolium montanum	koniczyna pagórkowa
Trisetum flavescens	konietlica łąkowa

Lista 6. Gatunki wskaźnikowe dla torfowisk

nazwa łacińska	**nazwa polska**
Andromeda polifolia	modrzewnica zwyczajna (m. północna)
Aulacomnium palustre	próchniczek błotny
Baeothryon alpinum	wełnianeczka alpejska
Baeothryon cespitosum	wełnianeczka darniowa
Calla palustris	czermień błotna
Campylium stellatum	złocieniec gwiazdkowaty
Carex buxbaumii	turzyca Buxbauma
Carex canescens	turzyca siwa

Carex chordorrhiza	turzyca strunowa
Carex davalliana	turzyca Davalla
Carex diandra	turzyca obła
Carex dioica	turzyca dwupienna
Carex echinata	turzyca gwiazdkowata
Carex flava s.l.	turzyca żółta
Carex heleonastes	turzyca torfowa
Carex hostiana	turzyca Hosta
Carex lasiocarpa	turzyca nitkowata
Carex limosa	turzyca bagienna
Carex pauciflora	turzyca skąpokwiatowa
Carex rostrata	turzyca dzióbkowata
Chamaedaphne calyculata	chamedafne północna
Chara spp.	ramienice (wszystkie gatunki z rodzaju)
Cinclidium stygium	drabinowiec mroczny
Cladium mariscus	kłoć wiechowata
Comarum palustre	siedmiopalecznik błotny
Cratoneuron filicinum	żebrowiec paprociowaty
Dactylorhiza spp.	kukułka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Drepanocladus sendtneri	sierpowiec moczarowy
Drosera spp.	rosiczka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Eleocharis quinqueflora	ponikło skąpokwiatowe
Empetrum spp.	bażyna (wszystkie gatunki z rodzaju)
Epipactis palustris	kruszczyk błotny
Erica tetralix	wrzosiec bagienny
Eriophorum spp.	wełnianka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Fissidens adianthoides	skrzydlik paprociowaty
Hamatocaulis vernicosus	haczykowiec błyszczący

Hammarbya paludosa	wątlik błotny
Helodium blandowii	błotniszek wełnisty
Juncus alpino-articulatus	sit alpejski
Juncus filiformis	sit cienki
Juncus subnodulosus	sit tępokwiatowy
Ledum palustre	bagno zwyczajne
Ligularia sibirica	języczka syberyjska
Limprichtia spp.	limprichtia (wszystkie gatunki z rodzaju)
Liparis loeselii	lipiennik Loesela
Lycopodiella inundata	widłaczek (widłak) torfowy
Meesia spp.	parzęchlin (wszystkie gatunki z rodzaju)
Menyanthes trifoliata	bobrek trójlistkowy
Orchis palustris	storczyk błotny
Oxycoccus palustris	żurawina błotna
Paludella squarrosa	mszar krokiewkowaty
Palustriella spp.	źródliskowiec (wszystkie gatunki z rodzaju)
Parnassia palustris	dziewięciornik błotny
Pedicularis palustris	gnidosz błotny
Pedicularis sceptrum-carolinum	gnidosz królewski
Philonotis spp.	bagniak (wszystkie gatunki z rodzaju)
Pinguicula vulgaris	tłustosz pospolity
Pseudocalliergon spp.	bagiennik (wszystkie gatunki z rodzaju)
Rhynchospora spp.	przygiełka (wszystkie gatunki z rodzaju)
Saxifraga hirculus	skalnica torfowiskowa
Scheuchzeria palustris	bagnica torfowa
Schoenus spp.	marzyca (wszystkie gatunki z rodzaju)
Scorpidium scorpioides	skorpionowiec brunatny

Sesleria spp.	sesleria (wszystkie gatunki z rodzaju)
Sphagnum spp.	torfowiec (wszystkie gatunki z rodzaju)
Stellaria crassifolia	gwiazdnica grubolistna
Straminergon stramineum	słomiaczek złotawy
Swertia perennis	niebielistka (swercja) trwała
Tofieldia calyculata	kosatka kielichowa
Tomentypnum nitens	błyszcze włoskowate
Triglochin palustre	świbka błotna
Utricularia spp.	pływacz (wszystkie gatunki z rodzaju)
Vaccinium uliginosum	borówka bagienna (pijanica)
Valeriana dioica s.l.	kozłek dwupienny
Viola epipsila	fiołek torfowy
Warnstorfia spp.	warnstorfia (wszystkie gatunki z rodzaju)

Załącznik 3. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji 1. lub 3. zgodnie z jej wymogami mimo iż są one różne i sprzeczne z analogicznymi działaniami ochronnymi fakultatywnymi lub obligatoryjnymi określonymi w PZO/PO dla obszaru Natura 200, w którym położona jest działka.

…….. ……..
Imię i nazwisko *miejscowość, data*
eksperta przyrodniczego/doradcy rolnośrodowiskowego

……..
Adres do korespondencji

……..
Nr tel. i adres e-mail

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
w
…….

……
Adres

Wystąpienie o zgodę na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej nr 1. lub 3. zgodnie z jej wymogami mimo iż są one różne i sprzeczne z analogicznymi działaniami ochronnymi fakultatywnymi lub obligatoryjnymi określonymi w planie zadań ochronnych lub planie ochrony dla obszaru Natura 2000

Nazwa obszaru:

……

Obowiązuje: ☐ Plan Zadań Ochronnych ☐ Plan Ochrony

Wypełnia ekspert przyrodniczy/doradca rolnośrodowiskowy									Wypełnia Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska (niepotrzebne skreślić)
Nr działki ewid.	Nazwa obrębu	Województwo	Gmina	Przedmiot ochrony*	Działanie ochronne* różne i sprzeczne różniące w odniesieniu do wymogu Interwencji PS WPR**	Siedlisko lub gatunek występujące na działce	Wariant Interwencji PS WPR* (numer, nazwa) odpowiadający siedlisku lub gatunkowi na działce	Wymóg Interwencji PS WPR**	Wariant Interwencji PS WPR może być realizowany zgodnie z wymogiem PS WPR**
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE

…….

podpis eksperta przyrodniczego/doradcy rolnośrodowiskowego

…….

pieczęć i podpis Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska

* według PZO lub PO

** według rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Załącznik 4. Wzór zgłoszenia stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski.

…….. ……..
Imię i nazwisko zgłaszającego (eksperta przyrodniczego) *miejscowość, data*
……..
Adres do korespondencji
……..
Nr tel. i adres e-mail

Wójt… / Burmistrz…/ Prezydent …/
……
(a*dres)*

Zgłoszenie stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski

Zgodnie z Art. 15 Ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych, niniejszym zgłaszam stwierdzenie obecności inwazyjnego gatunku/ów obcego/ych stwarzającego/ych zagrożenie dla Unii/Polski, wymienionego/ych w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów (Dz. U. poz. 2649).

Lp.	Nr działki ewidencyjnej	Obręb	Data stwierdzenia	Gatunek (nazwa)	Liczebność *	Jednostka liczebności*	Uwagi**

*Wskazane jest wybranie jednej z następujących jednostek liczebności: długość zasiedlonego obiektu [m], kępy [szt.], kolonie [szt.], osobnik [szt.], osobnik juwenilny [szt.], para [szt.], pędy [szt.], pędy kwiatostanowe [szt.], powierzchnia zasiedlona przez populację [m^2], zasiedlone drzewa [szt.], zasiedlone głazy/kamienie [szt.], zasiedlone pnie [szt.], zasiedlone zbiorniki wodne [szt.][25].
**Np. stan populacji, m.in. czy osobniki się rozmnażają; drogi inwazji (np. ucieczka z hodowli lub uprawy) i stopień pewności tej informacji: pewna, bardzo prawdopodobna, możliwa; pochodzenie IGO, jeśli jest znane (państwo/kontynent/obszar morski); sposób stwierdzenia IGO: na podstawie obserwacji/fotografii/pobranego okazu/konsultacji z innym ekspertem itd.

……

podpis eksperta przyrodniczego

Załączniki:
1. fotografia (gatunek1)
2. fotografia (gatunek2)
3. …

[25] Więcej szczegółów nt. jednostek liczebności tych roślin przedstawiono na: https://www.gov.pl/attachment/3b473687-a5a1-4ca6-92ca-e4ce063a7323

Załącznik 5. Wytyczne dotyczące formułowania wymogów dla siedlisk wspieranych w ramach Interwencji 1 i 2 w przypadku zagrożenia ekspansją gatunków niepożądanych.

Czcionką **pogrubioną z podkreśleniem** zaznaczono przypadki, w których dopuszcza się **zmianę** wymogów wariantów dedykowanych poszczególnym siedliskom, zgodnie z p. I 6) Załącznika nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

UWAGA! Poniższe wskazówki dotyczą gatunków najbardziej uciążliwych oraz najczęściej uznawanych za niepożądane w siedliskach, których ochrona jest wspierana Interwencjami 1 i 2, a także najbardziej typowych metod ich zwalczania[26]. Ekspert może uznać inne gatunki za zagrażające siedlisku i zalecić inne sposoby ich zwalczania, o ile wskazania te są zgodne z wymogami dla wariantu odpowiadającemu siedlisku występującemu na działce, określonymi w Załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Warianty 1.1 i 2.1. Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe

Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Ostrożeń polny	*Cirsium arvense*	coroczne wykaszanie w terminie 15 czerwca - **31 lipca**, z obowiązkowym zebraniem siana do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	
Turzyca drżączkowata	*Carex brizoides*	coroczne wykaszanie w terminie przed 30 czerwca (na terenach górskich przed 15 lipca) z zebraniem siana; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigejos*	coroczne wykaszanie w terminie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 31 lipca) z zebraniem siana; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	
Mozga trzcinowata	*Phalaris arundinacea*	
Wiązówka błotna	*Filipendula ulmaria*	
Jeżyny	*Rubus* spp.	
Perz właściwy	*Elymus repens*	

[26]zestawienia wykonane na podstawie analizy wyników monitoringu efektów przyrodniczych programu rolnośrodowiskowego, kwerendy publikacji zebranej w opracowaniu *Gatunki ekspansywne i inwazyjne roślin naczyniowych na siedliskach przyrodniczych włączanych do programu rolnośrodowiskowego* A. Kazuń, H. Piórkowski 2012, npbl oraz konsultacji.

Śmiałek darniowy	*Deschampsia caespitosa*	
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	a. coroczne wykaszanie **<u>całej działki</u>** w terminie 15 czerwca-**<u>15 lipca</u>** (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca) z zebraniem siana; b. w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powierzchni działki powyżej 10%) **<u>dwa pokosy w roku z zebraniem siana, pierwszy w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca), drugi przed 15 września; koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>** lub jeden pokos w roku w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca**<u>); koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>**
Nawłoć kanadyjska	*Solidago canadensis*	
Rudbekia naga	*Rudbeckia laciniata*	a. coroczne wykaszanie **<u>całej działki</u>** w terminie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 30 lipca) z zebraniem siana; b. w przypadku silnej ekspansji(pokrycie powierzchni działki powyżej 10%) **– <u>dwa pokosy w roku z zebraniem siana, pierwszy w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca), drugi przed 15 września; koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>**
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	coroczne wykaszanie **<u>całej działki</u>** w terminie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 30 lipca) z zebraniem siana;
Przymiotno białe	*Erigeron annuus*	
Uczep amerykański	*Bidens frondosa*	
Czeremcha amerykańska	*Padus serotina*	wycinka drzew i krzewów oraz odrostów korzeniowych w okresie VIII-IX; w przypadku dużych drzew przed usunięciem korzystne jest wycięcie z pnia pierścienia kory wraz z łykiem; **<u>koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>**
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. gdy pokrycie gatunku w runi przekracza 5% zastosowanie glifosatu za pomocą mazacza herbicydowego w maju na każdą roślinę, po czym wykoszenie zaschniętych pędów; zabieg powtarzany corocznie, aż do zaniku tawuły; c. **<u>koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>**
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Warianty 1.2 i 2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla

Solniska nadmorskie (1330) i Śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwary (1340)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	a. ekstensywny wypas lub wypas naprzemienny z koszeniem; b. na powierzchniach z silną ekspansją trzciny (pokrycie powyżej 20% powierzchni działki) użytkowanie pastwiskowe; lub dwa pokosy w roku w okresie 1 lipca-15 września; lub 1 pokos w okresie 1-31 lipca z wypasem przez resztę sezonu; c. **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Perz właściwy	*Elymus repens*	a. utrzymanie właściwego poziomu uwilgotnienia siedliska i dopływu wód zasolonych; b. ekstensywny wypas lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; c. w przypadku użytkowania kośnego - **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Sit rozpierzchły	*Juncus effusus*	a. utrzymanie właściwego poziomu uwilgotnienia siedliska i dopływu wód zasolonych; b. ekstensywny wypas lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; c. w przypadku silnej ekspansji nieprzekraczanie obsady zwierząt 0,5-1DJP/ha, zalecanej dla siedliska; lub niskie (wys. 5-10 cm.) koszenie **całej działki** w terminie przed 15 lipca, z wypasem przez resztę sezonu; lub dwa niskie koszenia w roku, pierwsze w terminie przed 15 lipca (przy braku wypasu); **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**

Łąki selernicowe (6440)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Ostrożeń polny	*Cirsium arvense*	coroczne wykaszanie **całej działki** w terminie przed 31 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu), z zebraniem siana; lub wykaszanie **całej działki** z wypasem przez resztę sezonu lub użytkowanie pastwiskowe;
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	
Perz właściwy	*Elymus repens*	coroczne wykaszanie **całej działki** w terminie przed 15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu), z zebraniem siana lub wykaszanie **całej działki** z wypasem przez resztę sezonu lub użytkowanie pastwiskowe
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	
Mozga trzcinowata	*Phalaris arundinacea*	
Trybula leśna	*Anthriscus sylvestris*	

Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	a. coroczne wykaszanie **<u>całej działki</u>** w terminie 15 czerwca - 15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu) z zebraniem siana; b. w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powierzchni działki powyżej 10%) dwa pokosy w roku z zebraniem siana, pierwszy w terminie 15 czerwca-15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu), drugi przed 15 września; **<u>koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>** lub jeden pokos roku w terminie 15 czerwca-15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu); **<u>koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>**
Nawłoć kanadyjska	*Solidago canadensis*	
Szczaw omszony	*Rumex confertus*	a. coroczne wykaszanie **<u>całej działki</u>** w terminie przed 15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu) z zebraniem siana; lub wykaszanie z wypasem przez resztę sezonu; lub użytkowanie pastwiskowe; b. w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powyżej 5% działki) dwa pokosy w roku z zebraniem siana, pierwszy w terminie przed 15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu), drugi przed 15 września; **<u>koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>** lub wykaszanie z wypasem **<u>całej działki</u>** przez resztę sezonu lub użytkowanie pastwiskowe;
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	coroczne wykaszanie **<u>całej działki</u>** w terminie przed 15 lipca (lub w najbliższym możliwym terminie po ustąpieniu wód zalewu) z zebraniem siana; lub wykaszanie z wypasem **<u>całej działki</u>** przez resztę sezonu lub użytkowanie pastwiskowe;
Uczep amerykański	*Bidens frondosa*	
Kolczurka klapowana	*Echinocystis lobata*	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania kolczurki klapowanej. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/8b4950fb-7529-4b24-bfb1-ac6ee544ba3c
Klon jesionolistny	*Acer negundo*	wycinka drzew i krzewów oraz odrostów korzeniowych w okresie VIII-IX; w przypadku dużych drzew przed usunięciem korzystne jest wycięcie z pnia pierścienia kory wraz z łykiem; **<u>koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)</u>**
Czeremcha amerykańska	*Padus serotina*	
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Warianty 1.3 i 2.3 Murawy

Murawy szczotlichowe na wydmach śródlądowych (2330)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	a. wyrywanie lub wykopywanie roślin w terminie maj-czerwiec; b. okazjonalny wypas (przez kilka-kilkanaście dni w roku) w terminie 1 maj – 31 lipiec; c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	wyrywanie roślin w terminie maj-lipiec; w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Róża pomarszczona	*Rosa rugosa*	wyrywanie lub karczowanie krzewów i drzew; w przypadku dużych drzew przed usunięciem korzystne jest wycięcie z pnia pierścienia kory wraz z łykiem; w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Robinia akacjowa	*Robinia pseudoacacia*	
Wierzba ostrolistna	*Salix acutifolia*	
Czeremcha amerykańska	*Padus serotina*	
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Suche wrzosowiska (4030)

Ekspansywne gatunki rodzime:		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Jeżyny	*Rubus* spp.	a. coroczne wycinanie pędów w terminie VII-IX; b. wypas kóz lub owiec **z obsadą do 0,3 DJP/ha**, lub krótko, przez kilka dni w roku w terminie 1 maja - 31 lipca; c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**

Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	a. wypas kóz lub owiec **z obsadą do 0,3 DJP/ha** lub krótko, przez kilka-kilkanaście dni w roku w terminie 1 maja - 31 lipca – zależnie od wielkości działki, stopnia zarastania i obsady zwierząt; b. w płatach bez krzewinek, w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powyżej 50% w skali działki) **coroczne 3-krotne wykaszanie w terminie 15 czerwca-30 września;** c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Czeremcha amerykańska	*Padus serotina*	karczowanie drzew i krzewów; przed usunięciem korzystne jest wycięcie z pnia pierścienia kory wraz z łykiem; w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Robinia akacjowa	*Robinia pseudoacacia*	
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. gdy pokrycie gatunku w runi przekracza 5% zastosowanie glifosatu za pomocą mazacza herbicydowego w maju na każdą roślinę, po czym wykoszenie zaschniętych pędów; zabieg powtarzany corocznie, aż do zaniku tawuły; c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Łubin trwały	*Lupinus polyphyllus*	a. coroczne wyrywanie lub **wykaszanie** w terminie 15 czerwca-15 lipca; b. wypas kóz lub owiec **z obsadą do 0,3DJP/ha** lub krótko, przez kilka-kilkanaście dni w roku w terminie 1 maja - 31 lipca – zależnie od wielkości działki, stopnia zarastania i obsady zwierząt; c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Ciepłolubne śródlądowe murawy napiaskowe (6120) i Murawy kserotermiczne (6210)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Rajgras wyniosły	*Arrhenatherum elatius*	w przypadku silnej ekspansji (10%) zastosowanie jednorazowo, w pierwszym roku zobowiązania rolnośrodowiskowego, wypasu **z obciążeniem pastwiska 8-10 razy większym od zalecanego na okres około tygodnia w początkowym okresie sezonu wegetacyjnego (maj-czerwiec);** lub gdy nie ma możliwości zastosowania dużej obsady na całej powierzchni opanowanej przez gatunki ekspansywne, należy w pierwszym roku stosować **wypas kwaterowy aż do całkowitego zgryzienia roślinności;** w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Kupkówka pospolita	*Dactylis glomerata*	
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	

Perz właściwy	*Elymus repens*	
Bylica pospolita	*Artemisia vulgaris*	
Stokłosa bezostna	*Bromus inermis*	
Oset kędzierzawy	*Carduus crispus*	
Trybula leśna	*Anthriscus sylvestris*	
Jeżyny	*Rubus* spp.	
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	przy braku wypasu: **dwa pokosy w roku, pierwszy 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca), drugi przed 15 września; koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Nawłoć kanadyjska	*Solidago canadensis*	
Przegorzan kulisty	*Echinops sphaerocephalus*	
Słonecznik bulwiasty	*Helianthus tuberosus*	w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powyżej 5% powierzchni działki) zastosowanie jednorazowo, w pierwszym roku zobowiązania rolnośrodowiskowego, wypasu **z obciążeniem pastwiska 8-10 razy większym od zalecanego na okres około tygodnia w początkowym okresie sezonu wegetacyjnego (maj-czerwiec);** lub gdy nie ma możliwości zastosowania tak dużej obsady na całej powierzchni opanowanej przez gatunki inwazyjne, należy w pierwszym roku stosować **wypas kwaterowy, aż do całkowitego zgryzienia roślinności;** w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	
Przymiotno białe	*Erigeron annuus*	
Łubin trwały	*Lupinus polyphyllus*	
Rukiewnik wschodni	*Bunias orientalis*	
Szczaw omszony	*Rumex confertus*	użytkowanie pastwiskowe; lub coroczne wykaszanie w terminie przed 15 lipca z zebraniem siana, wskazany drugi pokos; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; **koszenie i wypasanie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni wyłączonych z użytkowania)**
Robinia akacjowa	*Robinia pseudoacacia*	wycinka drzew i krzewów w okresie VIII-IX, a także odrostów korzeniowych; w przypadku dużych drzew przed usunięciem korzystne jest wycięcie z pnia pierścienia kory wraz z łykiem; w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Dąb czerwony	*Quercus rubra*	
Klon jesionolistny	*Acer negundo*	

Róża pomarszczona	*Rosa rugosa*	
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe (6230)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Borówka czarna	*Vaccinium myrtillus*	jednorazowy wypas kwaterowy **do całkowitego zgryzienia roślin;** lub oprócz wypasu zgodnego z wymogami wariantu coroczne wykaszanie w terminie 1 sierpnia-30 września; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Śmiałek darniowy	*Deschampsia caespitosa*	jednorazowy wypas kwaterowy **do całkowitego zgryzienia roślin;**
Śmiałek pogięty	*Deschampsia flexuosa*	
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	
Mietlica zwyczajna	*Agrostis capillaris*	
Kłosówka miękka	*Holcus mollis*	
Kostrzewa czerwona	*Festuca rubra*	
Jeżyny	*Rubus* spp.	
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	a. zapobieganie eutrofizacji siedliska (niekoszarowanie zwierząt, nieskładowanie obornika, niezanieczyszczanie siedliska); b. w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powyżej 5% powierzchni działki): jednorazowy wypas kwaterowy **do całkowitego zgryzienia roślin;** c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Perz właściwy	*Elymus repens*	
Szczaw alpejski	*Rumex alpinus*	
Ostrożeń polny	*Cirsium arvense*	

Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	a. coroczne wykaszanie w okresie **15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca); koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** b. jeśli nie ma wypasu – **dwa pokosy w roku, pierwszy 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-30 lipca), drugi przed 15 września; koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Przymiotno kanadyjskie	*Conyza canadensis*	zalecane dla siedliska użytkowanie pastwiskowe lub kośno-pastwiskowe; w przypadku użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. gdy pokrycie gatunku w runi przekracza 5% zastosowanie glifosatu za pomocą mazacza herbicydowego w IV-V na każdą roślinę, po czym wycięcie lub wykoszenie zaschniętych pędów; zabieg powtarzany corocznie, aż do zaniku tawuły; c. w przypadku dopuszczenia użytkowania kośnego i kośno-pastwiskowego, **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym (4010)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Jeżyny	*Rubus* spp.	coroczne wycinanie pędów w terminie VI-IX;
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;

Warianty 1.4 i 2.4 Półnaturalne łąki wilgotne

Eutroficzne łąki wilgotne związku *Calthion*

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	a. coroczne wykaszanie w terminie 15 czerwca-31 lipca z zebraniem siana; korzystny drugi pokos; lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;** b. w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powyżej 10% powierzchni działki) pierwszy pokos w terminie 15 czerwca-31 lipca; lub konieczny drugi pokos lub wypas przez resztę sezonu; lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;** c. **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Ostrożeń polny	*Cirsium arvense*	
Mięta długolistna	*Mentha longifolia*	
Turzyca drżączkowata	*Carex brizoides*	coroczne wykaszanie w terminie przed 30 czerwca z zebraniem siana, korzystne 2 pokosy w roku lub wypas przez resztę sezonu; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;**
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	a. coroczne wykaszanie w terminie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 30 lipca) z zebraniem siana, korzystny drugi pokos; lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;** b. w przypadku silnej ekspansji (pokrycie powierzchni działki powyżej 10%) pierwszy pokos w terminie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 30 lipca), konieczny drugi pokos lub wypas przez resztę sezonu; lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;** c. **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Mozga trzcinowata	*Phalaris arundinacea*	
Śmiałek darniowy	*Deschampsia caespitosa*	
Trybula leśna	*Anthriscus sylvestris*	
Podagrycznik pospolity	*Aegopodium podagraria*	
Świerząbek orzęsiony	*Chaerophyllum hirsutum*	
Kłosówka wełnista	*Holcus lanatus*	
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Barszcz Sosnowskiego	*Heracleum sosnovskii*	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Sachajdakiewicz I., Mazurska

Barszcz Mantegazziego	*Heracleum mantegazzianum*	K., Mędrzycki P., Dajdok Z., Krzysztofiak L., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania barszczy kaukaskich. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/4d008478-a37b-45d2-bf85-b8c01781a2cc
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	dwa pokosy w roku, pierwszy w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-31 lipca), drugi przed 15 września; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub coroczne wykaszanie w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-31 lipca) z zebraniem siana; korzystny wypas przez resztę sezonu; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;**
Nawłoć kanadyjska	*Solidago canadensis*	
Łubin trwały	*Lupinus polyphyllus*	coroczne wykaszanie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 30 lipca) z zebraniem siana, wskazany drugi pokos; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub **użytkowanie pastwiskowe UWAGA! zabieg niedopuszczony na łąkach wykształconych na podłożu torfowym;**
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	coroczne wykopywanie roślin z kłączami w terminie IV-V ze spaleniem wydobytej biomasy; lub coroczne wykopywanie roślin z kłączami w terminie IV-V ze spaleniem wydobytej biomasy, a następnie oprysk odrastających pędów glifosatem; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**

Warianty 1.5 i 2.5 Półnaturalne łąki świeże

Niżowe i górskie łąki świeże użytkowane ekstensywnie (6510) i Górskie łąki konietlicowe (6520)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**zalecane metody zwalczania**
Ostrożeń polny	*Cirsium arvense*	Intensyfikacja użytkowania: coroczne wykaszanie w terminie 15 czerwca-31 lipca z zebraniem siana; wskazany drugi pokos; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub użytkowanie pastwiskowe;
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	
Wrotycz zwyczajny	*Tanacetum vulgare*	
Starzec Fuchsa	*Senecio ovatus*	
Orlica pospolita	*Pteridium aqulinum*	

Wierzbówka kiprzyca	*Chamaenerion angustifolium*	Intensyfikacja użytkowania: coroczne wykaszanie w terminie 15 czerwca-31 lipca z zebraniem siana; wskazany drugi pokos; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub koszenie z wypasem przez resztę sezonu; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub użytkowanie pastwiskowe;
Bylica pospolita	*Artemisia vulgaris*	
Trybula leśna	*Anthriscus sylvestris*	
Świerząbek korzenny	*Chaerophyllum aromaticum*	
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	
Trzcinnik piaskowy	*Calamagrostis epigeios*	
Szczaw tępolistny	*Rumex obtusifolius*	
Turzyca drżączkowata	*Carex brizoides*	
Podagrycznik pospolity	*Aegopodium podagraria*	
Stokłosa bezostna	*Bromus inermis*	
Perz właściwy	*Elymus repens*	
Jeżyny	*Rubus* spp.	
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Barszcz Sosnowskiego	*Heracleum sosnovskii*	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Sachajdakiewicz I., Mazurska K., Mędrzycki P., Dajdok Z., Krzysztofiak L., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania barszczy kaukaskich. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/4d008478-a37b-45d2-bf85-b8c01781a2cc
Barszcz Mantegazziego	*Heracleum mantegazzianum*	
Nawłoć późna	*Solidago gigantea*	dwa pokosy w roku, pierwszy w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-31 lipca), drugi przed 15 września; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub jeden pokos w roku w terminie 15 czerwca-15 lipca (na terenach górskich 15 czerwca-31 lipca), **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**; wypas przez resztę sezonu;
Nawłoć kanadyjska	*Solidago canadensis*	
Słonecznik bulwiasty	*Helianthus tuberosus*	pierwszy pokos w terminie 15 czerwca-31 lipca, konieczny drugi pokos lub wypas przez resztę sezonu; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub użytkowanie pastwiskowe;

Łubin trwały	*Lupinus polyphyllus*	coroczne wykaszanie w terminie przed 15 lipca (na terenach górskich przed 30 lipca) z zebraniem siana, wskazany drugi pokos; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** lub koszenie **koszenie całej powierzchni działki** z wypasem przez resztę sezonu; lub użytkowanie pastwiskowe;
Rudbekia naga	*Rudbeckia laciniata*	
Szczaw omszony	*Rumex confertus*	
Niecierpek gruczołowaty	*Impatiens glandulifera*	
Przymiotno białe	*Erigeron annuus*	
Rukiewnik wschodni	*Bunias orientalis*	
Robinia akacjowa	*Robinia pseudoaccacia*	wycinka drzew i krzewów oraz odrostów korzeniowych w okresie VIII-IX; w przypadku dużych drzew przed usunięciem korzystne jest wycięcie z pnia pierścienia kory wraz z łykiem; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Klon jesionolistny	*Acer negundo*	
Czeremcha amerykańska	*Padus serotina*	
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. gdy pokrycie gatunku w runi przekracza 5% zastosowanie glifosatu za pomocą mazacza herbicydowego w maju na każdą roślinę, po czym wykoszenie zaschniętych pędów; zabieg powtarzany corocznie, aż do zaniku tawuły; c. **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Rdestowce	*Reynoutria* spp.	Metody rekomendowane bądź rekomendowane warunkowo, które nie są sprzeczne z wymogami wariantów wymienione w publikacji pod redakcją: Bzdęga K., Mazurska K. Dajdok Z., Celka Z., Tokarska-Guzik B. 2022 Metody zwalczania rdestowców. Kompendium., Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa https://www.gov.pl/attachment/a9ef0f33-6cbe-468c-8fba-b816b3ead1fe

Warianty 1.6 i 2.6 Torfowiska

Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (7110*) i Torfowiska wysokie zdegradowane (7120)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Trzęślica modra	*Molinia caerulea*	utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	
Wrzos zwyczajny	*Calluna vulgaris*	
Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;

Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140) i Torfowiska zasadowe (7230)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	a. **coroczne wykaszanie w terminie 1 czerwca-31 lipca ręcznie lub lekkim sprzętem mechanicznym (ratraki, kosiarki), na wysokości 5-15 cm**, z zebraniem biomasy do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** b. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;
Mozga trzcinowata	*Phalaris arundinacea*	utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;
Trzcinnik lancetowaty	*Calamagrostis canescens*	
Świerząbek orzęsiony	*Chaerophyllum hirsutum*	a. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska; b. przy pokryciu powyżej 5%: **coroczne wykaszanie w terminie 1-31 lipca ręcznie lub lekkim sprzętem mechanicznym (ratraki, kosiarki), na wysokości 5-15 cm**, z zebraniem biomasy do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** c. w pozostałych przypadkach: wykaszanie co 2 lata **w terminie 1-31 lipca** ręcznie lub lekkim sprzętem mechanicznym (ratraki, kosiarki), na wysokości 5-15 cm, z zebraniem biomasy do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Trzęślica modra	*Molinia caerulea*	
Pokrzywa zwyczajna	*Urtica dioica*	

Inwazyjne gatunki obce		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Tawuła kutnerowata	*Spirea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;

Obniżenia na podłożu torfowym (7150) i Torfowiska nakredowe (7210)

Ekspansywne gatunki rodzime		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Trzęślica modra	*Molinia caerulea*	a. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska; b. przy pokryciu powyżej 5%: **coroczne wykaszanie w terminie 1-31 lipca ręcznie lub lekkim sprzętem mechanicznym (ratraki, kosiarki), na wysokości 5-15 cm**, z zebraniem biomasy do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)** c. w pozostałych przypadkach: wykaszanie co 2 lata **w terminie 1-31 lipca** ręcznie lub lekkim sprzętem mechanicznym (ratraki, kosiarki), na wysokości 5-15 cm, z zebraniem biomasy do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Trzcina pospolita	*Phragmites australis*	coroczne wykaszanie **w terminie 1 czerwca-31 lipca, ręcznie, na wysokości 5-15 cm**, z zebraniem biomasy do 2 tygodni po pokosie; **koszenie całej powierzchni działki (niewyznaczanie powierzchni niekoszonych)**
Inwazyjne gatunki obce:		
nazwa polska	**nazwa łacińska**	**Zalecane metody zwalczania**
Tawuła kutnerowata	*Spiraea tomentosa*	a. coroczne wykopywanie roślin z korzeniami i rozłogami w terminie VI-VII; b. utrzymanie lub przywrócenie właściwego poziomu uwodnienia siedliska;

Załącznik 6. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji 3. w przypadku, gdy ta interwencja ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO ani PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO

…….. ……
Imię i nazwisko doradcy rolnośrodowiskowego *miejscowość, data*

……..
Adres do korespondencji

……..
Nr tel. i adres e-mail

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
w
……
……
Adres

Wystąpienie doradcy rolnośrodowiskowego o zgodę na realizację Interwencji 3. PS WPR 2023-2027 na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony plan zadań ochronnych (PZO) ani plan ochrony (PO) i który nie jest jednocześnie obszarem specjalnej ochrony ptaków (OSO)

Nazwa specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW):
……..……..

Nr działki ewidencyjnej …… Nazwa obrębu ...……

Województwo …….. Powiat…… Gmina ……

……
podpis doradcy rolnośrodowiskowego

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w ……..…… informuje w odniesieniu do powyższego powiadomienia, że:

- ☐ Interwencja 3. może być realizowana zgodnie z wymogami tej interwencji na SOO/Obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO
- ☐ Interwencja 3. nie może być realizowana

…….
Pieczęć i podpis

Załącznik 7. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie innego wariantu Interwencji 1. niż wskazują warstwy GDOŚ (derkacz) lub GIOŚ (wodniczka, dubelt)

…….. ……
Imię i nazwisko *miejscowość, data*
……..
Adres do korespondencji
……..
Nr tel. i adres e-mail

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
w
……
……
Adres

Wystąpienie o zgodę na realizację wariantów Interwencji 1. PS WPR 2023-2027 innych niż wariant:

☐ **1.10 w przypadku, gdy działka znajduje się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ dla derkacza**

☐ **wariant 1.8 lub 1.9 w przypadkach, gdy działka znajduje się w granicach warstw cyfrowych GIOŚ dla odpowiednio dubelta i wodniczki oraz działka ta nie jest jednocześnie położona w granicach warstwy GDOŚ dla tych gatunków ptaków**

Nazwa obszaru Natura 2000:……..……..

Wypełnia ekspert przyrodniczy					**Wypełnia RDOŚ (niepotrzebne skreślić)**
1	2	3	4	5	6
Nr działki ewid.	Nazwa obrębu	Gmina	Województwo	Siedlisko występujące na działce i odpowiadający mu wariant	Na działce może być wdrażany wariant wymieniony w kolumnie 5
1	*Słowodów*	*Złotowice*	*Podkarpackie*	*1.5 Półnaturalne łąki świeże*	TAK/NIE
					TAK/NIE

…… ……

podpis eksperta przyrodniczego pieczęć i podpis Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska